T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Esma KÖR

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Esma KÖR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan ŞAHİN

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Esma KÖR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan ŞAHİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
…….	.....
……..	……..
……..	……..

Tez Sınavı Tarihi .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(…/…./2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Esma KÖR

İmzası

……

TEŞEKKÜR

Tez çalışmalarım sürecinde yaşadığım çeşitli zorluklara rağmen bana güvenini esirgemeyen, anlayışı ve hoşgörüsüyle beni teşvik eden danışmanım Prof. Dr. Hasan Şahin'e, değerli eleştirileri ile tezimin zenginleştirilmesine ve sonuçlandırılmasına katkı sunan Doç. Dr. Fazıl Gökgöz ve Yrd. Doç. Dr. Anıl Akçağlayan'a teşekkür ederim.

Veri toplama çalışmalarıma yaptıkları değerli katkılarından dolayı Faruk Aydın, Doğan Alantar, Harun Doğan, Cem Ali Gökçen ve Şahin Kahveci'ye; tez çalışmalarım sırasında sorularıma bıkmadan cevap veren İbrahim Emre Cengiz, Sibel Filazioğlu, Faik Yücel Günaydın ve Mustafa Şahin'e; yoğun iş temposuna rağmen tezimin redaksiyonunu yaparak büyük katkı sunan Okay Bensoy'a, ne zaman yardıma ihtiyacım olsa çekinmeden bana yardımcı olan Dinçer Demirkent, Aydın Ördek ve Sevgi Eda Tuzcu'ya teşekkür ederim.

Yüksek lisans çalışmalarımı tamamlayabilmem adına iş yükümü olabildiğince hafifleterek bana yardımcı olan değerli çalışma arkadaşlarım Ayça İncereis ve Kadir Türkyılmaz'a; eğitim hayatım boyunca her türlü desteği esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

En önemlisi de, tez çalışması süresince gösterdiği sabrı ve anlayışı ile hiçbir zaman desteğini esirgemeyen eşim Sefa Arslan'a sonsuz teşekkür etmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I

TABLOLAR DİZİNİ V

ŞEKİLLER DİZİNİ VI

KISALTMALAR DİZİNİ VII

EKLER DİZİNİ X

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 4

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 4

1.1. Bütçe Açıkları 4

1.1.1. İktisadi Yaklaşımlar 5

1.1.1.1. Klasik Yaklaşım 6

1.1.1.2. Neo – Klasik Yaklaşım 7

1.1.1.3. Keynesyen Yaklaşım 8

1.1.1.4. Parasalcı Yaklaşım 9

1.1.1.5. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı 11

1.1.1.6. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı 12

1.1.1.7. Ricardocu Yaklaşım 13

1.1.1.8. Kalecki Yaklaşımı 14

1.1.2. Alternatif Tanımlar 15

1.1.2.1. Geleneksel Açık 15

1.1.2.2. Birincil (Faiz Dışı) Açık 17

1.1.2.3. İşlemsel Açık 19

1.1.2.4. Yurt İçi –Yurt Dışı Açık 21

1.1.2.5. Cari Bütçe Açığı 22

1.1.2.6. Tam İstihdam Bütçe Açığı – Konjonktürel Açık 22

1.1.3. Bütçe Açıklarının Nedenleri 23

1.1.3.1. Devlet Yapısı ve Faaliyet Alanının Genişlemesi 23

1.1.3.2. Kayıt Dışı Ekonomi 24

1.1.3.3. Seçim Ekonomisi 25

1.1.3.4. Diğer Nedenler 26

1.1.4. Finansman Yöntemleri 29

1.1.4.1. Monetizasyon ile Finansman 29

1.1.4.2. İç Borçlanma ile Finansman 31

1.1.4.3. Dış Borçlanma ile Finansman 33

1.1.4.4. Vergi Gelirlerinin Arttırılması 34

1.1.4.5. Özelleştirme 35

1.2. Cari Açıklar 36

1.2.1. Tanım 36

1.2.2. İktisadi Yaklaşımlar 39

1.2.2.1. Esneklikler Yaklaşımı 39

1.2.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı 42

1.2.2.3. Mundell–Fleming Modeli 43

1.2.2.4. Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı 45

1.2.3. Cari Açığın Nedenleri 47

1.2.3.1. Yurt İçi Yatırımların Artması 48

1.2.3.2. Ulusal Tasarrufların Azalması 49

1.2.4. Finansman Yöntemleri 51

1.2.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları 52

1.2.4.2. Portföy Yatırımları 53

İKİNCİ BÖLÜM 56

2. KURAMSAL ÇERÇEVE 56

2.1. İkiz Açıklar Hipotezi 56

2.1.1. Hipotezin Ortaya Çıkışı 56

2.1.2. Hipotezin Temel Çerçevesi 57

2.1.3. Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar 59

2.1.3.1. Geleneksel Keynesyen Yaklaşım 59

2.1.3.1.1. Mundell – Fleming Modeli 59

2.1.3.1.2. Gelir – Harcama Yaklaşımı 66

2.1.3.1.3. Feldstein Zinciri Yaklaşımı 67

2.1.3.2. Ricardocu Denklik Hipotezi 68

2.2. Türkiye'de İkiz Açıklar 74

2.2.1. Türkiye'de Bütçe Açığının Seyri 74

2.2.2. Türkiye'de Cari Açığın Seyri 78

2.2.3. İkiz Açıklar Hipotezi Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar 81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 87

3. AMPİRİK ÇALIŞMA 87

3.1. Ekonometrik Yöntem 87

3.2. Veri Seti ve Değişkenler 89

3.3. Uygulama 94

3.3.1. Durağanlık Testi 94

3.3.2. Vektör Otoregresif (VAR) Modeli 96

3.3.2.1. Granger Nedensellik Testi 99

3.3.2.2. Etki – Tepki Analizi 101

3.4. Bulgular 105

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 108

KAYNAKÇA 117

EKLER 131

ÖZET 158

ABSTRACT 159

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Program Tanımlı Faiz Dışı Fazla Bileşenleri 18

Tablo 2. Durağanlık Testi Sonuçları 95

Tablo 3. VAR Modellerinin Gecikme Uzunluğu, İçsel Bağıntı Sorunu ve Durağanlıklarına Dair Sonuçlar 98

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları 100

Tablo 5. Mundell – Fleming Modeli Etki – Tepki Sonuçları 102

Tablo 6. Gelir – Harcama Yaklaşımı Etki – Tepki Sonuçları 103

Tablo 7. Feldstein Zinciri Yaklaşımı Etki – Tepki Sonuçları 104

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Yüksek Sermaye Hareketliliği ve Serbest Döviz Kuru Varsayımları Altında Mundell- Fleming Modeli 64

Şekil 2. Genişletici Maliye Politikasının Etkileri 65

Şekil 3. Bütçe Açığının Gayrisafi Yurt İçi Hasılaya Oranı 75

Şekil 4. Merkezi Yönetim Bütçe Finansmanı 77

Şekil 5. Yıllar İtibarıyla Cari Açık/GSYİH ve Dış Ticaret Açığı/GSYİH Oranı 78

Şekil 6. Cari Açığın Finansmanı 80

Şekil 7. Faiz Oranı Serisi 91

Şekil 8. Cari Açık/GSYİH Serisi 92

Şekil 9. Bütçe Açığı/GSYİH Serisi 93

Şekil 10. Reel GSYİH Serisi 93

Şekil 11. Bütçe Açığı/GSYİH ve Cari Açık/GSYİH Serilerinin Seyri 94

KISALTMALAR DİZİNİ

@seas : E-views 7.1 Programı Mevsimsellik Simgesi

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ADF : Augmented Dickey Fuller

AIC : Akaike Kriteri (Akaike information criterion)

APİ : Açık Piyasa İşlemleri

AR : İçsel Bağıntı (Autocorrelation)

Bkz. : Bakınız

BP : Ödemeler Dengesi (Balance of Payments)

C : Tüketim (Consumption)

CD : Cari Denge

CF : Sermaye Hareketleri (Capital Flow)

D : Kukla Değişken

DİBS : Devlet İç Borçlanma Senedi

DYY : Doğrudan Yabancı Yatırım

EVDS : Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

FPE : Son Öngörü Hatası Test İstatistiği (Final Prediction Error)

G : Devlet Harcamaları (Government Expenditure)

GSYİH : Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

HQ : Hannan-Quinn Test İstatistiği (Hannan-Quinn Information Criterion)

I : Yatırım (Investment)

IMF : Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

IS-LM : Mal ve Para Piyasası Dengesi (IS= Investment Saving equilibrium; LM= Liquidity preference, Money supply equilibrium)

i : Faiz Düzeyi (Interest Rate)

i^* : Yurt Dışı Faiz Düzeyi

İMKB : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

LM : Lagrange Çarpanı (Lagrange Multiplier)

LR : Düzeltilmiş LR Test İstatistiği

M : Para Arzı (Money Supply)

NA : Mevcut Değil (Not Available)

NBER : Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu (The National Bureau of Economic Research)

NX : Net İhracat (Net Export)

OECD : İktisadi Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)

P : Fiyat Düzeyi (Price Level)

R : Döviz Kuru (Exchange Rate)

S : Ulusal Tasarruf Oranı

SC : Schwarz Test İstatistiği (Schwarz information criterion)

S_g : Kamu Kesimi Tasarruf Oranı

S_p : Özel Kesim Tasarruf Oranı

SPK : Sermaye Piyasası Kurulu

s. : sayfa

T : Vergi Gelirleri (Tax Revenue)

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TL : Türk Lirası

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

VAR : Vektör Otoregresif Model (Vector Autoregression)

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

Y : Millî Gelir Düzeyi

Y_f : Yurt Dışı Millî Gelir Düzeyi

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Ampirik Çalışmada Kullanılan Veri Seti 131

Ek 2. Bütçe Açığı/GSYİH Serisi ADF Test Sonuçları 135

Ek 3. Cari Açık/GSYİH Serisi ADF Test Sonuçları 137

Ek 4. Faiz Oranı Serisi ADF Test Sonuçları 138

Ek 5. Reel Büyüme Serisi ADF Test Sonuçları 139

Ek 6. Mundell - Fleming Modeli İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi ... 141

Ek 7. Mundell – Fleming Modeli VAR Modeli 142

Ek 8. Mundell – Fleming Modeli VAR Modeli İçsel Bağıntı Testi 144

Ek 9. Mundell – Fleming Modeli Granger Nedensellik Testi Sonuçları 145

Ek 10. Mundell – Fleming Modeli Etki – Tepki Analizi Sonuçları 146

Ek 11. Gelir – Harcama Yaklaşımı İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi . 147

Ek 12. Gelir – Harcama Yaklaşımı VAR Modeli 148

Ek 13. Gelir – Harcama Yaklaşımı VAR Modeli İçsel Bağıntı Testi 150

Ek 14. Gelir – Harcama Yaklaşımı Granger Nedensellik Testi Sonuçları 151

Ek 15. Gelir – Harcama Yaklaşımı Etki Tepki Analizi Sonuçları 152

Ek 16. Feldstein Zinciri Yaklaşımı İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi . 153

Ek 17. Feldstein Zinciri Yaklaşımı VAR Modeli 154

Ek 18. Feldstein Zinciri Yaklaşımı VAR Modeli İçsel Bağıntı Testi 155

Ek 19. Feldstein Zinciri Yaklaşımı Granger Nedensellik Testi Sonuçları 156

Ek 20. Feldstein Zinciri Yaklaşımı Etki Tepki Analizi Sonuçları 157

GİRİŞ

Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere diğer gelişmiş ülkeler 1980'li yıllarda bütçe açığına eşlik eden cari işlemler açığı sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum ise cari işlemler açıkları ile bütçe açıkları arasındaki ilişki üzerinde araştırmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Birçok araştırma sonucunda söz konusu iki açık arasında pozitif ilişkinin varlığı tespit edilmiş ve bu durum "İkiz Açıklar Hipotezi" olarak adlandırılmıştır. İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları[1] arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu kabul etmektedir.

Bu hipotezi tartışan birkaç farklı görüş mevcuttur: "Geleneksel Keynesyen Yaklaşım", IS-LM modelinden hareketle, ikiz açıklar hipotezini kabul etmektedir. Bu görüş, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması sonucunda ortaya çıkan bütçe açıklarının finansmanı için borçlanmaya gidilmesi ile faiz oranlarının yükseldiğini; yükselen faiz oranları nedeniyle ülkeye kısa vadeli sermaye girişinin hızlandığını ve yerli paraya talebin arttığını, dolayısıyla yerli paranın değer kazanması sonucunda ihracata yönelik malların fiyatlarının göreceli olarak artması nedeniyle de cari açığın ortaya çıktığını iddia etmektedir. Bu konudaki bir diğer görüş de "Ricardocu Denklik Hipotezi"dir ve söz konusu yaklaşım ikiz açıklar hipotezini reddetmekte, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında ilişki olmadığını iddia etmektedir. Güncel bazı iktisadi verilerden hareket eden yeni bir görüş ise, bu iki görüşten farklı olarak cari açıklar ve bütçe açıkları arasında negatif bir ilişki olduğunu ileri süren "İkiz Ayrışma"[2] (twin divergence) yaklaşımıdır.

[1] Çalışmanın kalan kısmında "cari işlemler açıkları" kavramı, literatürdeki yerleşik adıyla "cari açık" olarak kullanılacaktır.

[2] Türkçe literatürde "ikiz sapma", "ikiz uzaklaşma", "ikiz ıraksama" şeklinde kullanımları da mevcuttur.

Türkiye verileri ile ikiz açıklar hipotezine ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmış ancak yapılan çalışmalarda bir görüş birliğine ulaşılamamıştır. Gerek hipotezin varlığını kabul eden Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ı destekleyen çalışmalara, gerekse cari açık ve bütçe açığı arasında bir ilişki olmadığını ileri süren Ricardocu Denklik Hipotezi'ni destekleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Ayrıca, son yıllarda yapılan çalışmalarda cari açıklar ve bütçe açıkları arasında negatif bir ilişki olduğunu ileri süren "İkiz Ayrışma Yaklaşımı"nı destekleyen bulgulara da ulaşılmıştır. Ancak, son yıllarda ekonomide kaydedilen gelişmelere bakıldığında, azalan bütçe açığı, enflasyon ve faiz oranları gibi önemli gelişmelerin yanında, giderek artan cari açık, hipotezin sorgulanmasını gündeme taşımıştır. Bu iki açık arasında ilişkinin olup olmadığını, varsa ilişkinin yönünü araştırmak, belirlenecek ekonomi politikaları açısından büyük önem taşımaktadır. Dışa açık ekonomilerin ekonomi politikalarında ikiz açıklar hipotezinin varlığı ve bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki olası ilişkinin yönü, politika oluşturma sürecinde belirleyici olabilmektedir.

Bu çalışmada ikiz açıklar konusundaki farklı yaklaşımlar esas alınarak, bütçe ve cari açıklar arasında bir ilişki olup olmadığı eğer ilişki varsa bu ilişkinin yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada, 1992-2011 dönemi ele alınarak bütçe açığı - cari açık ilişkisinin boyutu VAR analizi ile araştırılırken, etkileşimin yönü Granger nedensellik testi ve etki – tepki analizi yardımıyla araştırılmaktadır.

Birinci bölümde, ikiz açıklar hipotezine değinmeden önce bütçe açıkları ve cari açıklara ilişkin kavramsal bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Bu çerçevede, iki açık ayrı ayrı ele alınmış, bu açıklara ilişkin tanımlar ve iktisadi yaklaşımlar, bütçe

açığının alternatif ölçüm yöntemleri, açıkların nedenleri ve finansman yöntemleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, bütçe açığı - cari açık ilişkisi kuramsal çerçevede ele alınmış, ikiz açıklar hipotezinin ortaya çıkışı, kuramsal çerçevesi, hipoteze yönelik yaklaşımlar ele alınarak ikiz açıklar konusunda literatürde Türkiye üzerine yapılmış çalışmalara değinilmiştir. Hipoteze yönelik yaklaşımlar olarak Geleneksel Keynesyen Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, 1992 – 2011 döneminde Türkiye'de söz konusu iki açığa ilişkin ampirik çalışma yapılmıştır. Bu bölümde öncelikle Türkiye'de bütçe açığı ve cari açığın son dönem görünümü ele alınmış, daha sonra izlenecek ekonometrik yöntem, veri seti ve değişkenler tanımlanmış ve ardından durağanlık testi yapılarak Granger nedensellik testi, etki – tepki analizleri gerçekleştirilmiştir. Üç aylık veriler kullanılarak ikiz açıklar hipotezi test edilmiş ve test sonrası elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise, çalışmanın bulguları çerçevesinde elde edilen sonuçlar bir özet mahiyetinde sunularak söz konusu açıklara ilişkin kısa değerlendirmelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Bütçe Açıkları

Merkantilist ekol ile devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekliliğinin önem kazanması, bazı ek düzenlemelerin yapılmasını ve bunun için de harcamaların gerçekleştirilmesini gerektirmiştir. Bu harcama ve düzenlemeler için devletin bir yandan gelir elde ederek yapacağı müdahalenin finansmanını sağlaması, diğer yandan hangi alanlara, ne şekilde müdahalede bulunacağının ağırlığına göre iktisadi düzenlemelerini yapması gerekmiştir (Gümüş, 2008, s. 3). Devlet tarafından yapılacak söz konusu iktisadi düzenlemelere imkân tanımak ve kamu hizmetlerini yerine getirmek üzere geleceğe ilişkin gelir ve giderlerin yasal bir belgede gösterilmesi zorunluluğu doğmuştur (Erginay, 1992, s. 156). Söz konusu yasal belge, Fransız maliyecilerden Edgar Allix'in tanımıyla belirli bir dönem içinde devletin yapacağı gelir ve harcamalarını tahminen belirleyen, gelirlerin toplanmasına, harcamaların yapılmasına izin veren, kanunla düzenlenen "Devlet Bütçesi" olarak tanımlanmıştır (Tüğen, 1999, s. 3).

Ekonomik, sosyal, mali ve siyasi açıdan büyük önemi bulunan bütçe, kamu giderleri ve kamu gelirlerinin önceden planlanması, yönlendirilmesi ve uygulanması bakımından üzerinde titizlikle durulması gereken bir niteliğe sahiptir. Bütçe; hem kuramsal olarak hem de uygulama aşamasındaki yapısı ve tekniğiyle maliye alanında önemli yer tutan, özellikle devletin yüklendiği fonksiyonların görünümünü yansıtan bir nitelik taşımaktadır (Akdoğan, 2002, s. 307).

Bütçenin zaman içerisindeki gelişimi ele alındığında, genel olarak ekonomik gelişme sürecinde devletin ekonomideki payı ve işlevlerinin giderek artış gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu gelişme doğrultusunda devlet bütçeleri de hem mutlak hem de nispi yönden büyümüştür. Ancak, artan bütçe rakamlarına rağmen toplumun bütçeden beklentilerini, taleplerini bir ölçüde karşılamak mümkün olabilmektedir. Zira bütçede harcama yapmaya imkân verecek kaynaklar sınırlıdır ve kaynakları daha fazla harcama yapmayı sağlayacak şekilde artırmak güçtür. Dolayısıyla, ekonomi biliminin temel konusunu oluşturan "kıt kaynak - sınırsız ihtiyaç" çelişkisi burada da kendisini göstermektedir. Buradaki çelişki, sınırlı bütçe kaynakları (gelirleri) ile sürekli artan toplumsal ihtiyaçlar arasında ortaya çıkmaktadır (Tüğen, 1999, s. 2). Gelirlerle giderleri denkleştirme ve ihtiyaçlar arasında tercih yapma sorunu, her sosyal ünitenin ve kurumun olduğu gibi devletin de karşılaştığı bir sorundur (Feyzioğlu, 1984, s. 3). Bu sorunun bir sonucu olarak ise bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Bütçe açıkları, özellikle 1970'li ve 1980'li yılların başlarından itibaren ekonomik gündemin en önemli konuları arasında yer almıştır. Bütçe açıklarının günümüz ekonomilerinin önemli konularından olması, ekonomik dengenin, büyüme ve gelişmenin sağlanmasında kullanılan en önemli yöntemlerden biri olmasından kaynaklanmaktadır.

1.1.1. İktisadi Yaklaşımlar

Bütçe açıkları, iç dengenin sağlanması için önemli bir unsur olması nedeniyle ekonomilerin odak noktasındadır. Dolayısıyla, bütçe açıklarına dair yaklaşımlar ve bu çerçevedeki tartışmalar da güncelliğini korumaktadır. Tarihsel bakımdan bütçe açıklarını açıklamaya yönelik oldukça farklı görüş ileri sürülmüştür. Bu bölümde

bütçe açıklarına dair farklı iktisadi yaklaşımlar ele alınarak bütçe açıklarının maliye politikası çerçevesinde ekonomiye etkilerine dair farklı görüşlere değinilecektir.

1.1.1.1. Klasik Yaklaşım

Öncülüğünü Adam Smith, Thomas R. Malthus, David Ricardo, Jean B. Say, John S. Mill gibi iktisatçıların yaptığı Klasik Yaklaşım'a göre; ekonomi "görünmez el" marifeti ile kendiliğinden dengeye gelmektedir, yani devlet müdahalesi olmaksızın ekonomide tam istihdam sağlanır. Ekonomide "Say Yasası"[3] geçerli olduğu için, ekonomideki dengesizlikler küçük ve geçicidir. Bu çerçevede, devletin ekonomiye müdahalesinin iç ve dış güvenlik, adalet, savunma gibi saf kamusal mal ve hizmetler ile eğitim, sağlık gibi yarı kamusal mal ve hizmetlerin üretimiyle sınırlı olmasını; olağan dönemlerde bunun dışında devletin hiçbir biçimde ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadırlar (Şen, Sağbaş ve Keskin, 2007, s. 37).

Devlet faaliyetlerinin sınırlı olması, devlet giderlerinin de sınırlı olması sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla, Klasiklere göre, devlet bütçesi hem küçük hem de denk olmalıdır. Bütçe açıkları hem mali hem de parasal disiplini bozmaktadır ve enflasyon, işsizlik gibi ekonomik istikrarsızlıkların temel nedeni de bütçe açıklarıdır (Ataç, 2006, s. 6). Dikkat çeken bir diğer nokta ise, Klasiklerin bütçe açığına olduğu kadar bütçe fazlasına da karşı olmalarıdır. Zira bütçe fazlası, ekonomide kullanılması gereken kaynakların atıl kalmasına neden olmaktadır. Bu durum ise ekonomik durgunluğa yol açmaktadır (Şen vd., 2007, s. 38-39).

[3] Literatürde "Mahreçler Kanunu" olarak da bilinen "Say Kanunu", "Her arz kendi talebini yaratır" görüşüne sahiptir ve elde edilen gelirin tamamının harcanacağını varsaymaktadır. Bu kanun Klasik Yaklaşım'ın felsefesi olarak kabul edilmektedir (Nadaroğlu, 1992, s. 85).

1.1.1.2. Neo – Klasik Yaklaşım

Öncülüğünü Leon Walras, Karl Menger, Alfred Marshall, Francis Ysidro Edgeworth, Vilfredo Pareto, Arthur C. Pigou gibi iktisatçıların yaptığı Neo-klasik Yaklaşım varsayımlarını üç temel üzerine kurmuştur. Birincisi, tam istihdam koşulu bütün dönemler için geçerlidir. İkincisi, bireylerin yaşam süreleri sınırlıdır. Üçüncü olarak ise, bireysel tasarruflar, cari tüketimle gelecekteki tüketimin bileşimi olarak ortaya çıkmaktadır (Bernheim , 1989). Bu varsayımlar altında; ekonominin sürekli dengede olduğunu, bireylerin tüketimlerinin sürekli gelirlerinin bir fonksiyonu olduğunu ve uzun dönemde tam istihdam varsayımının geçerli olduğunu savunmaktadır. Devlet müdahaleciliğine karşı çıkan bu görüş, ekonomideki istihdam ve üretim gibi göstergelerdeki istikrarın, iktisat politikası ile sağlanabileceği iddiasına da karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla, Neo-Klasikler devlet bütçesinin bir kalemi olan harcamalar vasıtasıyla ekonomiye müdahale yaklaşımına karşı çıkmaktadır (Çalışkan Çavdar, 2010, s. 12). Bütçe açıklarının finansmanında borçlanma yolu tercih edilirse, bu borçların gelecek dönemlerde bireyler üzerinde daha büyük bir yük oluşturacağını ifade etmektedir.

Neo-Klasik Yaklaşım, bütçe açıklarını "geçici" ve "sürekli" olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Yaklaşım, geçici bütçe açıklarını kabul edilebilir bulurken, sürekli bütçe açıklarının sermaye birikimini olumsuz etkileyerek ekonomide dengesizliklere neden olacağını iddia etmektedir (Şen vd., 2007, s. 41-42). Bu durumda, borçlanma zorunlu hale gelmişse, sermaye piyasalarından uzun vadeli borçlanma tercih edilmelidir.

1.1.1.3. Keynesyen Yaklaşım

Keynesyen iktisatçılar, ekonominin daima tam istihdam düzeyinde dengede olamayabileceğini; eksik veya aşırı istihdam söz konusu olduğunda da dengeye ulaşabileceğini savunmuşlardır. Neo-klasik görüşün aksine, Keynesyen görüşe göre piyasa ekonomisinin kendiliğinden ekonomik kararları koordine edebilmesini beklemek mümkün değildir. Tarafsız maliye politikası anlayışını eleştirerek müdahaleci maliye politikasını önermektedirler. Bu yaklaşıma göre; devlet, kamu harcamalarını ve vergileri kullanarak ekonomiye müdahale etmek suretiyle toplam talebi yeterli düzeye çıkarabilir (Ataç, 2006, s. 9). Diğer bir deyişle, devlet bütçeyi bir araç olarak kullanmak suretiyle, yani açık bütçe politikası izleyerek ekonomiyi yönlendirebilir. Kısacası, Keynesyen Yaklaşım[4], devletin iktisadi amaçlarına ulaşabilmesi için kamu harcamalarının kamu gelirlerinden daha fazla olmasının sakıncalı olmadığını öne sürmüştür. Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında doğan farkın borçlanma yoluyla kapatılmasına imkân tanınması ile de borçlanma, vergi gibi bir olağan gelir türü olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Keynesyen görüşte; tüketim, bireylerin bugünkü gelirlerinin bir fonksiyonu olarak ifade edilir. Buna bağlı olarak, bireylerin gelirlerinde meydana gelebilecek herhangi bir artış veya azalış onların tüketimlerini etkileyecektir (Özgüven, 1997, s. 153). Bireyler cari gelirlerini tüketme eğiliminde olduklarından, vergilerdeki herhangi bir düşüş, toplam talebi önemli ölçüde etkileyecektir. Kamu harcamaları artarsa, harcanabilir gelir de buna bağlı olarak artar. Dolayısıyla, bütçe açıkları,

[4] Özellikle, deflasyonist 1929 Büyük Bunalımı'ndan sonra benimsenen Keynesyen iktisat politikalarını ilk uygulamaya başlayan ülke Başkan Roosvelt ile ABD olmuştur.

nominal talebi artırmakta, nominal talebin artması da tüketim ve yatırımların artmasına neden olmaktadır (Çalışkan Çavdar, 2010, s. 10).

Keynesyen iktisatçılar kamu borçlanmalarının olumsuz etkilerini dikkate almamışlar ve iktisadi ve toplumsal alanda devlet müdahaleciliğinin olumlu sonuçlar doğuracağı görüşünü savunmuşlardır (Ardıç, 2001, s. 42-43). Bu yaklaşıma göre, bütçe açıkları, ekonomideki koşulların zorlaması sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ise maliye politikası araçlarının, ekonominin gerileme ve buhran dönemlerinde uygulanması gerektiğine inanılmasından kaynaklanmaktadır (Stewart, 1980, s. 104).

1.1.1.4. Parasalcı Yaklaşım

Milton Friedman, Keynesyen Yaklaşım'a karşı Parasal Yaklaşım'ı ön plana çıkarmış ve parasalcı görüşün kurucusu olmuştur. Parasalcı yaklaşıma göre; ekonomi, her zaman kendiliğinden tam istihdam düzeyinde dengededir ve bu dengeye uyumlu biçimde devlet bütçesi denk olmalıdır. Ancak bütçe açığı oluşması durumunda, bütçe açıklarının ekonomideki etkisi bütçe açığının finansmanına göre değişmektedir ve bu nedenle önemli olan, bütçe açıklarının nasıl finanse edildiğidir (Şen vd., 2007, s. 50).

Parasalcı Yaklaşım'a göre; vergiler maksimum faydayı sağlayacak şekilde ve kamusal ihtiyaçların satın alınabilmesine yetecek kadar, sabit parasal büyüme oranını bozmayacak biçimde konulmalıdır. Parasalcı Yaklaşım, vergilerin ve kamu harcamalarının kamu - özel sektör arasında en etkin kaynak dağılımını sağlayacak düzeyde olmasını istemektedir. Bu süreçte para arzı, büyüme oranını ve sabit enflasyon oranını dengeleyecek düzeyde olmalıdır. Böylece Parasalcı Yaklaşım'ı

savunanlar, üretim ve diğer makroekonomik değişkenlerden bağımsız olarak durağan bir politika önermektedirler. (Parasız, 1993, s. 337-338).

Parasalcı Yaklaşım, bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarının kullanılmasına karşıdır. Zira bu durumda para arzı artacaktır ve ekonomide, uzun dönemde enflasyonist baskılar ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan borçlanma yoluyla finansmana da karşıdır, çünkü kamu kesiminin bütçe açığını finanse etmek için fon talebinde bulunması faiz oranlarını arttıracak ve özel kesimin yatırım harcamalarının azalmasına neden olacaktır. Kaynakların özel sektörden kamu kesimine aktarılması ise ekonomide verimliliği ve üretimi düşürecektir (Şen vd., 2007, s. 51-52). Bu sav Friedman tarafından ortaya atılan "dışlama etkisi"nin[5] (crowding-out effect) tamamlayıcısıdır (Ataç, 2006, s. 15). Ancak Parasalcı Yaklaşım, hükümetlerin ekonomik dengeleri korumak amacıyla faiz oranını değiştirmemek için genişletici bir para politikası uygulayacağını ve sonucunda yine enflasyonist etkilere neden olacağını iddia eder. Bu konudaki bir diğer yaklaşım ise, Thomas Sargent ve Nail Wallace'ın "Hoş Olmayan Parasalcı Aritmetik"[6] (Some Unpleasant Monetarist Arithmetic) başlıklı çalışmalarında belirttikleri üzere, birincil açığın sürekli olarak borçla finanse edilmesi durumunda uzun dönemde monetizasyona ihtiyaç duyularak enflasyona neden olunacağıdır (Şen vd., 2007, s. 51-52).

[5] Artan kamu harcamaları sonrası artan faiz oranları nedeniyle özel yatırım harcamalarının azalması durumu dışlama etkisi olarak tanımlanmaktadır.

[6] Daha detaylı bilgi için bkz. Sargent, T. J., & Wallace, N. (1981). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Federal Reserve Bank of Minneapolis Economic Research Papers Quarterly Review 531.*

1.1.1.5. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı

1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon[7] durumu, Keynes'in fikirlerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan stagflasyon sorununu çözmede Keynesyen iktisat politikaları başarısız olmuş, hatta böylesi bir durumu Keynesyen iktisat öngörememiştir. Bu durum yeni bir teorinin, Arz Yanlı İktisat Teorisi'nin doğmasına sebep olmuştur.

Arz Yanlı Yaklaşımı, ekonominin temelindeki sorunun efektif talep yetersizliği değil, üretim yetersizliği olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre; arz, talebe göre yetersiz kalmakta, bunun sonucu olarak da hem enflasyon hem de işsizlik ekonomide aynı anda görülmektedir (Aktan, 2000).[8] Üretimi kısıtlayan temel etken de vergi yükünün ağır olmasıdır. Eğer vergi oranları düşürülürse üretim üzerindeki baskı kalkar ve toplam arz düzeyi artar. Bu da üretici ve tüketici üzerinde olumlu etki yaparak ekonominin canlanmasını sağlar. Bu sebeple devletin müdahaleciliği ortadan kaldırılmalı, üretim arttırılmalıdır. Eğer vergi oranları artırılırsa; artan veya aynı seviyede kalan bütçe harcamalarını finanse edebilecek olan vergi gelirlerinden mahrum kalınacaktır. Çünkü yüksek vergi oranlarında hiç kimse çok ağır vergi ödemek istemeyecektir. Yüksek vergi oranlarında mükelleflerin vergi yükü artmış olacaktır.[9] Eğer vergi oranları düşürülürse, mükelleflerin vergi yükü de azalacağından hiç kimse bu düşük oranlarda vergi vermemeyi düşünmeyecektir.

---

[7] Stagflasyon kavramı, İngilizcede durgunluk anlamına gelen "stagnation" ve enflasyon anlamına gelen "inflation" kavramlarının birleştirilmesi ile her iki durumu kapsayan "stagflation" biçiminde kullanılmış ve dilimize de stagflasyon olarak yerleşmiştir.

[8] Arz Yanlı İktisat'ı savunanlar bu görüşleriyle esasen Klasik iktisadın "her arz kendi talebini yaratır" şeklinde formüle edilen SAY yasasını kabul etmektedirler.

[9] Söz konusu ilişki "Laffer Eğrisi" ile açıklanmaktadır. Laffer Eğrisi, vergi yükündeki artışların belirli bir seviyeden sonra vergi gelirlerini düşürdüğünü belirten bir eğriyi ifade etmektedir.

Arz yanlı iktisatçıların bütçe açıkları ile ilgili yaklaşımları bu bakımından vergi odaklıdır. Bu yaklaşıma göre; bütçe denkliğine azami riayet gösterilmelidir. Zira vergilerin arttırılması yolu ile açığın finansmanını sağlamaya çalışmak da beklenen sonuçları vermeyecektir (Şen vd., 2007, s. 57). Dolayısıyla ekonomiye devlet müdahalesi azaltılmalıdır, kamu harcamaları kısıtlanmalı ve bütçe rakamları mümkün olduğunca düşük düzeyde tutulmalıdır.

1.1.1.6. Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Yaklaşımı

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Kamu Tercihi Teorisi'ne göre, piyasa ekonomisinde her birey nasıl kendi faydasını artırmaya çalışıyorsa politik sistemde de aynı şekilde politik aktörler faydalarını maksimize etmeye çalışır. Dolayısıyla politikacılar da yeniden seçilebilmek için oylarını artıracak davranışlara girerler (Şen vd., 2007, s. 54).

Kamu Tercihi Teorisi, 1970'li yıllarda ortaya çıkan Anayasal İktisat'ın[10] da temellerini oluşturmaktadır. J.M. Buchanan'a göre; Anayasal İktisat, ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal-kurumsal ve anayasal kurallar bütününün işleyiş özelliklerini açıklamaya çalışmaktadır (Akt. Aktan, 1997, s. 35). Bu yaklaşıma göre; hükümetlerin kamu harcamaları ve vergi konusundaki kararları Kamu Tercihi Teorisi çerçevesinde politik olarak belirleneceğinden devlet harcamalarının kanunlarla kesin bir biçimde sınırlanması ve belirlenmesi gerekir. Ayrıca bütçe açıklarını kapatmak için konulan ilave vergilerin

[10] Anayasal İktisat Yaklaşımı, öncülüğünü Milton Friedman'ın yaptığı Arz Yanlı İktisat taraftarlarınca da benimsenmiştir. 1986 yılında Nobel İktisat Ödülünü kazanan James Buchanan da bu görüşün savunucuları arasındadır. Anayasal İktisat görüşü aslında yeni bir iktisadi yaklaşım olmamasına karşın, kendini Anayasa ve siyaset bilimine yaklaştırarak gündeme getirmiştir. Dolayısıyla Anayasal İktisat görüşü yerine, Anayasal Politik İktisat demek daha doğru bir yaklaşım olabilir.

seçmenlerin tepkisine yol açacağı görüşü nedeniyle karar vericiler politik açıdan kısıtlanabilmektedir. Bu çerçevede, anayasalara devletin harcamalarının kapsamını belirleyen hükümler koymak gerekir. Devlet de bu hükümleri uygularsa, ancak bireyin fayda maksimizasyonu sağlanabilir ve politikacıların israflarının önüne geçilebilir (Aktan, 2000).

Anayasal İktisatçılar bütçe denkliğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla, bütçe denkliğini sağlamak için ekonomiye müdahalelerin asgari düzeyde tutulması tercih edilmelidir (Şen vd., 2007, s. 54). Devlet müdahalesini sert bir biçimde kısıtlayan bu yaklaşım, iktisadi çevrelerce pek tercih edilmeyip uygulamada nadiren yer bulmuştur.

1.1.1.7. Ricardocu Yaklaşım

David Ricardo, bütçe açıklarının finansmanında vergileme karşısında borçlanma tercihinin ekonomide gerçek faaliyet düzeyi ile ilişkisi olmadığını, diğer bir deyişle, vergi ve borçlanmanın aynı sonucu doğuracağını savunmaktadır. Ricardo'nun bu görüşü daha sonra Robert Barro tarafından yeniden ele alınarak yorumlanmıştır. Bu görüş, "Ricardocu Denklik Hipotezi"[11] olarak da bilinir. Hipotezin temel varsayımları şu şekildedir (Ataç, 2006, s. 223):

- Bireylerin davranışları rasyoneldir,
- Cari dönemdeki devlet borçları, gelecek dönemlerde ödenir,
- Fiyatlar genel seviyesi ve nominal faiz oranları sabittir.

[11] Ricardo ve Barro'nun geliştirmiş oldukları, "Ricardocu Denklik Hipotezi"nde (Ricardian Equivalence Hypothesis) bireylerin iktisadi kararlarındaki en önemli varsayım, yaşam boyu sürekli gelir hipotezidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Barro (1989) ve Barro (1974).

Teoriye göre; bireylerin iktisadi kararları üzerindeki etkilerin belirlenmesinde en önemli göstergenin kamu harcamaları olduğu, kamu harcamalarının finansmanının ise göreceli olarak önemsiz olduğu savunulmaktadır. Kamu harcamalarının vergiler yerine borçlanma yoluyla finansmanının, bireylerin tüketim kararlarını etkilemeyeceği ve bu iki finansman biçiminin sonuçlarının da eşit olacağı görüşü hâkimdir. Bugün veya gelecekteki kamu harcamaları, toplam harcamaların bugünkü değerine eşit gelirlerle ödenmek durumundadır. Bu sebeple, kamu harcamaları düzeyi ve vergi dışı gelirler sabit varsayıldığında, bütçe açığı nedeniyle bugünün vergilerindeki bir azalma, gelecekteki vergilerin bugünkü değerlerindeki aynı miktardaki bir artış tarafından dengelenecektir (Barro, 1989, s. 39).

Vergilerdeki değişiklik sonucunda oluşan bütçe açığının finanse edilebilmesi için yapılan borçlanmanın, gelecek dönemde faiziyle birlikte ödenmesi için vergi oranlarının artırılması gerekmektedir. Yani bugün yapılan borçlanma, gelecekte vergi artışıyla karşılanacaktır. Diğer bir deyişle, vergi indirimi sonucu ortaya çıkan bütçe açığı kamu borçlanmasıyla finanse edilirse, gerçekte yapılan, vergi toplamanın zamanlamasını cari dönemden gelecek döneme kaydırmaktan ibarettir. Dolayısıyla gelecek dönemlerdeki vergilerin ödenebilmesi için ise bugünün tasarruflarını artırmak gerekmektedir (Çetin, 2005, s. 67).

1.1.1.8. Kalecki Yaklaşımı

Kalecki Yaklaşımı'na göre; bütçe açıkları, bir ek talep yaratma yöntemi olarak kullanılmaktadır. Kalecki, kapitalist ekonominin sürekli olarak satın alma gücü oluşturan ve bunu emekçiler ile sermaye sahipleri arasında kaydıran mekanizmalarla çalıştığını ifade etmektedir. Yani, ekonomik süreç işlerken sistem

emeğin geliri olan ücretlerden sermayenin geliri olan kârlara doğru kayma gösterir.[12] Kârlar ise ekonomide yeni talep yaratılmasına bağlıdır. Ancak sermaye sahipleri sistemin içsel döngüsünde bu olağan satın alma gücünün belirlediği kârlardan daha fazlasını elde etmek isterler. Kârların yetersizliğini telafi edebilmek için ise kamu açığı büyütülerek sürdürülmelidir. Bunu gerçekleştirmenin yolu, dışa açık bir ekonomide dış dünyanın söz konusu ekonomiye borçlanması yoluyla dış fazla elde etmek ya da bütçe açıklarına başvurmaktır (Kuruç, 2003, s. 41-54).

1.1.2. Alternatif Tanımlar

Bütçe açıkları; genel bir ifade ile bütçe giderlerinin gelirlerinden fazla olması anlamına gelmektedir, fakat belirtmek gerekir ki, bu tanım birçok bileşeni dışarda bıraktığı için yetersizdir. Faiz harcamaları, enflasyon gibi bazı makroekonomik değişkenlerin de bütçe büyüklüğü üzerinde etkisi olabilmektedir. Eğer enflasyon, faiz gibi etkiler ortaya konulmak isteniyorsa daha kapsamlı ve daha çok bileşenli bütçe açığı tanımlarını yapmak gerekmektedir.

1.1.2.1. Geleneksel Açık

Geleneksel açık; borçlardaki değişmeler dikkate alınmadığında, toplam kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1991, s. 1651). Geleneksel açık tamamen nakit bazda ölçüldüğünde " Kamu Kesimi Net Borçlanma Gereği" şekline dönüşmektedir. Genel olarak, kamu kesimi net borçlanma gereği, denk bütçelerin gerekliliğini vurgulayan kanunlardaki açık ölçüm yönetiminden daha kısıtlayıcıdır ve olağan kamu geliri olarak devlet

[12] Kalecki bu olayı "Kapitalistler, harcadıklarını kazanırlar" sözüyle özetler.

tahvillerinin satışını içine alarak tipik bir biçimde bütçeyi dengelemektedir (Blejer ve Cheasty, 1999, s. 141). Geleneksel açık şu şekilde formüle edilebilir:

$$\text{Geleneksel Bütçe Açığı} = \frac{\text{Harcamalar-Gelirler}}{\text{Finansman}}$$

Bu formülde pay ile paydada yer alacak değişkenleri irdelemek gerekmektedir. Pay ile paydayı ayıran iki kriter bulunmaktadır. Birincisi, kamu borcu kriteridir. Bu kritere göre; bütçe açığını etkileyen ve yükümlülüklerde herhangi bir değişme meydana getirmeyen harcamalar paya; yükümlülükleri değiştirenler, pozitif veya negatif finansman ise çizginin altına yazılmaktadır. Örneğin; borç faiz ödemeleri paya, anapara ödemeleri ise paydaya yazılmaktadır. Ekonomik açıdan bu kalemler, talebin uyarılmasında farklı etkiler göstermektedir. Faiz gelirlerindeki artışın toplam talebi etkilediği, fakat anapara ödemelerinin yeni bir gelir yaratmadığı için toplam talep üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığı söylenebilir. Çizgi üstü ile çizgi altını ayıran ikinci kriter ise maliye politikasıdır. Bu kritere göre; hükümet, sadece finansman amacıyla değil, maliye politikası amacına uygun olarak da borçlanabilmektedir. Bunların geri ödenmesi söz konusu olmayacaksa bu kalemler üst kısma yazılmalıdır. Çünkü geri ödenmeyen kamu borçları Merkez Bankası'ndan kaynaklanan gelirdir (Önder ve Kirmanoğlu, 1996, s. 35).

Geleneksel açıkta faiz ödemeleri de bütçe harcamaları içinde yer aldığından geçmiş yıllarda oluşan bütçe açıklarının etkileri, cari dönemde kendisini göstermekle birlikte, enflasyondan önemli derecede etkilendiğinden, yanlış yorumlamalara ve analizlere yol açabilmektedir. Ayrıca, cari dönemdeki etkiler, geçmiş yıllardaki şokların etkisini içerdiğinden; cari dönemi yalnız başına analiz etmek güçleşmektedir (Şen vd., 2007, s. 2).

Gelişmekte olan ülkelerde, geleneksel açık kavramı; standart bir muhasebe sisteminin olmaması ve ülkeler arası karşılaştırma yapmaya imkân vermemesi nedeniyle eleştirilmektedir. Ayrıca, maliye politikası etkinliğinin ölçülmesine yönelik olarak, geleneksel açığın yetersiz kalmasından dolayı alternatif ölçütler geliştirilmiştir (Çalışkan Çavdar, 2010, s. 4).

1.1.2.2. Birincil (Faiz Dışı) Açık

Literatürde "Faiz Dışı Açık" olarak da ifade edilen birincil açık, geleneksel açığın ekonomik istikrarın sağlanmasında sağlıklı bilgiler sunmaması sonucu iktisatçılar tarafından alternatif bir bütçe açığı olarak öne sürülmüştür (Şen vd., 2007, s. 10).

Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin sürdürülebilmesi için gereken harcamalar (birincil harcama) ile daha önceki açıkların finansmanı için alınan borçların faizlerinden (ikincil harcama) oluşur. Birinci grup harcamalar olağan olduğu halde, faiz harcamaları önceki döneme ait açıkların finansmanı nedeniyle devredilmiş bir yük niteliğindedir. Dolayısıyla, ikinci grup harcamalar, kamu otoritelerinin karar yetkisi dâhilinde olmayan harcamalardır.

İşte bu ayrımdan hareketle; toplam kamu harcamalarından faiz harcamalarının çıkarılması sonucu hesaplanan açığa "Birincil Açık", fazlasına "Birincil Fazla" denir (Saatçi, 2007, s. 92) ve şu şekilde formüle edilebilir:

Birincil açık = Bütçe açığı – Faiz harcamaları

Bütçe açıklarının sürdürülebilirliği konusunda bize fikir veren birincil açık, bütçenin hükümetin kontrol edebileceği kısmını gösterir (Önder ve Kirmanoğlu,

1996, s. 38). Uluslararası Para Fonu (IMF) programlarını uygulayan ülkelerde, temel ekonomik gösterge olarak kabul edilen birincil açık, daha çok borçların sürdürülemez olduğu gelişmekte olan ülkelerde yaygın biçimde kullanılmaktadır (Blejer ve Cheasty, 1991, s. 1655). Ayrıca, bu açık ölçüsü, ekonomide sürdürülebilir büyümenin sağlanması ve iktisat politikalarının başarısı bakımından gösterge niteliğindedir.

Türkiye için Program Tanımlı Faiz Dışı Fazla; Program Tanımlı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri ile Program Tanımlı Merkezi Yönetim Faiz Dışı Harcamaları farkından oluşmaktadır ve bu kalemler şu şekilde ifade edilmektedir:

Tablo 1. Program Tanımlı Faiz Dışı Fazla Bileşenleri

Program Tanımlı Faiz Dışı Fazla	
Program Tanımlı Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	Program Tanımlı Merkezi Yönetim Faiz Dışı Harcamaları
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri −Özelleştirme Gelirleri −Faiz Gelirleri −Merkez Bankası Kârı ve Yeniden Değerleme −Kamu Bankalarının Temettü Gelirleri − Darphane Para Basım Geliri + (Konsolide Kamu Sektörü Borç Verme – Geri Ödeme) – Taşınmaz Satışları – İşsizlik Sigortası Fonu Transferi	Merkezi Yönetim Faiz Dışı Harcamaları −Risk Hesabı + Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Yapılan Nakit Transfer Farkı + (Konsolide Kamu Sektörü Borç Verme – Geri Ödeme)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ocak 2012 Kamu Borç Yönetimi Raporu

Geleneksel bütçe açığı faiz ödemelerinden dolayı sürekli bütçe açığı olduğu izlenimini doğuracaktır. Oysa hiçbir ülkede kamu bütçesi uzun dönem bütçe açığı vermez. Faiz ödemelerinin etkilerinden arındırılmış bir bütçe açığı hedeflenmişse birincil açığa yönelerek, maliye politikalarının etkileri daha açık bir biçimde görülebilir (Tanzi, 1993, s. 658).

Birincil açık, genel olarak kamu kesiminin borçluluğunu ölçmekte ve maliye politikasının uzun dönemde sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Bilindiği gibi, para politikasında meydana gelen değişmelere bağlı olarak faiz oranları da değişmektedir. Örneğin; para arzı arttırılınca faiz oranları düşme yönünde eğilim gösterir. Değişen faiz oranları ise iç ve dış borç miktarının büyüklüğüne bağlı olarak bütçe açığını etkilemektedir. Para politikasının etkisinden arındırılmış, yalnızca maliye politikasının sonuçlarını yansıtan bir bütçe açığına ulaşılmak isteniyorsa birincil açığa bakmak daha anlamlı olacaktır (Ekrem ve Siverekli, 2001).

1.1.2.3. İşlemsel Açık

İşlemsel açık[13]; enflasyondan arındırılmış faiz ödemelerinin bütçe açığından çıkarılmasıyla elde edilir. Bu durumda işlemsel açık; birincil açık ile faiz ödemelerinin reel toplamı olarak ifade edilebilir (Egeli, 2002, s. 34). Başka bir ifadeyle, birincil açık ile reel faiz ödemelerinin toplamından elde edilir. İşlemsel açık ölçütü aşağıdaki şekilde formüle edilebilir (Blejer ve Cheasty, 1991, s. 1656):

İşlemsel Açık = Birincil Açık + Reel Faiz Ödemeleri

[13] Literatürde "operasyonel açık" olarak da adlandırılmaktadır.

İşlemsel açık hesaplanma yönteminde, faiz ödemelerinin yalnızca reel değerleri dikkate alındığı için enflasyonun faiz ödemeleri üzerindeki aşınma etkisi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Yani işlemsel açık; faiz ödemelerini talep ve gelir artırıcı bir unsur olarak ele almaktadır.

İşlemsel açığın ekonomik mantığı, enflasyonun uyardığı faiz ödemelerini dışlamasında aranabilir. Diğer bir deyişle faiz ödemeleri, alacaklılar için yeni bir gelir olmayıp, sadece anaparadaki aşınmayı telafi etmektedir. Bu nedenle faiz ödemeleri, tekrar devlet tahvillerine yatırılmadıkları için toplam talebi etkilemezler. Hâlbuki faiz ödemelerinin reel kısmı toplam talebi etkileyici bir özelliğe sahip olduğundan işlemsel açığın hesaplanmasında dikkate alınmaktadır (Egeli, 2002, s. 34).

İşlemsel açık ölçütünün hesaplanma yöntemi; yüksek enflasyon oranlarına sahip ekonomiler için politika oluşturma sürecinde ciddi önem taşımaktadır. Böyle durumlarda; ülkede uygulanan maliye politikalarının kamu borçları üzerindeki etkilerini görmek mümkündür. Enflasyonist baskıların yüksek olduğu ekonomilerde, geleneksel ve işlemsel açık ölçütleri arasında ciddi farklar olmakla birlikte, bu iki ölçüte ait eğilimler de farklılıklar göstermektedir.

Öte yandan işlemsel açık hesaplama yöntemi, faiz ödemelerinin enflasyona bağlı olarak daima otomatik olarak değişeceğinin kabul edilmesi sebebiyle bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir (Çalışkan Çavdar, 2010, s. 6).

1.1.2.4. Yurt İçi –Yurt Dışı Açık

Bütçe açığı, dışa açık ekonomide devletin toplam talep üzerindeki etkisini belirleyebilmek için yurt içi ve yurt dışı açıklar olarak hesaplanmaktadır. Yurt içi açık, geleneksel açığın sadece yurt içi ekonomik faaliyetlerini dikkate alan, ödemeler bilançosunu doğrudan etkileyen kalemleri dikkate almayan açık iken; yurt dışı açık, bütçenin ödemeler bilançosu üzerindeki etkisini gösteren bütçe açığıdır. Yurt dışı açık, bütçenin sadece dış alemle doğrudan ilişkisi olan kalemleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

Yurt içi açık[14], kamu kesiminin yerel ekonomi üzerindeki genişletici etkisini tespit etmeye çalışmaktadır. Örneğin, dış ödemeler ya da petrol ihracından sağlanan gelirlerle finanse edilen yurt içi mallara yapılan kamu harcamaları yurt içi açığı doğurur ve söz konusu harcamalar yurt içi vergilerle karşılanamamışsa yurt içi bütçe dengesizliği yaratmaksızın toplam talebi daha fazla artırır (Blejer ve Cheasty, 1999, s. 143).

Bu şekilde bir ayrıma gidilmesinin sebebi, kamu kesiminin özel kesime oranla dış âlemle daha fazla ticari ilişkiye girmesi sonucunda, geleneksel açığın bütçe açığı göstergesi olarak kullanılmasının yaratacağı sakıncaları ortadan kaldırmaktır (Şen vd., 2007, s. 28).

[14] Bu açık türü, döviz gelirlerinin çok önemli bir kısmını kamuya ait petrol şirketlerince yapılan ihracatın oluşturduğu Suudi Arabistan, Kuveyt, Nijerya gibi petrol zengini ülkeler için kullanılabilecek bir ölçüm yöntemidir (Şen vd., 2007, s. 27).

1.1.2.5. Cari Bütçe Açığı

Cari bütçe açığı, toplam harcamalardan yatırım harcamalarının, gelirlerden sermaye gelirlerinin çıkarılması yoluyla hesaplanır ve kamu kesiminin ulusal tasarrufa katkısını ölçmeyi amaçlamaktadır (Blejer ve Cheasty, 1999, s. 143). Diğer bir deyişle, cari bütçe açığı, devletin cari gelirleri (normal gelirler) ile cari harcamalarının (yatırım dışında kalan) arasındaki farktır. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar cari bütçe açığına özel bir önem atfetmektedir. Zira cari bütçe dengesinin açık vermesi, yatırım harcamalarının azaldığının, buna karşın cari harcamaların arttığının göstergesidir (Şen vd., 2007, s. 26).

1.1.2.6. Tam İstihdam Bütçe Açığı – Konjonktürel Açık

Ekonomi tam istihdam düzeyinde iken ortaya çıkan bütçe açığı, tam istihdam bütçe açığı olarak adlandırılmaktadır. Tam istihdam bütçe açığı, kamu gelirlerindeki değişmeler ve üretimdeki dönemsel dalgalanmalarla bağlantılı harcamalar ile ihtiyari politika kararlarını yansıtan değişmeler arasındaki farkları ayırt etmeyi sağlar (Blejer ve Cheasty, 1999, s. 143). Ekonomik faaliyet seviyesinde değişmeler bütçe dengesi üzerinde bazı etkiler gösterir. İşte bu etkilerin sağlıklı biçimde değerlendirilmesinde tam istihdam bütçe açığı yardımcı olur.

Konjonktürel açık ise, ekonomik dalgalanmalara bağlı olarak ortaya çıkmakta ve bu dalgalanmaların bütçe açığı üzerinde meydana getirdiği etkiyi ortaya koymaktadır. Ekonomik konjonktüre bağlı olarak; ekonominin durgunluk dönemlerinde kamu gelirleri azalırken kamu harcamaları artmakta, ekonominin genişleme dönemlerinde ise kamu gelirleri artarken kamu harcamaları azalmaktadır. Bu durumda, ekonominin durgunluk dönemlerinde bütçe açığı artmakta genişleme

dönemlerinde ise bütçe açıkları azalmaktadır. Dolayısıyla, bütçe açıkları konjonktürel dalgalanmalara göre değişmektedir (Şen vd., 2007, s. 29).

1.1.3. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının sebeplerini tartışan iktisatçılar devletin tanımından hareket ederek devletin işlevi ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır. Söz konusu nedenler ekonomik veya siyasi olabilmektedir. Diğer yandan, bütçe açıklarının nedenleri gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler yönünden farklılaşabilmektedir. Genel bir çerçeve çizmek adına, devlet bütçesinin açıklarına neden olan ekonomik veya siyasal faktörlere; devlet yapısı ve faaliyet alanının genişlemesi, kayıt dışı ekonomi, seçim ekonomisi ve diğer nedenler olarak dört başlık altında değinilecektir.

1.1.3.1. Devlet Yapısı ve Faaliyet Alanının Genişlemesi

Sanayi devrimiyle kente gerçekleşen göçlerin gereksinim duyduğu altyapı yatırımlarının kamu tarafından karşılanma zorunluluğu hükümetlerin hazırladıkları bütçelerde gider kalemlerinin yükselmesine sebep olmuştur. Çünkü kamu malları lüks mal grubuna girmekte ve dolayısıyla talep edilen miktarları her fiyat seviyesinde artmaktadır. Wagner, bu görüşün yani sosyal gelişme ile devletin ekonomideki yerinin arttığını tespit eden ilk iktisatçıdır (Sarı, 2003, s. 27).

Ne var ki, devletin artan kamu harcamalarıyla aynı oranda değişmeyen kamu gelirleri, bütçe açıklarına sebep olmaktadır. Klasik iktisatçıların literatüre

kazandırdığı "sıçrama hipotezi" [15] de göstermektedir ki; kamu harcamaları dönemler itibarıyla gelirlere göre sürekli bir artış sergilemektedir.

Devletin sosyal gelişmeleriyle artan harcamaları, bunları karşılayacak gelir bulunamadığından bütçe açıkları meydana gelmekte ve açıklar artan oranla devam etmektedir. Devletin klasik görevlerinden olan eğitim, savunma, adalet ve güvenlik yanında kâr amacı gütmeyen işletmelerin kaynaklarını etkin ve verimli kullanmamaları bu işletmelerin zarar etmesine yol açmıştır. Bu zararın bütçeden karşılanması ise bütçe açıklarının temelini oluşturmuştur (Gümüş, 2008, s. 21).

1.1.3.2. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi, Özsoylu (1996) tarafından, "geleneksel ölçüm yöntemleri ile ölçülemeyen, resmi rakamlara yansımamış ve belli bir çıkar karşılığında mal ya da hizmet olarak sunulan faaliyetlerin tümü" biçiminde tanımlanmıştır. Altuğ (1999) ise bu kavramı; "ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşması" olarak ifade etmiştir.

Ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı bırakılması, vergilendirilmeyen veya eksik vergilendirilen kesimlerin varlığı nedeniyle olması gerekenden daha düşük seviyede

[15] "Peacock-Wiseman" tezi olarak da bilinir. Bu teze göre, savaş veya depresyon dönemlerinde kamu harcamaları artarken, siyasal iktidarlar artan kamu harcamalarını karşılayabilmek amacıyla, vergi oranlarında yüksek miktarlarda artış gerçekleştirmiş, ancak olağanüstü durumlar ortadan kalktığında toplum bu vergi yüküne alışmış olduğundan, vergiler eski seviyesine indirilmemiş ve dolayısıyla kamu harcamaları da azaltılamamıştır. Bu nedenle, kamu harcamalarının gelişme eğilimi düz bir çizgi şekli yerine kesikli sıçramalar şeklinde yükselme göstermiş olup bundan dolayı eğilime sıçrama etkisi denilmiştir.

olmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması sebebiyle, bütçe finansmanının sağlanması için borçlanma yoluna gidilmesi, yüksek faiz oranları üzerinden yatırımların azalmasına neden olarak bir taraftan millî gelirin diğer taraftan istihdamın olumsuz yönde etkilenmesine yol açmaktadır. Ayrıca, artan faiz oranları, kamu borçlanma maliyetlerinin de yükselmesine neden olarak bütçe açıklarını tetiklemektedir (Us, 2004, s. 13). Kayıt dışı ekonomi, vergi gelirleri yoluyla sağlanması beklenen finansman kaynaklarının azalmasına, kamu açıklarının büyümesine ve sosyal güvenlik sisteminin bozulmasına yol açmaktadır. Kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan bütçe açığını kapatmak için ek vergiler konulması da kayıt dışı ekonomiye yönelişi tetikleyebilir. Dolayısıyla, bir kısır döngü içine girilmiş olur (Gümüş, 2008, s. 25).

Kayıt dışı ekonominin yüksek oranda seyrettiği bir ülkede makroekonomik değişkenlerin tahmini güçleşmekte, uygulanacak para ve maliye politikaları ve bu politikaların etkileri de belirsizleşmektedir.

1.1.3.3. Seçim Ekonomisi

Seçim dönemlerinde hükümetlerin genişletici para ve maliye politikaları izleme eğilimine girdikleri ilk olarak William Nordhaus (1975) ve Edward Tufte (1978) tarafından "Politik Seçim Çevrimleri Teorisi" adı altında gündeme getirilmiştir (Redžepagić ve Llorca, 2007, s. 492). Politik seçim çevrimleri teorisi; iktidardaki politikacıların, seçimleri yeniden kazanabilmek için seçim öncesinde istihdamı arttırmaları, seçim sonrasında ise enflasyonla mücadele etmeleri yoluyla ekonomiyi yönlendirmeleri hareketi olarak da tanımlanmaktadır (Aktan, 1997, s. 150).

Politikacılar iktidarlarının devamını sağlamak amacıyla özellikle seçim dönemlerinde sosyal transferler, mali yardımlar, yüksek taban fiyat uygulamaları, sübvansiyonlar ve kamusal istihdamı ve dolayısıyla kamu harcamalarını sürekli olarak arttırma eğilimindedirler (Demir O., 2001, s. 16). Seçim dönemlerinde görülen kamusal istihdam ve transferlerdeki artışlar bu duruma uygun birer örnek teşkil etmektedirler.

1.1.3.4. Diğer Nedenler

Bütçe açıklarının nedenleri ülkeden ülkeye oldukça farklılık gösterebilmekte ve çok çeşitli olabilmektedir. Tüm olası nedenlerin tamamının çalışmada ele alınması mümkün olmadığından, sıklıkla görülen nedenlere ayrı başlıklar halinde yer verildikten sonra daha az sıklıkla karşılaşılan nedenler "diğer nedenler" başlığı altında ele alınmıştır.

Konjonktürel Etkiler: Ekonomide görülen konjonktürel değişmeler de bütçe açıklarının oluşmasına neden olmaktadır. Yükselme döneminde meydana gelen üretim artışı millî gelire yansımakta, vergilendirilebilir gelirleri artırmaktadır. Artan oranlı vergi tarifesinin[16] uygulandığı durumlarda devletin vergi gelirlerinin de artması ile bütçenin açık vermesinin önüne geçilebilmektedir. Aksi durumda, daralma döneminde ise, vergilendirilebilir kazançlar azalacağından bütçenin açık verme olasılığı artacaktır (Ataç, 2006, s. 144).

[16] Vergiler bu durumda "otomatik dengeleyici" olarak adlandırılmaktadır. Otomatik dengeleyiciler ekonominin korunması ve sürdürülmesi bakımından kendiliğinden fonksiyon gören, denge sağlayıcı etkiler yaratan, devletin özel olarak müdahalesi dışında, düzenlemeler yapılmasını gerektirmeden işleyen, işsizlik sigortası vb. uygulamalardır (Akdoğan, 2002, s. 464).

Mali Disiplinsizlik: Kamu maliyesinde kamu gelir ve giderleri arasında bir denge mevcut olmaz ve kamu giderleri lehine sürekli bir fark gözlemlenirse, bu durumda mali disiplinden bahsedilemez. Böyle bir ekonomide mali disiplinsizlik söz konusudur. Bu durum devlet bütçesi yönünden ele alındığında ise bütçede bir disiplinsizlik söz konusudur. Mali disiplinin olmadığı bir devlette bütçe harcamaları ile bütçe gelirleri arasında denge sağlanması için önemli yapısal ve kurumsal reformlar gerekebilir. Ancak, birçok hükümet kamu harcamalarında azaltmaya gidilmesine neden olacak reformları uygulamak istemez. Böyle bir durumda mali disiplinsizlik, bütçe açıklarını sürekli hale getirmekte ve açıkları gittikçe arttırmaktadır (Özen, 2002, s. 49).

Sübvansiyonlar: Sübvansiyon, devletin kişi ve kurumlara para, mal veya hizmet şeklinde yaptığı karşılıksız yardımları ifade eder. Sübvansiyonlar sonucunda desteklenen üreticiler ve tüketiciler, talebi arttırarak yatırımı harekete geçirmektedir. Bu yolla önceden gelir düşüklüğünden dolayı toplanamayan vergiler, sübvansiyon yoluyla düzeltilen gelir dağılımı sayesinde toplanabilmekte ve bütçe gelirinde artış sağlanabilmektedir. V. Tanzi'ye (1993) göre; bütçe açıklarına neden olan faktörlerin başında sübvansiyonlar gelmektedir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin ürün fiyatları üzerindeki devlet kontrolü sonucunda ortaya çıkan zararların karşılanması ve yine dış ticaret hadlerinin kötüleşmesi durumunda, önemli ithal ürünlerinin fiyatlarındaki artışların tüketicilere yansıtılmaması için sübvansiyon verilmesi, bütçe açıklarını ortaya çıkarmaktadır. Aslında sübvansiyon verilmesi, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve sosyal refahın en yüksek seviyeye çıkarılmasında devlete düşen bir yükümlülüktür. Dolayısıyla sübvansiyonların ihtiyaç derecelerine göre artırılması zorunluluğu bütçe açıklarına neden olabilmektedir (Akt. Egeli, 2002, s. 28).

Savunma Harcamaları: Savunma harcamaları, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir bütçe açığı nedenidir. Millî güvenliğin tehdit altında olduğu dönemlerde söz konusu harcamalar mutlak ve nispi olarak önemli artış göstermektedir. Kaynakların çok büyük bir bölümü, söz konusu tehdit unsurlarıyla mücadeleye ayrılmaktadır. Bu harcamalar ise kamu harcamalarını ve bütçe açıklarını artıran temel unsurlardan biri haline dönüşmektedir (Şen vd., 2007, s. 69).

Öte yandan, savunma harcamalarının ülke ekonomileri üzerindeki etkilerine yönelik olarak literatürde görüş birliği yoktur. Joan Violet Robinson tarafından geliştirilen "Askeri Keynesyenizm" (Military Keynesianism) yaklaşımına göre; savunma harcamaları, ekonominin arz ve talep taraflarını harekete geçirerek büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Mintz ve Hicks, 1984, s. 412). "Askeri Keynesyenizm", bu alandaki araştırma geliştirme faaliyetlerinin beraberinde getireceği teknolojik yeniliklerin imalat sanayinde kullanılması ile birlikte, uzun dönemde, verimlilik artışının gerçekleşeceğini savunmaktadır. Ekonomin arz tarafı açısından ise güvenlik kuvvetlerinin sürekliliği amacıyla yürütülen faaliyetler sayesinde, sivil işgücü kapsamındaki eğitim düzeyi düşük gençlerin istihdamı sağlanarak emek faktörü üzerinde olumlu sonuçların meydana getirileceği kabul edilmektedir (Luca, 2008, s. 17). Klasik ve Neo-Klasik iktisadi yaklaşımlar ise, savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde talep yönlü politikalardan hareketle negatif yönlü bir etki meydana getireceğini benimsemektedirler. Savunma harcamaları sonucunda artan kamu harcamalarının özel kesimin eğitim, sağlık, taşımacılık ve diğer mal ve hizmetlere yönelik harcamalarını baskı altına alacağı ileri sürülmektedir.

1.1.4. Finansman Yöntemleri

Kamu harcamalarının finansmanında; alternatif finansman yöntemlerine başvurulmasının, bireylerin tüketim ve yatırım kararlarını nasıl etkileyeceği konusu Adam Smith ve David Ricardo gibi iktisatçılar tarafından uzun yıllardır tartışılan bir konu olmuştur (Yay, 1996, s. 1343). Müdahaleci devlet anlayışının sonucunda hacim olarak genişleyen kamu hizmetleri ve bununla birlikte artan kamu harcamalarının, klasik kamu gelirleri olarak kabul edilen vergi, resim ve harçlar ile finansmanı sağlanamamaktadır. Dolayısıyla kamu finansman ihtiyacını farklı yollarla sağlamak zorundadır (Egeli, 2007, s. 122). Kamu bu ihtiyacı genellikle beş yolla sağlamaktadır. Bunlar;

- Monetizasyon
- İç borçlanma
- Dış borçlanma
- Vergi gelirlerinin arttırılması
- Özelleştirme

alt başlıkları halinde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.1.4.1. Monetizasyon ile Finansman

Monetizasyon ile finansman, Merkez Bankası kaynaklarını kullanarak emisyon hacminin arttırılması yoluyla gerçekleşir. Para basma (monetizasyon) yetkisi, neredeyse tüm ülkelerde Merkez Bankasına tanındığı için, kamu kesiminin

bu kaynaktan faydalanması da artık borçlanma şeklinde olmaktadır. Merkez Bankasının, Hazine aracılığı ile kamu borçlanma kâğıtlarını (devlet iç borçlanma senetlerini (DİBS)) açık piyasa işlemleri (APİ) kanalıyla alması işlemi "monetizasyon" olarak adlandırılmaktadır (Şen vd., 2007, s. 91).

Devletin hükümranlık[17] gücüne dayanarak gerçekleştirilen monetizasyon yetkisini, hükümetler kimi zaman popülist politikaları yüzünden kötüye kullanabilmektedir. Monetizasyona bu kadar rahat başvurulmasının temel sebepleri içinde; rahat ve hızlı uygulanabilmesi, iç borç stokunu erozyona uğratmanın bir aracı olarak görülmesi yer almaktadır (Sönmez, 1998). İç borç baskısının arttığı dönemlerde hükümetler monetizasyonu, dolayısıyla enflasyon vergisini alternatif bir vergileme aracı olarak görmekte ve bu yolla iç borç stokunu eritmeye çalışmaktadır (Şen H. , 2003, s. 8). Bu yönüyle monetizasyon bir iç borç ödeme aracı olarak da görülebilmektedir. Devletler için bazı durumlarda monetizasyona başvurmak kaçınılmaz olmaktadır. Ancak Hazinenin Merkez Bankasından kısa vadeli avans kullanması, para politikalarının etkinliğini bozmaktadır. Kamu finansmanındaki disiplinin sağlanması; para yönetiminin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi ve enflasyonist baskı meydana getirmemesi için dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardandır. Kullanım şekli ve yöntemi ne olursa olsun Merkez Bankasının her yıl belirli miktarda kısa vadeli avansı Hazine emrine vermesi, APİ yoluyla Hazine tahvil bonoları satarak Hazineye dolaylı finansman sağlaması, emisyonu arttırıcı etki yapmaktadır (TCMB, 1999b).

[17] Hükümetin para basabilme yetkisi sayesinde elde edeceği gelir "senyoraj" olarak adlandırılmaktadır.

Monetizasyonun bir zorunluluk haline gelmesi, ülkelerin mali sistemlerindeki zayıflığın sonucu olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, vergilerin yeterince toplanamaması nedeniyle kamu harcamalarını karşılamada kamu gelirleri yetersiz kalmaktadır. Bu durum bütçe açıklarının her geçen gün artmasına ve kronikleşmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda bu ülkelerde gelişmemiş sermaye piyasası ve yetersiz özel tasarruflar ile yetersiz dış finansman da söz konusu olunca, bütçe açıklarının finansmanında monetizasyon tek alternatif olarak kalmaktadır. Ayrıca, bu ülkelerde belirli dönemlerde yaşanan iç ve dış kaynaklı krizler de monetizasyonu zorunlu hale getirebilmektedir (Şen vd., 2007, s. 91-92). Fakat son yıllarda bu yöntemin merkez bankalarının bağımsızlıklarını kazanmaları ile ortadan kalkmaya başladığını söyleyebiliriz.

1.1.4.2. İç Borçlanma ile Finansman

En çok başvurulan finansman yöntemlerinden biri olan iç borçlanma, kamu kesiminin tahvil ve bono gibi araçlarla iç piyasadan borçlanmasıdır. İç borçlanma bankalara, kişilere, firmalara ve finansman kuruluşlarına tahvil ve bono ihracı ile sağlanabilir. Bu durumda kaynaklar özel kesimden kamuya transfer edildiği için para arzı etkilenmemektedir (Kesbiç, Baldemir ve Bakımlı, 2004, s. 29).

Devletin borçlanma kâğıtlarını piyasaya sunduğu iç borç ile finansman yönteminde borçlanma kâğıtları kısa vadeli olarak "hazine bonosu" ve uzun vadeli olarak da "tahvil" ihraçları ile gerçekleştirilmektedir. Bu kâğıtlar, başta bankalar olmak üzere, özel ve mali kurumlar ile bireyler tarafından satın alınmaktadır. İç borçlanma, aynı zamanda, satın alma gücünün özel kesim ile kamu kesimi arasında el değiştirmesidir. Keynesyen anlayışla başlayan bütçe açıklarının iç borçlanma ile

finanse edilmesi olgusu, enflasyonist baskılara ve dış borçlanma sırasında ve sonrasında oluşabilecek sıkıntılara neden olmadığı için tercih edilmektedir (Gümüş, 2008, s. 31).

Hükümetlerin iç borçlanmaya hem enflasyondan hem de dış borç krizinden sakınmanın bir yolu olarak başvurmalarına rağmen, eğer iç borçlanma aşırı bir şekilde kullanılırsa bazı tehlikeleri beraberinde getirebilmektedir. Devlet, borcu bütçe açıklarını kapatmak için kullanırsa, artan borçların finansmanı için vergileri artırırsa ekonomiden daha fazla kaynak kullanmaya başlayarak ekonominin genel dengesini bozmaktadır. Borçlanmanın sürekli hale dönüşmesi ve bu gelirin elde edilebilmesi için devletin faiz oranını yükseltmesi, yatırımları kısıtlamaktadır. Sürecin bir diğer boyutu da "Dışlama (Crowding out)" etkisinde kendini göstermektedir. Bu etki, artan faiz oranları nedeni ile özel kesimin elinde tuttuğu kullanılabilecek fonların kamu kesimine aktarılması ile ortaya çıkmaktadır (Şen vd., 2007, s. 100). Bir diğer eleştiri ise Sargent ve Wallace'ın "Hoş Olmayan Parasalcı Aritmetik"ine dayanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ele alındığında, borcun finansmanı için, enflasyonist etkide bulunmaması adına, emisyon yaratmak yerine çoğunlukla mali borçlanma yoluna gidilmektedir. Ancak uygulamalar göstermektedir ki; gerçekte böyle bir sıkı para politikası yöntemi de enflasyonist baskıları arttırmaktadır. Bu sava göre, hükümetin borç yükü ve faiz ödemeleri finanse edilemeyecek kadar çok arttığında ödenmeme riski de artmakta, bekleyişlerin bozulması nedeniyle sermaye çıkışı gerçekleşmekte ve dolayısıyla kur değer kaybederek enflasyonist baskıların artmasına yol açmaktadır. Bu durumda devletin ödemelerini karşılayabilmesinin tek yolu para basmaktır. Devlet, borcun parasal finansmanına mevcut durumda başlamazsa ve beklerse faiz ödemeleriyle birlikte

daha fazla para yaratmak zorunda kalacak ve daha yüksek enflasyon oranına sebep olacaktır (Dornbusch ve Fischer, 1998, s. 593).

1.1.4.3. Dış Borçlanma ile Finansman

Devletler borçlanmaya karar verdikleri zaman, birincil olarak iç piyasalardan borçlanma eğilimine gitmektedir, ancak çeşitli nedenlerle dışarıdan borçlanmaya mecbur kalabilmekte ya da dış piyasaları tercih edebilmektedirler. Özellikle bazı ülkelerde devletin iç borçlanmadan ziyade dış borçlanmaya başvurma kararı, hem siyasi hem de ekonomik şartlara göre belirlenmektedir (Eker ve Meriç, 1999, s. 2). Gümüş (2008)'e göre ise:

> "Dış borçlanma, kredinin ülke dışındaki kaynaklardan temin edilmesidir. Dış borçlar, sermaye piyasaları ile uluslararası kuruluşlar yanında doğrudan doğruya devletlerden de sağlanabilir. Gelişmiş ülkelerde iç borçlanmaya, gelişmekte olan ülkelerde ise dış borçlanmaya daha fazla başvurulur. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınma için gerekli kaynakların sağlanması, yatırım-tasarruf dengesinin yerleşmesi ve yatırım malları ithalatının gerçekleştirilmesi için dış borçlanmaya başvurulur."

İç borçlanma ile ülkenin kullanabileceği kaynakların toplam miktarını arttırmak mümkün olmamasına rağmen, dış borçlanma, iç kaynaklara ek kaynaklar getirir. Böylece, iç kaynakları destekleyerek kalkınma çabalarının başarıya ulaşmasına katkıda bulunur. Dış borçlar, alındıkları zaman ekonomiye reel bir kaynak sağlar, fakat faiz ve anapara ödemeleri yapıldığı zaman da ülkeden bir kaynağın çıkması söz konusu olur.

Keynesyen görüşte iç borçlar, bütçe açıklarının finansmanında normal bir kamu geliri olarak algılanmasına karşın, dış borçlar için aynı algı paylaşılmamaktadır. Ancak, dış borçlanmanın uluslararası piyasalarda kredibilitesi yüksek olan ülkeler için bütçe açıklarının finansmanında alternatif bir yol olabileceği

belirtilmektedir. Bu ülkeler, uluslararası politik ve ekonomik konjonktüre bağlı olarak yabancı ülkelerden, yabancı bankalardan, uluslararası piyasalardan ya da IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlardan dış finansman sağlayabilmektedirler. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşların dış borçlanma üzerindeki sıkı denetimleri ve bu kuruluşların onayından geçmediği sürece dış borç teminini neredeyse imkânsız hale gelmesi de bütçe açıklarının finansmanında bu yöntemin kullanılabilirliğini büyük ölçüde sınırlandırmıştır (Şen vd., 2007, s. 78-79). Ayrıca, dış piyasalardan elde edilen borçlanma gelirleri daha sonra kendini finanse edebilecek yatırımlara yönlendirilmemiş ise borcun vadesi geldiği zaman ödeme sıkıntısına düşülebilir (Gümüş, 2008, s. 34). Diğer yandan, dış borcun ödenmesi sırasında borçlu ülke yatırımlarını, tüketimini ya da her ikisini birden borcun servisi ölçüsünce azaltmak zorundadır.

1.1.4.4. Vergi Gelirlerinin Arttırılması

Bütçe açığının giderilmesine yönelik diğer bir yöntem ise vergi gelirlerinin arttırılması, vergi dışı kalan kesimlerin vergilendirme kapsamına alınması, vergi oranlarının arttırılması ve ek vergiler konulmasıdır. Devletin gelir kaynaklarının en başında olan vergiler, kamu açıklarının kapatılmasında başvurulacak öncelikli tercihlerdendir. Ancak bu durumda başlangıçta öngörülen vergi gelirlerinden daha fazla artış sağlamak amacıyla vergi kanunlarında yasal düzenlemelere[18] ihtiyaç duyulmaktadır. Vergi gelirlerini artırmanın yolu, daha önce vergilemeye konu

[18] 13/2/2011 tarihli ve 6111 sayılı "Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile getirilen vergi borçlarına dair düzenlemeler de vergi gelirlerinin arttırılmasına yönelik uygulamalara örnek gösterilebilir. Benzer şekilde, 26/11/1999 tarihli ve 17/8/1999 ve 12/11/1999 tarihlerinde "Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile düzenlenen Özel İletişim Vergisinin kalıcı hale getirilmesi de ilave vergi uygulaması olarak bu kapsamda değerlendirilebilir.

olmayan alanların vergileme kapsamına alınması ya da mevcut vergi oranlarının artırılmasıdır.

Vergi gelirlerini arttırmanın diğer bir yolu ek vergi uygulamalarıdır. Özellikle ekonomik kriz, savaş, deprem gibi olağanüstü durumlarda kamu harcamalarını karşılamak için ek vergiler konur. Bütçe açıklarını finanse etmede kullanılsa da ek vergiler, vergileme ilkelerine aykırı uygulamalara neden olabilmektedir (Ünsal H. , 2006, s. 43).

Ne var ki, vergi oranlarının yükseltilmesi ekonomik açıdan bazı olumsuz etkileri ortaya çıkabilmektedir. Bütçe açığını kapatmak üzere, kamunun bir gelir sağlama yolu olan vergilere başvurması kimi zaman Laffer Eğrisi'nin savını doğrulamakta, çok düşük ve çok yüksek vergi oranlarında vergi gelirleri azalmaktadır. Kişiler, vergi yükü arttıkça vergi vermekten kaçınmakta ve böylece kayıt dışı ekonomi büyümektedir. Öte yandan, vergi oranlarının yükseltilmesi, üreticilerin üretim ve yatırım kararlarını değiştirmelerine neden olmakta ve tüketicilerin tasarruflarının aşırı vergilendirilmesiyle sermaye birikimi azalmaktadır (Frankel, 2006, s. 655).

1.1.4.5. Özelleştirme

Bütçe açıklarının finansmanı için başvurulan diğer finansman aracı özelleştirmedir. Özellikle, 1980 sonrası dönemde birçok gelişmekte olan ülkede kamunun özelleştirme ile elde ettiği gelirler bütçe açıklarının finansmanında kullanılmaya başlanmıştır. Özelleştirmenin bütçe açığının finansmanı amacıyla kullanılması, özelleştirme kuramcıları tarafından da eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, kamu kesimi açığı cari gider ve gelir (ağırlıklı olarak vergi geliri) farkından

oluşan dinamik bir olgudur. Bu denkliği sağlayacak yapısal önlemler alınmadıkça, satış geliri yoluyla en fazla birkaç yıllık açık kapatılabilir. Diğer taraftan, kamu açığını gidermek için temel mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, gelir dağılımı bozukluğuna yol açmakta ve fırsat eşitliğini kaldırmaktadır.

1.2. Cari Açıklar

Özellikle 1980'li yılların ardından dünya ekonomisinde yaşanan gelişmelerle birlikte ödemeler dengesi ve dolayısıyla cari açık konusu iktisat bilimi literatüründe daha çok tartışılmaya başlanmıştır. Gerek ülkeler bazında uygulanan döviz kuru rejimlerinin farklılaşmaya başlaması, sermaye hareketlerinin liberalleşmesi, gerek teknolojik gelişmeler ve 1990'lı yılların küreselleşme olgusuyla birlikte uluslararası sermaye hareketlerindeki akışkanlığın artması ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler bu kavramları daha çok tartışmaya açmıştır (Başbolat, 2010, s. 1). Dolayısıyla, cari açık kavramının detaylı bir şekilde değerlendirilmesi, cari açıklara dair farklı iktisadi yaklaşımların ele alınarak nedenlerinin doğru tespit edilmesi gerekmektedir.

1.2.1. Tanım

Ödemeler bilançosu[19] içerisindeki en önemli hesap kalemi olan cari işlemler hesabı, yurt içi yerleşiklerin mal ve hizmet piyasasında yabancılarla yaptığı tüm işlemleri yansıtır. Cari işlemler dengesi, yerleşiklerin yabancı ülkelerin gelir veya

[19] Ödemeler dengesi ya da bilançosu bir ülkenin mal, hizmet, sermaye akımları gibi dış ekonomik ve mali işlemlerini gösteren rapordur. Bilanço, bir ülkenin dış dünyadan sağladığı gelirler ile dışarıya yaptığı ödemeler arasındaki dengeyi ortaya koyar. Bir ülkenin ödemeler bilançosundaki denge ya da dengesizlik, o ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşme ya da bozulmaları yansıtır, dolayısıyla çoğu kez o ülkenin uluslararası alandaki ekonomik ve mali itibarının göstergesi olarak yorumlanır (Seyidoğlu, 1998, s. 338). Ödemeler dengesi= Cari Hesap + Sermaye ve Finans Hesabı + Net Hata ve Noksan

üretimleri üzerindeki haklarındaki artış ile yabancıların yurt içi gelir veya üretim üzerinde benzer şekilde sahip oldukları haklarındaki artış arasındaki fark olarak tanımlanabilir (Obstfeld ve Rogoff, 1996). Daha açık tanımıyla, cari işlemler dengesi, ödemeler bilançosu kayıtlarından elde edildiği şekilde net mal ve hizmet ihracatı ile karşılıksız transferler dengesinin toplamından oluşmaktadır. Mal ticaretinden kaynaklanan net ihracata transit ticaret gelirleri, navlun, sigorta ve taşımacılık gibi ticaretin gerçekleşmesini temin edici çeşitli hizmet gelirleri de dahil edilmektedir. Hizmetler dengesinde ise ülkenin turizm gelir ve harcamaları, yabancı yatırım gelirleri ve ülkenin dış borçluluk konumuna bağlı olarak dış borç faiz ödemeleri veya gelirleri dâhil edilmektedir (Tiryaki, 2002, s. 1). Mal ve hizmetler, gelirler ve cari transferler hesabı başlıkları altında yer alan kalemler aşağıdaki gibidir (TCMB, 2011, s. 14-19):

a) Mal ve Hizmetler:

    i. Dış Ticaret Dengesi: Yurt içinde yerleşik kişiler ile yurt dışında yerleşik kişiler arasında gerçekleştirilen, gümrüklerden geçen mal ihracat ve ithalatını içermektedir.

    ii. Hizmetler Dengesi: Taşımacılık, turizm, inşaat hizmetleri, sigorta hizmetleri, finansal hizmetler, diğer ticari hizmetler ve resmi hizmetler kalemlerinden oluşmaktadır.

b) Gelirler:

    i. Ücret Ödemeleri: Bu kalemde, Türkiye'de çalışmakta olan yabancıların elde ettikleri ücretler kaydedilmektedir. Ücret ödemeleri

verisi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çalışma izni verilen yabancı sayısı esas alınarak hesaplanmaktadır.

ii. Yatırım Geliri: Bu kaleme yurt dışında yapılan doğrudan yatırımlardan elde edilen kârlar "Gelir" olarak, yurt içinde yapılan doğrudan yatırımlar nedeniyle yurt dışına yapılan kâr transferleri "Gider" olarak kaydedilmektedir. Ayrıca, doğrudan yatırım amacı dışında gerçekleştirilen, hisse ile tahvil ve bono şeklindeki borç senetleri yatırımlarının gelirlerinden oluşan portföy yatırım gelirleri de bu kapsamdadır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve bankaların sahip oldukları menkul kıymetlerin kâr ve zararları, kişilerin yurt dışında ihraç edilmiş menkul kıymet varlıklarına ilişkin gelirleri ile Hazine Müsteşarlığı ve bankaların yurt dışında ihraç ettikleri menkul kıymetlere ilişkin giderler bu kaleme kaydedilmektedir. Mevduat, kredi ve ticari kredilere ait faiz gelir ve giderleri de diğer gelirler başlığı ile bu kaleme eklenmektedir.

c) Cari Transferler (Karşılıksız Transferler):

Ülkelerarası hibeler, yabancı ve Türk elçilik ve konsolosluklarının yaptıkları işlemler nedeniyle sağladıkları gelirler, yurt dışında yerleşik vatandaşlarımızın bedelli askerlik için ödediği tutarları içeren "Genel Hükümet" kalemi ve yurt dışında yerleşik vatandaşlarımız tarafından Türkiye'deki bankalar aracılığıyla yakınlarına havale olarak gönderilen Türk Lirası karşılığı alışı yapılan tutarlardan oluşan "Diğer Sektörler" kalemlerinden oluşmaktadır.

Yurt içinde yerleşiklerle yurt dışında yerleşikler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin dövizle yapıldığı varsayımı altında, cari işlemler dengesi bir ülkenin döviz dengesini de göstermektedir. Bir başka açıdan, cari işlemler dengesi, bir ülkenin yurt dışı yerleşiklerden tasarruf ithal edip etmediğini göstermektedir. Cari fazlası olan bir ülke yurt dışına tasarruf ihraç ediyor demektir. Diğer yandan, cari açığı olan bir ülke yurt dışından tasarruf ihraç ediyor demektir. Bu durumda ülke, kazandığı dövizden söz konusu cari açık miktarı kadar fazla döviz harcıyor demektir (Eğilmez ve Kumcu, 2005, s. 251).

1.2.2. İktisadi Yaklaşımlar

Cari dengeyi modellemeye yönelik yaklaşımlar Esneklikler Yaklaşımı, Toplam Harcama Yaklaşımı, Mundell–Fleming Modeli ve Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı olmak üzere temelde dörde ayrılmaktadır.

1.2.2.1. Esneklikler Yaklaşımı

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında devalüasyonun etkilerini incelemek amacıyla geliştirilen Esneklikler Yaklaşımı, sadece ticarete konu olan mal piyasasını incelemekte, ekonomideki diğer piyasalar arasındaki etkileşimi analiz etmemektedir. Bu yaklaşım, bir mal ya da hizmetin talep edilen miktarını; malın kendi fiyatının, ikame ve tamamlayıcı malların fiyatlarının ve gelirin bir fonksiyonu olarak tanımlayan geleneksel talep teorisine dayanmaktadır (Ayoğmuş ve Öztürkler, 2006, s. 34).

Esneklikler Yaklaşımı, cari işlemler dengesinin başlıca alt kalemlerinden dış ticaret dengesine odaklanmakta olup, göreli uluslararası fiyatların cari dengeyi belirleyen en temel açıklayıcı değişken olduğunu varsaymaktadır. Yaklaşım, olası bir

devalüasyonun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini analiz eder. Bu bağlamda, devalüasyon, bir ülkenin dış ticaret dengesini düzeltici etki yapar. Devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir sonuç doğurması uluslararası iktisat literatüründeki Marshall-Lerner Koşulu'na[20] bağlıdır. Arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında, bu koşul ithal mallarının yurt içi talep esnekliği ile ihraç malları dış talep esnekliği toplamının 1'e eşit veya 1'den büyük olması şeklinde ifade edilir (Seyidoğlu, 1998, s. 417-418).

Yapılan ampirik çalışmalarda ithalat ve ihracatın talep esnekliklerinin kısa ve uzun dönemde farklı olduğu, kısa dönemde devalüasyonun cari işlemler dengesini iyileştirmediği fakat uzun dönemde olumlu yönde etkilediği sonucu ortaya konmuştur. Devalüasyonun kısa dönemdeki etkisi dış ticaret açığını arttırma yönünde olacaktır, çünkü kısa dönemde fiyat etkisi miktar etkisinden büyük, diğer bir ifadeyle ihracat ve ithalat talep esneklikleri toplamı birden küçüktür. Bu durumda kısa dönemde Marshall - Lerner Koşulu sağlanamamaktadır. Dolayısıyla, kısa dönemde, cari işlemler dengesinde ortaya çıkan bozulmanın nedeni, ekonomik birimlerin yeni fiyatlara kendilerini ayarlamalarının zaman alması ve böylelikle ithalat mallarının fiyatlarının ihracat mallarının fiyatlarına göre hızlı artmasıdır. Uzun dönemdeki etkisi ise, miktar etkisinin fiyat etkisinden büyük olması nedeniyle, dış ticaret açığını iyileştirme yönünde olacaktır. Çünkü ekonomik birimlerin yeni fiyatlara zamanla uyum sağlamaları, ihracat ve ithalat talep esnekliklerini giderek arttırmakta ve Marshall-Lerner Koşulu'nu geçerli hale getirmektedir. Bu zaman diliminde

[20] Bu şartlar ise ilk defa Alfred Marshall (1923) ve Abba Lerner (1944) tarafından formüle edildiği için Marshall Lerner Koşulu (Marshall - Lerner Condition) olarak bilinmektedir (Rincon, 1999, s. 2).

devalüasyonun cari işlemler dengesi üzerindeki etkisine J Eğrisi etkisi denilmektedir (Ayoğmuş ve Öztürkler, 2006, s. 37).

Esneklikler Yaklaşımı, gelişmekte olan ülkelerde politikalara yönelik tartışmaları etkilemiştir. Bu ülkelerde 1970'li yılların ortalarına kadar süren politika tartışmaları, birçok iktisatçı tarafından "esneklik karamsarlığı" (elasticities pessimism) olarak adlandırılmakta ve devalüasyonun ülkenin dış ticaret ve cari açığı ne ölçüde iyileştirebileceği sorgulanmaktaydı. Gelişmekte olan ülkelerde söz konusu esneklikler küçük olmasına rağmen, 1958 - 1969 devalüasyonlar döneminde dış ticaret ve cari işlemler hesabını iyileştirmede başarılı olmuştur. Hatta gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki büyük devalüasyonlar, dış ticaret dengesini iyileştirmiştir (Edwards, 2001, s. 3).

Esneklikler Yaklaşımı çeşitli yönlerden eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden en önemlisi, yaklaşımın "Kısmi Denge Analizi" üzerine kurulmasıdır. Kısmi denge analizinde, nominal döviz kuru değiştiğinde cari işlemler dengesini etkileyecek diğer değişkenlerin sabit kaldığı varsayılmaktadır. Ancak bu varsayım geçerli değildir, çünkü geçiş etkisi sonucu nominal döviz kurlarında meydana gelen değişme, yurt içi ve yurt dışı fiyat seviyelerini değiştirmektedir. Fiyatların oransal olarak artması durumunda reel döviz kurunda değişim olmayacaktır. Ayrıca, uzun dönemde ulusal ve uluslararası gelir düzeyleri de değişecektir. Bu değişim ise ihracat ve ithalatı etkileyerek cari işlemler dengesini etkileyecektir (Ayoğmuş ve Öztürkler, 2006, s. 37).

Yapısalcı gelenekten gelen iktisatçılar ise, Esneklikler Yaklaşımı'ndan farklı olarak, dış ticaret ve cari işlemler dengesizliklerinin özünde yapısal olduğunu ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme olanaklarını sınırlandırdığını ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla ülkeler, yapısalcılara göre, cari işlemler ve dış ticaretteki dengesizlikleri gidermek için döviz kuru ayarlamalarına başvurmak yerine ithal ikameci politikalar yoluyla sanayileşmeyi desteklemelidir (Edwards, 2001, s. 3).

Ayrıca, Esneklikler Yaklaşımı devalüasyonun gelir etkisini göz ardı etmiştir. Devalüasyon ilk durumda ülkenin ihracatını teşvik edici bir rekabet gücü sağlamakla beraber ithalatı da caydırıcı etkide bulunmaktadır. Bu durumda, önceden ithal edilen malların yurt içinde üretimi teşvik edilmektedir. Üretimde ve toplam gelirde meydana gelen artış ise ithalatı yeniden arttırmakta ve cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemektedir (Machlup, 1955, s. 257).

1.2.2.2. Toplam Harcama Yaklaşımı

Esneklikler Yaklaşımı bir ülke millî parasının olası bir devalüasyon politikası sonucu değerindeki göreli azalmanın ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini incelerken; Toplam Harcama Yaklaşımı, aynı politikanın gelir etkisini içermektedir (Başbolat, 2010, s. 19). Devalüasyonun cari işlemler dengesi üzerindeki gelir etkisini inceleyen ilk araştırma Arnold C. Harberger (1950) tarafından yapılmıştır. Harberger, yaptığı çalışmada, devalüasyonun yurt içinde ve yurt dışında üretilen malların göreli fiyatlarını değiştirmesine bağlı olarak gelir ve fiyat etkisinin cari açık üzerindeki etkisini bir model çerçevesinde göstermiştir (Akt. Obstfeld, 1981, s. 1).

Toplam Harcama Yaklaşımı'na[21] göre; cari işlemler dengesizliğini gidermek için ülkenin ya üretim düzeyi arttırılmalı ya da yurt içi toplam harcamaları azaltılmalıdır. Eksik istihdamdaki bir ekonomide net ihracattaki artışa üretimdeki artış eşlik edebilir. Ancak, böylesi bir durumun geçerli olabilmesi için yurt içi

[21] Literatürde bazı yazarlarca "Keynesyen Massetme Yaklaşımı" (income-absorption approach) olarak da kullanılmaktadır.

harcamaların üretimdeki artış oranından görece az artması gerekir. Tam istihdamdaki bir ekonomide ise üretimin daha fazla arttırılamaması nedeniyle net ihracatı arttırabilmenin tek yolu, yurt içi toplam harcamaları azaltmak olacaktır. Bu durumda, para veya maliye politikası yoluyla yurt içi harcamaların baskı altına alınması gereklidir. Toplam talebin azaltılmasının mümkün olmadığı durumda, devalüasyonla kazanılan fiyat avantajı, yurt içi fiyatlar genel düzeyinin ülkeye rekabetçi konumu sağlayacak şekilde yükselmesiyle giderilir. Devalüasyon gibi harcama kaydırıcı politikaların amaçlanan etkilere ulaşabilmesi için daha sıkı maliye veya para politikaları gibi harcama kısıcı politikalarla desteklenmesi gereklidir. Diğer bir ifadeyle tam istihdamda faaliyet gösteren bir ekonomide yurt içi harcamalar kısılarak kaynaklar serbest bırakılmalıdır. Devalüasyon sonrası meydana gelen nispi fiyat değişiklikleri, atıl kaynakların ihracat sektörüne tahsis edilmesine ve yurt içi harcamaların ithal mallardan yerli mallara kaydırılmasına yol açacaktır (Tiryaki, 2002, s. 4).

Toplam Harcama Yaklaşımı'na getirilen başlıca eleştiri, yaklaşımın toplam gelir ve harcamaları etkileyerek cari işlemler dengesizliğine neden olan değişmelerin analizi ile sınırlandırılmasıdır. Bununla birlikte, fiyat değişmelerine ve buradan da cari işlemler dengesizliğine neden olabilecek değişmeleri analiz dışı bırakması da eleştirilmektedir (Ayoğmuş ve Öztürkler, 2006, s. 29).

1.2.2.3. Mundell–Fleming Modeli

Uluslararası sermaye hareketlerinin önem kazanmasıyla birlikte, sermaye hareketlerini gözeten modeller ortaya çıkmıştır. Bütçe açığı - cari açık ilişkisini, bu modellerden biri olan Mundell–Fleming modeli üzerinden de açıklamak yerinde olacaktır.

Mundell-Fleming modeline göre; uluslararası ticaretin artması Keynesyen modelin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Metzler, Machlup ve Meade, Keynesyen teoriye yaptıkları çeşitli uyarlamalarla Mundell-Fleming modeline zemin hazırlamışlardır. Mundell-Fleming modelinin gelişmesine katkıda bulunan bu yeni modeller, fiyat ve ücret katılıklarının, işsizliğin ve ülkeler arasında sınırlı düzeyde finansal ilişkilerin bulunduğu, durağan bir ekonomi varsayımı altında geliştirilmiştir. Söz konusu modellerin temel katkıları, ticaret bağlantılarının Keynesyen çarpanlar üzerindeki etkisini, uluslararası yansımaları, devalüasyonun sonuçlarını, döviz kurlarının belirlenmesini ve ticaret hadlerinin Keynesyen tüketim fonksiyonuyla bağlantısını açıklamak olmuştur (Obstfeld, 2001, s. 4). Model, politika uygulamalarının farklı döviz kuru rejimleri altında üretim düzeyi ve faiz oranları üzerindeki etkisini açıklamakta kullanılmıştır (Tiryaki, 2002, s. 5).

Romer (2001), Mundell- Fleming modelinin sermaye hareketleri ve döviz kurları konusunda iki temel varsayımı olduğu ifade etmiştir. Sermaye hareketleri konusunda en basitleştirici varsayım, sermaye hareketlerinin üzerinde engel olmadığıdır. Döviz kuru konusundaki temel varsayım ise, yatırımcıların döviz kurunun değişmeyeceği beklentisinde olmalarıdır. Dolayısıyla, kurların değişmediği, sermaye hareketleri ile ilişkili sınırlamaların bulunmadığı bir ortamda faiz oranlarının daha yüksek olduğu ülkeye diğer ülkelerden sermaye akışı başlar. Faizler arasında fark olduğu sürece bu sermaye hareketleri devam eder, çünkü uluslararası yatırımcılar faiz oranı yüksek olan ülkelere yönelir. Dolayısıyla ülkeler arası faiz farklılıkları sonucunda yüklü miktarda sermaye, faiz oranının yüksek olduğu ülkeye hareket ederek buradaki yüksek faiz oranlarını düşürür ve böylece ülkeler arası faiz oranı farklılıkları ortadan kalkar.

Mundell-Fleming modelinin başlıca zayıflığı, durağan bir yapıya sahip olmasıdır. Model, kısa vadeye odaklı olduğu için, politika kararlarının cari işlemler dengesi üzerindeki uzun vadeli etkilerini, yani uzun dönemli dinamik etkileri göz ardı etmektedir (Obstfeld ve Rogoff, 1996, s. 65). Ayrıca, kısa dönem analizi yapan modelin en büyük eksikliği, cari açığın uzun dönem analizine yer vermeyerek sürdürülemez cari açık kavramını göz ardı etmesidir (Knight ve Scacciavillani, 1998, s. 7).

1.2.2.4. Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle petrol şoklarının etkisiyle pek çok ülke ödemeler dengesinde ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Bu durum karşısında politika yapıcılar cari işlemler dengesindeki sıkıntıların kaynağını giderici çalışmalar yapmak zorunda kalmışlardır. Sonuçta ödemeler dengesi kavramına artık sadece ticari akımlar olarak değil, dönemler arası bakış açısı da yerleşmeye başlamıştır (Başbolat, 2010, s. 24).

Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı, Toplam Harcama Yaklaşımı'nın genişletilmiş hali gibi görülebilir. Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı, ilave olarak, özel kesim tüketim ve yatırım kararlarının ileriye dönük beklentilerle hareket ettiğine dikkat çeker. Farklı dönemlerdeki mal ve hizmet değişimi ile dış borçlanmaya veya dış borç vermeye dönemler arası ticaret anlamı ile bakılabilir. Ayrıca, söz konusu yaklaşım göreli fiyatları, yatırım ve tasarrufların belirleyicisi olarak görür. Bu yönüyle Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı, Toplam Harcama ve Esneklikler Yaklaşımları'nın modern bir sentezi olarak kabul edilebilir (Güloğlu, 2007, s. 10).

Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı cari dengeyi, reel iş çevrimleri modellerinde yer alan değişkenler; üretim, verimlilik artışı, hükümet harcamaları ile nominal değişkenler; döviz kuru, fiyatlar düzeyi, parasal şoklar (Taylor, 2002, s. 17) hakkında oluşturulan geleceğe dönük beklentiler doğrultusunda optimal dinamik tasarruf ve yatırım kararlarının bir sonucu olarak görür (Obstfeld ve Rogoff, 1996, s. 2). Bu çerçevede, cari işlemler dengesinin rolü, geçici olduğu düşünülen verimlilik veya talep şoklarına karşı "yastık görevi" görmek olarak tanımlanmaktadır.

Dönemler Arası Optimizasyon Yaklaşımı'nın temel özelliği, mikroekonomi temelli bir yaklaşım olmasıdır. Mikroekonomi temelli modele dayanan dinamik optimizasyon yaklaşımını savunanlar, cari işlemlerin net uluslararası tasarrufları yansıtmakla beraber zamanlar arası kaynak tahsisini de etkilediği görüşündedirler. Bu yaklaşım, bir ülkenin cari işlem dengesindeki değişmenin ekonomik birimlerin zamanlar arası bütçe kısıtları altında verdikleri optimizasyon kararlarının bir sonucu olduğu ve bir ülkenin cari işlem dengesinin söz konusu ülkenin net yabancı varlıklarındaki değişime bağlı olduğu temeline dayanmaktadır (Saksonovs, 2006, s. 1).

Genel bir mikroekonomik varsayımla; bireyler ortalama tüketim seviyelerinden sapmayı yani tüketim dalgalanmalarını pek tercih etmezler.[22] Bu nedenle, sahip oldukları varlıkları geçici gelir şoklarının tüketim etkisini en aza indirmek için kullanırlar. Diğer bir ifadeyle, bunu gelirin görece yüksek olduğu zamanlarda tasarruf edip zor günlerde tasarruflarını azaltmak suretiyle sağlarlar. Bu durum şu benzetme ile açıklanır: Bireyler iyi günde, diğer bir deyişle gelirin yüksek

[22] Tüketimin dönemler arası ikamesine ampirik kanıt olarak Deaton (1991)'ın çalışması örnek gösterilmektedir (Ventura ve Kraay, 2002, s. 3). Buna göre, tüketim gelire göre düşük oynaklığa (volatiliteye) sahip olup ortalama değerinden ve eğiliminden daha az sapma gösterir.

olduğu dönemde, kötü zaman yani "yağmurlu bir gün" için tasarruf ederler (Campbell, 1987, s. 1249). Ümit (2007)'e göre;

> "Eğer ülke net yabancı varlıklara sahip ise dünya faiz oranlarının kalıcı değerinden yüksek olması durumunda artan net yurt dışı faiz gelirlerine bağlı olarak tüketicilerin tüketimlerini dönemler arası düzleştirmeleri cari işlemler dengesini olumlu etkileyecektir (tersi de doğrudur). Diğer bir ifadeyle, eğer ülke net borçlu konumunda ve dünya faiz oranları kalıcı değerinden yüksek ise borç faiz ödemelerindeki artış cari işlemler dengesini olumsuz yönden etkileyecektir. Ayrıca, üretim düzeyinin sürekli değerinden yüksek olması durumunda, tüketimde zamanlar arası düzleştirme nedeniyle cari işlemler dengesinde bir iyileşme görülecektir. Ülke benzer şekilde, özel sektör veya kamu harcamalarının normalin üstüne çıkması durumunda tüketimini koruyabilmek için dışarıdan borçlanacaktır. Bu durum, cari işlemler dengesini kötüleştirecektir."

Bu noktada, tüketimin dönemler arası ikamesi hakkında önemli bir uyarıda bulunmak yararlı olacaktır. Tüketimin dönemler arası ikamesi, Modigliani-Miller Yansızlık Teoremi'nin uluslararası makroekonomiye uyarlanmış haline dayanmaktadır. Şöyle ki, uluslararası sermaye piyasalarına tam olarak erişimi olan bir ülkede sabit sermaye yatırımlarının yerli ya da yabancı sermaye ile yapılmış olması tamamen yansızdır, çünkü her iki durumda da yatırımın getirisi uluslararası piyasalarda geçerli olan riske göre ayarlanmış denge getiri oranı ile hesaplanmalıdır. Diğer bir deyişle, yatırım projelerinin net şimdiki değerinin pozitif olması koşulu sağlandığında finansmanın coğrafi kaynağı önemsizdir (Tiryaki, 2002, s. 7).

1.2.3. Cari Açığın Nedenleri

Cari açıkların yarattığı makroekonomik etkilerin zararlarını minimize etmek, bu borçların sebeplerini doğru tespit etmekle yakından ilgilidir. Cari açık kavramının yarattığı olumsuz izlenime rağmen, cari açığı oluşturan nedenler her zaman olumsuz olmayabilir (Blanchard ve Ferreti, 2011, s. 5). Cari açıklara sebep olan unsurlar,

Roubini ve Backus (1998)'un çalışmasında belirtildiği üzere yurt içi yatırımların artması ve ulusal tasarrufların azalması olarak ele alınmıştır.[23]

1.2.3.1. Yurt İçi Yatırımların Artması

Yurt içi yatırımda büyük bir artışın olması, başka bir ifadeyle, bir yatırım patlaması yaşanmasının çeşitli sebepleri olabilir. Ülkede yeni doğal kaynakların bulunması (petrol, maden gibi), yeni ürün geliştirme ve üretime elverişli teknolojilerin geliştirilmesi, ticaret ve sermaye piyasası liberalizasyonu gibi yapısal ekonomik reformlar, gelir ve sermaye üzerindeki bozucu etkisi olan bir vergide indirim, gelecekte yüksek oranlı bir ekonomik büyüme ve yeni yatırımlarda yüksek karlılık beklentisinin olması yatırımların artmasına neden olmaktadır (Roubini ve Backus, 1998). Bu durumda ülkenin kamu ve özel tasarrufları toplamına eşit olan ulusal tasarruflar, bütün kârlı yeni yatırım projelerini finanse etmekte yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak, cari işlemler hesabı açık vermektedir.

Yatırımların ulusal tasarrufları aşan kısmını finanse etmek için ülkenin yabancı tasarruflara başvurması bazı durumlarda makul bir seçimdir. Şöyle ki, uluslararası ticarete konu olan, uzun dönemde net döviz girdisi sağlayan alanlara yapılan kamu veya özel sektör yatırımları, kısa vadede cari açık yaratabilirken; orta ve uzun vadede yeni sermaye ile üretilen mallar bir süre sonra ülke ihracatını artırarak dış borç anapara ve faiz geri ödemeleri için gerekli olan cari fazlayı yaratarak cari açığın sürdürülebilirliğine katkıda bulunabilmektedir (Zengin, 2000, s. 39-41).

[23] Bu nedenlerin dışında halkın tercihleri gibi faktörler de cari açıklar üzerinde etkili olabilmektedir. Söz gelimi, halkın yurt dışında üretilen mallara yönelik tercihlerinin yoğunlaşması, ithalat artışını beraberinde getirerek dış ticaret dengesizliği üzerinden cari işlemler hesabının olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir.

Diğer bir deyişle, yatırımları finanse etmek için fon borçlanmak ancak ve ancak bu yatırımların getirisinin en azından borçlanılan fonların maliyetini karşılaması halinde optimaldir; aksi takdirde, gereğinden fazla borçlanan ve bunları kötü projelere yatıran bir firma zarar edecektir. Yatırımların çoğu kötüleşirse bir finansal kriz yaşanacaktır (Roubini ve Backus, 1998). Dolayısıyla cari açık vermek ve bu açıkla bağlantılı dış borç birikiminin oluşması kaygı uyandırmamalıdır. Ancak yurt dışından alınan borçların dış piyasalara satılabilecek türde yeni mallar üretmek üzere yapılan yeni yatırımları finanse etmek için değil de uluslararası ticarete konu olmayan alanlara yönelmesi halinde ortaya çıkacak cari açık tehlike arz etmektedir (Vyshnyak, 2000, s. 9-10). 1997 Asya Krizi de cari açıklar oluşturularak sağlanan fonların konut ve ticari binalar gibi dış piyasaya dönük olmayan bir sektördeki yeni ve aşırı yatırımları finanse etmek üzere kullanılması, mülk fiyatlarında ve emlak değerlerinde hızla gerçekleşen düşüş sonrası bir finansal krize girmesi nedeniyle bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

1.2.3.2. Ulusal Tasarrufların Azalması

Cari açık, ulusal yatırımlarda büyük bir artışın yanı sıra ulusal tasarruflardaki bir azalmadan da kaynaklanabilmektedir. Ulusal tasarruflardaki bir azalmanın özel tasarruflardaki azalma ve kamu tasarruflarındaki azalma olmak üzere iki nedeni vardır.

Özel tasarruflar, kişilerin harcanabilir gelirlerindeki bir düşüş nedeniyle azalabildiği gibi, harcanabilir gelir artsa dahi, kişilerin harcama portföyünü genişletmesi nedeniyle harcanabilir gelirdeki artış, tasarruflarda artış meydana getirmeyip, tüketim harcamalarında bir artış meydana getiriyorsa, tasarruflar azalabilir. Yine vergi oranlarının çok yüksek seviyelere ulaşması da, özel tasarrufları

azaltan bir sebep olmaktadır. Özel tasarruflardaki azalmanın, cari açığı tetikleme gücü kamu tasarruflarından daha fazla oranda gerçekleşmektedir (Frankel, 2006, s. 656).

Kamu tasarrufları ise, kamunun elde ettiği gelirin en önemli kaynağı olan vergi hasılatının azalması veya kamu harcamalarındaki artış nedeniyle azalabilmektedir. Kamu bütçe açıkları artıyor ve gittikçe kronikleşiyor veya yüksek oranlarda gerçekleşen harcamalar vergi hasılatı ile karşılanamıyorsa, bu açıkların giderilmesi zorlaşmakta ve dış finansman kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla toplam millî tasarruf düzeyinde azalma olması durumunda, harcamaların finansmanı için yabancı tasarruflara ihtiyaç duyulacak ve cari işlemler bilançosu açık verecektir (Karatay, 2008, s. 19).

Kalkınma düzeyi de ulusal tasarruf düzeyini etkilemektedir. Az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi ve çalışma olanaklarının yetersiz olmasına bağlı olarak nüfusun büyük bir bölümü tarım sektöründe çalışmaktadır. Gelir düzeyinin düşüklüğü tasarruf eğilimini düşürmekte ve mevcut tasarruflar da girişimcilik kültürü ilerlememiş olduğu için verimli alanlara yönelmemektedir (Pınar, 2006, s. 163-165).

Diğer taraftan, ulusal tasarrufların azalması yoluyla oluşan cari açıklarda demografik faktörlerin de katkısı bulunmaktadır. Bir ülkede genç ve emekli nüfusun oranı yüksekse, cari açık oranı daha fazla olacaktır. Çalışma çağındaki nüfusun azlığı, bu kesimden alınan vergilerin azalmasına, dolayısıyla kamu tasarruflarının azalmasına yol açarken, çalışma çağı dışındaki nüfusun oranının artması, bu kişilere yönelik kamu harcamalarını yükselterek yine kamu tasarruflarını azaltmaktadır. Ayrıca, çalışma çağı dışındaki nüfusun toplam özel tasarruflar üzerinde azalış yönünde bir etki meydana getirdiği de bir gerçektir. Bu kesimin harcanabilir

gelirlerinin çoğunu tasarruf yapmak yerine tüketim harcamasına ayırması, özel tasarruf oranının düşmesine yol açmaktadır. Yine çalışma çağı nüfus oranının fazla olması, bu kesimin yapacağı özel tasarrufların yüksek olması anlamına geleceğinden, yurt içi yatırımların finansmanı için kullanılabilecek olan tasarruf miktarının artması söz konusu olacaktır. Dolayısıyla, bu kesimin nüfusu azaldığında yatırımların finansmanı da zorlaşmakta ve dış finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede, demografik faktörlerin etkisiyle toplam ulusal tasarruflar azalmakta ve cari açık ortaya çıkmaktadır (Herbertsson ve Zoega, 1999, s. 228).

1994 yılında yaşanan Meksika krizinde, özel tüketimdeki patlama ve özel tasarruf oranlarındaki hızlı düşme, geleceğe ilişkin büyüme beklentisiyle beraber tüketim üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi gibi etmenler etkili olmuştur. Bu koşullar altında özel tasarruf oranlarındaki azalma hızlı ve neticede sürdürülemez bir cari açığa yol açmıştır (Timur, 2005, s. 9).

1.2.4. Finansman Yöntemleri

Cari işlemler dengesinin açık vermesi, ekonominin gelirinden fazla harcama yapmasına imkân vermekte ve ortaya çıkan cari açık ise sermaye girişi veya rezerv azalışı ile finanse edilmektedir. Ekonomide gelirden az harcama yapılması durumunda cari işlemler dengesi fazla vermekte ve bu fazla sermaye ihracı veya rezerv artışında kullanılmaktadır (Yükseler, 1998, s. 3).

Cari açık durumunda, açığın çeşitli sermaye girişleriyle, diğer bir deyişle, sermaye ve finans hesabı ile karşılanması esastır.[24] Bir ekonominin yatırım, büyüme

[24] Bu noktada "net hata ve noksan kalemi"ne değinilmelidir. Her ne kadar teoride cari işlemler dengesi ile sermaye ve finans hesabı toplamının sıfır olması gerekmekte ise de uygulamada genellikle ölçme hataları ve veri eksikliği nedeniyle bu sonuca ulaşılamamakta ve aradaki fark net hata ve noksan kalemi olarak adlandırılmaktadır. Boratav ve Yeldan (2001) net hata ve noksan kalemini "Yurt içi yerleşiklerce gerçekleştirilen kayıt altına alınamamış sermaye hareketleri" olarak tanımlamaktadır.

ve cari açığının sebep olduğu finansman ihtiyacını karşılamak için ihtiyaç duyduğu yabancı sermayenin ülkeye giriş yöntemlerinde farklılıklar mevcuttur. Uluslararası sermaye, doğrudan yatırımlar şeklinde girebileceği gibi, portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye (sıcak para)[25] şeklinde de ülkeye girebilmektedir (Barışık ve Açıkgöz, 2007, s. 202). Bu çerçevede, cari açığın finansmanı açısından ana iki kalem olan doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları başlıkları ele alınacaktır.

Sermaye hareketleri, finansal sermaye akımlarına dayalı döviz giriş ve çıkışlarını takip eder ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları, kısa ve uzun vadeli dış krediler kalemlerini net olarak ifade eder. Söz konusu akımlar içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları dışındaki finansal sermaye girişleri, doğası gereği, borç arttırıcı özelliktedir. Bu yüzden, cari işlemlerdeki açığın mutlak anlamda büyük ya da küçük olmasından ziyade, nasıl finanse edildiği önemlidir. Cari açığın, doğrudan yatırımlar türünden ya da uzun vadeye yayılmış döviz girişleri ile finanse edilmesinin görece az sorunlu olduğu söylenebilir. Öte yandan, cari açığın kısa vadeli ve dış borçları arttırıcı biçimde sıcak para akımları ile finanse edilmesi tehlike arz etmektedir (Yeldan, 2005a, s. 48).

1.2.4.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Doğrudan yatırım, yatırımcının yerleşik olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide yaptığı uzun vadeli yatırımı gösterir. Burada yatırımcının kuruluşun sermayesinde % 10 ve üzeri paya sahip olması veya yönetiminde söz sahibi olması

TCMB (2011) bu durumu, verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesinin, değerleme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıkları yaratması ve sonuç itibarıyla oluşan farkların net hata ve noksan kalemine "kalıntı" şeklinde yansıtıldığı şeklinde açıklamaktadır. Ancak bu olgu birçok iktisatçı tarafından, yerli sıcak para olarak değerlendirilmekte ve aslında sermaye hesabı içinde yer alması gereği savunulmaktadır (Yeldan, 2005a). Diğer taraftan rezerv hareketleri cari işlemler ve sermaye girişlerinin toplamlarını eşitlendirme işlevini gören kalemdir. Ödemeler dengesi sonucunda, ülkelerin resmi rezervleri artmakta ya da azalmaktadır.

[25] Vadesi 1 yıla kadar olanlar kısa vade, vadesi 1 yıldan uzun olanlar ise uzun vade olarak belirlenmektedir (TCMB, 2011, s. 7).

esastır. Doğrudan yatırım kalemi, yabancı sermaye yatırımının yapıldığı ülke ve yabancı sermayeyi getiren ülke ayrımında, Sermaye, Kârın Sermayeye Katılımı, Diğer Sermaye olarak sınıflandırılmaktadır.

- Sermaye: Doğrudan yatırımcının ana merkezinin bulunduğu ekonomi dışındaki ekonomilerde yeni bir şirket kurulması, mevcut şirketlere iştirak edilmesi için getirdiği sermayeyi,
- Kârın Sermayeye Katılımı: Doğrudan yatırımlardan elde edilen kârların dağıtılmaksızın sermayeye ilave edilmesini,
- Diğer Sermaye: Ana şirket ile yatırım yapılan şirket arasındaki borçlanmadan doğan yatırımları ifade etmektedir (TCMB, 2011, s. 7-8).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ardındaki beklenti, cari açıkların finansmanını kolaylaştırmaktadır. Ancak bu tür akımlardan sağlanan döviz girişleri, çoğu zaman doğrudan doğruya tüketim harcamalarının artmasına neden olmakta ve ulusal tasarrufları caydırmaktadır. Sonuçta, ülke içindeki toplam sabit sermaye yatırım hacmi de beklentilerin tersine düşmektedir. Ayrıca uluslararası monopollerce satın alınmış olan yerli firmaların yarattığı kârların yurt dışına transfer edilmesi cari işlemler dengesindeki bozulmayı derinleştirebilmektedir (Yeldan, 2005b, s. 2).

1.2.4.2. Portföy Yatırımları

Tasarruf sahipleri ya da yatırımcıların yüksek kazanç elde edebilmek amacıyla, uluslararası sermaye piyasalarından menkul kıymetler satın almaları şeklinde gerçekleşen portföy yatırımları global finans piyasalarında son yıllarda önemli boyutlara ulaşmıştır (Aktan, 1999). Portföy yatırımları, genellikle devlet ya da özel kuruluşların bono ve tahvilleri ile hisse senedi ve diğer para piyasası araçlarını içermektedir (TCMB, 2011, s. 8).

Bir ülkede yabancı portföy yatırımlarının artması cari açığın finansmanına destek sağlamakta ve yerel sermaye piyasalarının likiditesini genişleterek piyasaların etkinliğine güç kazandırmaktadır. Likiditenin genişlemesi, beraberinde yatırım alanlarının çeşitlenmesine de katkı sunmaktadır. Diğer taraftan, bu tür yatırımlar, piyasalara belli bir disiplin getirerek bilgiye ulaşmayı kolaylaştırmakta, şeffaflığı arttırmaktadır. Portföy yatırımları sayesinde, yerel piyasaların yabancı portföy yatırımcıları tarafından sunulan yeni portföy yönetim teknikleri ve risk yönetimi ile tanışması sağlanmaktadır. Söz konusu olumlu gelişmeler ise ev sahibi ülkede kaynakların daha iyi dağılımına katkıda bulunmakta ve ekonominin daha sağlıklı hale gelmesine yardımcı olabilmektedir (İşeri ve Aktaş, 2005, s. 373).

Yatırımın gerçekleştirildiği ülke ekonomisine önemli faydalar sağlayan doğrudan yabancı sermaye ve yabancı portföy yatırımları, nitelikleri açısından karşılaştırıldığında ise birbirlerinden büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Doğrudan yatırımlar belirli sektör ya da şirketlere özel iken, portföy yatırımları belirli bir sektöre ya da şirkete bağlı olmayıp, hem yerel hem de yabancı şirketlere yatırımı mümkün kılmaktadır. Bunlar, çok daha değişken ve kısa vadeli oldukları için de, iyi düzenlenmiş finansal piyasalara gereksinim göstermektedirler. Ayrıca, portföy yatırımları tamamen finansal karakterli oldukları için, finansal faktörlerdeki değişimlere daha duyarlıdırlar. Örneğin; ev sahibi ülkedeki devalüasyon beklentisi, dolaylı yatırımcıların portföylerini boşaltarak ülkeden çıkmalarına neden olabilmektedir. Bu anlamda portföy yatırımlarının doğrudan yatırımlara kıyasla, makroekonomik açıdan olumsuz yansımaları hızlı ve büyük oranda gerçekleşebilmektedir (İşeri ve Aktaş, 2005, s. 372).

Portföy yatırımlarının azalıp artmasında, uluslararası faiz farklılıkları, döviz kurlarında değişme olasılığı, vergi oranlarındaki değişiklikler, enflasyon ve diğer iç ekonomik güçlükler ile siyasal istikrarsızlık faktörleri etkili olmaktadır. Portföy yatırımcılarının bekledikleri yüksek getiriyi elde edebilmeleri ve hatta büyük zararlardan kaçınabilmeleri için de, muhtemel olumsuz gelişmelerin zamanında algılanması ve buna bağlı olarak varlıklarını tasfiye etmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla portföy yatırımları sürekli bir terk etme baskısı yaratarak, zamanla istikrarsızlık unsuru haline dönüşebilmektedir (Selimata, 2003, s. 2).

Sonuçta ulusal tasarrufların yetersizliğini azaltmak amacıyla talep gören yabancı portföy yatırımları, finansman ihtiyacını karşılamak açısından önemli katkılar sunabilmesine karşın, bu tür yatırımların spekülatif nitelikli olması, ciddi riskleri de beraberinde getirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.İkiz Açıklar Hipotezi

Çalışmanın konusu olan bütçe açığı - cari açık ilişkisini ele alan İkiz Açıklar Hipotezi özellikle 1980'lerden sonra dikkat çeken teorik bir tartışma haline gelmiştir. Hipoteze yönelik karşı görüşler ve farklı yaklaşımlar gelişmiştir. Bütçe açığı - cari açık ilişkinin tespit edebilmek için, söz konusu hipotezin teorik çerçevesi detaylı bir şekilde ele alınarak farklı yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye örneği üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Hipotezin Ortaya Çıkışı

Bir ülkede makroekonomik dengenin sağlanmasında etkin role sahip olmakla beraber, iç ve dış dengeyi temsil eden en önemli iki gösterge bütçe açıkları ve cari açıklardır. İkiz açıklar hipotezi, bütçe açıkları ile cari açıklar arasında bir ilişki olduğunu ileri süren teorik bir temele dayanmaktadır. Bu iki argüman arasındaki nedensellik ilişkisinin olup olmadığını, varsa nedenselliğin yönünü araştırmak büyük önem taşımaktadır. Dışa açık ekonomilerin ekonomi politikalarında ikiz açıklar hipotezinin varlığı ve bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki etkileşimin pozitif yönde olması belirleyici olmaktadır (Papadogonas ve Stournaras, 2006, s. 595).

Bütçe açıkları ile cari açık arasındaki ampirik ilişki, özellikle 1980'lerin ilk yarısında ABD'deki yüksek bütçe açıklarına yine oldukça yüksek düzeydeki cari açıkların eşlik etmesi üzerine dikkatleri çekmeye başlamıştır. Keynesyen iktisatçılar

tarafından bu durum, bütçe açıklarından cari açığa doğru sebep-sonuç ilişkisi olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Buna göre; vergilerdeki bir indirim veya devlet harcamalarındaki bir artışla gerçekleşen bütçe açıkları, reel faizler üzerinde baskı oluştururken, ülkeye sermaye girişi artmakta ve ulusal (yerli) para değer kazanmaktadır. Bunlara bağlı olarak da cari açık oluşmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Keynesyen görüş, cari açıkların temel nedenini bütçe açıklarına bağlamaktadır (Darrat, 1988, s. 880).

Ancak zaman içerisinde söz konusu hipoteze yönelik farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Çalışmada; öncelikle bütçe açığı ile cari açık arasındaki etkileşime yönelik farklı hipotezler detaylı bir şekilde ele alınacak ve ülke ekonomisi için söz konusu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğu ekonometrik zaman serisi yöntemleriyle yapılacak analizler sonucu tespit edilerek bu sonuca neden olan mekanizmalara değinilecektir. Zira bütçe ile dış ticaret değişkenleri arasındaki etkileşimin yönünün bilinmesi etkileşim içinde rol alan diğer makroekonomik değişkenlerin tespiti, uygulanacak ekonomi politikaları açısından kritik öneme sahiptir.

2.1.2. Hipotezin Temel Çerçevesi

İkiz Açıklar Hipotezi'nin teorik çerçevesi, millî gelir hesaplama yöntemi üzerinden oluşmaktadır. Hipotezi daha iyi analiz etmek için millî gelir tanımının dikkatli incelenmesi gerekir. Bütçe açıkları ile cari açık arasındaki pozitif yönlü ilişki Keynesyen açık ekonomi modeliyle de gösterilebilir (Saleh , 2003, s. 12). İkiz açıklar ilişkisi, millî gelir eşitliği ile şu şekilde ifade edilebilir (Krugman ve Obstfeld, 2006) :

$$Y = C+I+G+(X-M) \quad (1)$$

Açık ekonomide; (S) ulusal tasarruf, millî gelirin hem özel tüketiminin hem de kamu harcamaları tüketiminin tüketilmeyen kısmına eşittir.

$$S = Y - C - G \quad (2)$$

Burada, (Y) millî geliri, (C) özel tüketim harcamalarını, (I) yatırım harcamalarını, (G) hükümet harcamalarını, (X) ihracatı, (S) ulusal tasarrufları, (T) vergileri, (M) ithalatı göstermektedir.

(1) ve (2) numaralı denklemden hareketle; net ihracat (X - M) = CD ile yani cari işlemler dengesi olarak gösterdiğimizde,

$$S = I + CD \quad (3)$$

elde edilir.

(S_p) özel kesim tasarrufları ile (S_g) kamu kesimi tasarruflarının toplamından oluştuğundan;

(S_p) özel kesim tasarrufları, vergi sonrası gelirin tüketilmeyen kısmını,

$$S_p = Y - T - C \quad (4)$$

(S_g) kamu kesimi tasarrufları ise kamunun elde ettiği net vergi geliri ile kamu harcamaları arasındaki farkı göstermektedir:

$$S_g = T - G \quad (5)$$

Ulusal tasarruf fonksiyonunu düzenlediğimizde,

$$S = Y - C - G = (Y - T - C) + (T - G) = S_p + S_g \quad (6)$$

Açık ekonomilerde denklemi tekrar yazarsak,

$$S = I + CD = S_p + S_g$$

$$S_p = I + CD - S_g = I + CD - (T - G)$$

$$CD = (S_p - I) + (T - G) \quad (7)$$

(CD) cari işlem dengesini, (T - G) kamu kesimi dengesini, diğer bir ifade ile bütçe dengesini, (S_p - I) özel tasarruflar ile özel yatırımlar arasındaki farkı ifade eden tasarruf açıklarını göstermektedir.

Özel yatırımlar ile özel tasarruflar arasındaki farkın istikrarlı olması durumunda bütçe açıklarındaki herhangi bir artış, cari açıkların artmasına yol açmaktadır. İşte bu etkileşim ikiz açıklar olgusunu ortaya çıkarmaktadır.

2.1.3. Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar

İkiz açıklar hipotezine yönelik iki genel yaklaşım mevcuttur. Bunlardan ilki hipotezi destekleyen Geleneksel Keynesyen Yaklaşım, diğeri ise hipotezin geçerliliğini reddeden Ricardocu Denklik Hipotezi'dir. İkiz açıklar hipotezine ilişkin ekonomi literatüründeki bu yaklaşımların ele alınması, bütçe açığı - cari açık ilişkisinin açıklanmasına yardımcı olacaktır.

2.1.3.1. Geleneksel Keynesyen Yaklaşım

Geleneksel Keynesyen Yaklaşım, kamu harcamalarının cari açığı arttıracak yönde etkili olduğunu savunur. Çalışmanın bu kısmında; ilk olarak Mundell - Fleming Modeli çerçevesinde hipotezin aktarım mekanizmaları açıklanacak, daha sonra bu aktarım mekanizmasının etkisini doğrudan açıklayan Keynesyen Gelir - Harcama Yaklaşımı ve dolaylı olarak açıklayan Feldstein Zinciri Yaklaşımı alt başlıklar olarak ele alınacaktır.

2.1.3.1.1. Mundell – Fleming Modeli

İngiliz iktisatçı J. Marcus Fleming ve Kanadalı iktisatçı Robert Mundell tarafından geliştirilen bu model, mal ve para piyasalarında dengeyi yansıtan IS – LM analizinin, uluslararası sermaye hareketlerini de kapsayacak düzeyde genişletilmiş

biçimidir (Ünsal E. , 2003, s. 373). Model, dışa açık küçük bir ekonomide kısa dönemde uygulanan makroekonomik politikaların iç ve dış dengeyi eş zamanlı sağlayabileceği düşüncesini yansıtmakla beraber, uluslararası sermaye hareketliliğinin serbestliği varsayımı altında, farklı döviz kuru rejimlerinde para ve maliye politikalarının üretim düzeyi ve faiz oranları üzerindeki etkisini açıklamaktadır.

Mundell-Fleming modeli şu varsayımlara dayanmaktadır:

1) Uluslararası sermaye hareketleri serbesttir, menkul kıymetler birbirleriyle tam olarak ikame edilmektedir.

2) Kaynakların eksik kapasite ile kullanımı söz konusudur.

3) Ölçeğe göre sabit getiri koşulu geçerlidir.

4) Parasal ücretler sabittir.

5) Toplam arz esnektir ve fiyat sabittir.

6) Gelirdeki artışla beraber tasarruf ve vergiler de artar.

7) Dış ticaret dengesi sadece gelir ve döviz kurundaki değişmelere bağlıdır.

8) Yatırımlar faiz oranlarına, para talebi ise gelir ve faiz oranına bağlıdır.

9) Söz konusu ülke, dünya faiz oranlarını ve yabancı ülke gelirlerini etkilemeyecek kadar küçüktür (Ümit, 2007, s. 71).

Mundell-Fleming modelinin varsayımlarından da görüldüğü üzere, modelde Keynesyen görüş hâkimdir. Modelde para politikası olarak APİ, maliye politikası olarak ise kamu harcamalarının borçlanma yoluyla finansmanı ele alınmaktadır.

Her noktasında yatırım tasarruf özdeşliğinin sağlandığı IS eğrisi mal piyasasında değişik faiz oranları ve reel millî gelir düzeyi bileşenlerini verir. IS eğrisinin negatif eğimli olması, faiz oranları yükseldikçe yatırım-tasarruf eşitliğinin

sağlandığı gelir seviyesinin düşmesi anlamına gelmektedir. Çünkü tasarruflar millî gelirin ve faiz oranlarının bir fonksiyonudur ve pozitif yönlü ilişki vardır, millî gelir ve faiz oranı arttıkça tasarruflar da artar. Yatırımlar ise, faiz oranlarının bir fonksiyonudur ve negatif yönlü bir ilişki vardır, faiz oranları yükseldikçe yatırımlar azalır. IS eğrisinin denklemi ise aşağıda yer almaktadır.

$$Y = C(Y - T) + I(i^*) + G + NX\left(Y, Y_f, R\right) \qquad \text{Mal piyasası (IS)} \qquad (8)$$

Yukarıda yer alan denklem mal piyasası denge koşulunu sağlayan IS eğrisinin denklemidir. Mal piyasası dengesi, millî gelir düzeyine, tüketime, yatırıma, kamu harcamalarına ve net ihracata bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, mal piyasası dengesi toplam talebin toplam hasılaya eşitliği ile sağlanmaktadır.

Her noktasında para arz ve talebinin eşitlendiği LM eğrisi ise, farklı gelir seviyelerinde faiz hadleri vasıtasıyla para arz ve talebinin dengelendiği pozitif eğimli bir eğri olup para piyasasındaki dengeyi ifade eder. Eğrinin pozitif eğimli olması, faiz oranları yükseldikçe para arz ve talebi eşitliğinin sağlandığı gelir seviyesinin artacağını gösterir. Bunun sebebi, para arzının para otoritelerince belirlenmesi söz konusu iken, para talebinin faiz oranları ve millî gelir seviyesine göre belirlenmesidir. Millî gelir seviyesi yükseldikçe para talebi artacaktır, yani pozitif yönlü ilişki vardır. Faiz oranları yükseldikçe, para talebi azalacaktır, özetle ters yönlü ilişki mevcuttur (Stiglitz, 1996, s. 331).

Para piyasası denge koşulunu sağlayan LM eğrisinin denklemi;

$$\frac{M}{P} = L(i^*, Y) \qquad \text{Para Piyasası (LM)} \qquad (9)$$

biçiminde ifade edilmektedir. Para piyasası dengesini ifade eden bu denkleme göre; reel para arzı $\frac{M}{P}$, para talebine $L(i^*, Y)$ eşittir. Para talebi gelir düzeyiyle pozitif olarak ilişkili olmakla birlikte, faiz oranlarıyla ise ters yönlü değişmektedir. Para arzı ise

Merkez Bankası tarafından kontrol edildiğinden dışsal bir değişkendir (Ümit, 2007, s. 72).

Ödemeler Dengesi (BP) eğrisine gelince; ödemeler bilançosu dengesini sağlayan faiz hadleri ve millî gelir düzeylerinin değişik bileşimlerini ifade etmektedir. Dış dengeyi ifade eden BP doğrusu, yüksek sermaye hareketliliği varsayımı altında, pozitif eğimli olup, cari işlemler bilançosu ve sermaye bilançosu toplamından oluşmaktadır. Buna göre; cari işlemler bilançosu açığı, sermaye bilançosu fazlası ile kapatılırsa ödemeler bilançosu dengededir. Faiz oranları yükseldikçe, ülkeye daha büyük sermaye akışı olacağından, ödemeler bilançosu daha yüksek bir millî gelir seviyesinde dengeye gelecektir. Bu doğrunun eğimi, sermayenin faiz oranları farkına karşı duyarlılığına bağlıdır (Seyidoğlu, 1998, s. 518).

Dış ödemeler denge koşulunu sağlayan BP eğrisinin denklemi ise;

$$BP = NX\left(Y, Y_f, R\right) + CF\ (i - i^*) \tag{10}$$

biçiminde ifade edilmektedir. Bu denklemde ödemeler dengesi net ihracata ve sermaye hareketlerine bağlıdır. Net ihracat, ülke gelirine, yabancı ülkelerin gelirlerine, reel döviz kuruna bağlıyken; sermaye hareketleri yurt içi ve dünya faiz oranları arasındaki farka bağlıdır (Dornbusch ve Fischer, 1998, s. 166).

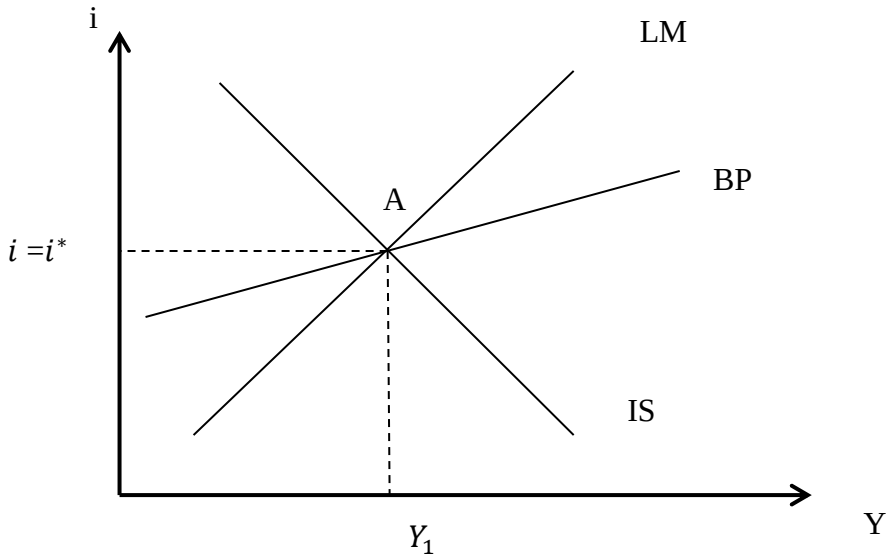
Mundell'in görüşündeki anahtar nokta, genişletici para ve maliye politikalarının her ikisinin de geliri arttırdığı fakat faiz oranları üzerinde ters yönlü etkiler içerdiğidir. Mundell, döviz kurunun istikrarlı ve sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu durumda dışsal dengenin sağlanmasında para politikasının; içsel

dengenin sağlanmasında ise maliye politikasının uygulanması gerektiği düşüncesini savunmaktadır (Obstfeld, 2001, s. 6-7).

Mundell-Fleming modelinde ekonomide meydana gelen parasal veya mali genişleme ekonominin iç ve dış dengesini etkilemektedir. Açık ekonomilerde bu politikaların etkisi sermaye hareketliliğinin derecesine bağlıdır (Peeters, 1999, s. 579). Ancak, tez çalışmasının konusu itibarıyla sadece mali genişleme sonucunda ortaya çıkacak mekanizma ve makroekonomik veriler analiz edilecektir. Ayrıca mal, para ve döviz piyasalarında dengenin nasıl gerçekleştiği, uygulanan döviz kuru sistemine bağlıdır. Bu çalışmada ikiz açıklar hipotezini açıklayan yüksek sermaye hareketliliği ve serbest döviz kuru sistemi varsayımları ele alınacaktır.

Mundell–Fleming modeline göre; uluslararası yatırımcılar, ülkeler arası faiz farklılıklarını gözeterek faiz oranı yüksek olan ülkelerde paralarını değerlendirmektedirler. Dolayısıyla, ülkeler arası faiz farklılıkları sonucu yüklü miktarda sermaye, faiz oranının yüksek olduğu ülkeye hareket ederek buradaki yüksek faiz oranlarını düşürür ve böylece ülkeler arası faiz oranı farklılıkları ortadan kalkar.

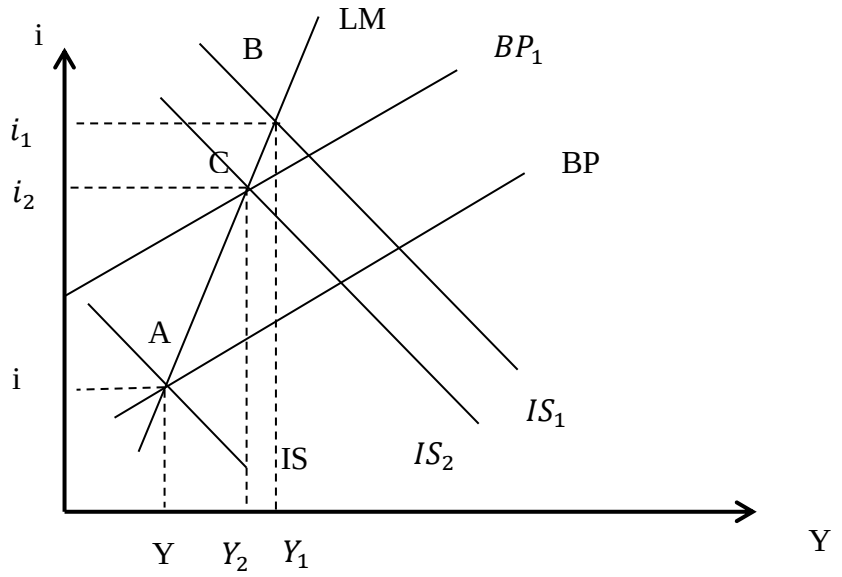
Öncelikle, tüm bu varsayımlar altında, modelin grafik gösterimine yer vermenin politika analizlerinin sonuçlarını idrak etmekte faydalı olacağı düşünülmektedir. Makroekonomik denge, bu modelde, IS, LM ve BP parametrelerinin aynı anda dengeye gelmesiyle iç ve dış dengenin aynı anda sağlanması şeklinde gerçekleşir.

Şekil 1. Yüksek Sermaye Hareketliliği ve Serbest Döviz Kuru Varsayımları Altında Mundell- Fleming Modeli

Şekil 1'de mal piyasasında dengeyi temsil eden IS Eğrisi, para piyasasında dengeyi temsil eden LM Eğrisi ve ödemeler dengesinde dengeyi temsil eden BP Eğrisi birlikte gösterilmektedir. Sermaye hareketlerinin pozitif faiz duyarlılığı kabul edildiği için, BP eğrisi de pozitif eğimlidir. Ekonomide iç ve dış denge ise, eğrilerin kesiştikleri A noktasında gerçekleşmektedir. Denge noktasında, mal piyasasında toplam planlanan harcama, gelire; para piyasasında reel para talebi, reel para arzına; döviz piyasasında döviz arzı döviz talebine eşittir.

Mundell-Fleming modeli ile bu yaklaşımı açıklamak gerekirse, yüksek sermaye hareketliliği varsayımında ve esnek döviz kurunun uygulanması durumunda maliye politikasının etkileri aşağıda gösterilmiştir:

Şekil 2. Genişletici Maliye Politikasının Etkileri

Esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı bir ekonomi, ilk olarak IS – LM ve BP eğrilerinin kesiştikleri A noktasında denge halindedir. Kamu harcamalarının artması ile birlikte, mal piyasasında dengeyi temsil eden IS eğrisi, sağa doğru hareket ederek IS_1 konumuna doğru yönelmektedir. Yeni denge noktası B olarak belirlenir ve millî gelir düzeyi de, genişletici maliye politikasının sonucu olarak; kamu harcamalarındaki artışın çoğaltan ile çarpımı kadar artış gösterir ve yeni gelir seviyesi Y_1'ye, faiz oranları i'den i_1'e çıkar. Bu noktada, faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle sermaye akışı olacak ve reel yerli para değer kazanacaktır. Ödemeler bilançosundaki artış nedeniyle BP eğrisi BP_1 seviyesine kayacaktır. Bu durumda, yurt içi ürünlerin fiyatları uluslararası pazarlarda artacak ve net ihracat azalacaktır. Net ihracatın azalması IS eğrisini sola, IS_2 konumuna kaydıracaktır. Ekonomide yeni denge, gelir düzeyi ve faiz oranının B noktasından daha düşük olduğu C noktasında sağlanacaktır.

Diğer bir deyişle, esnek döviz kuru rejiminde, bütçe açığındaki bir artış toplam talepte artışa sebep olacak ve iç reel faiz oranları üzerinde yukarıya doğru baskı yapacaktır. Faiz oranlarının yükselmesi ile sermaye girişleri artacak ve ülke parası değer kazanacaktır. Dolayısıyla, ülke parası cinsinden ihracat pahalılaşacak, ithalat ucuzlayacaktır ve cari işlemler bilançosunda bozulma meydana gelecektir (Günaydın, 2004, s. 146). Bu durum ise bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.

Mundell – Fleming modelinden de görüldüğü üzere, hem millî gelir düzeyi hem de faiz oranları artmaktadır. Bu model iki aktarım mekanizmasını da eş anlı ele almaktadır. Ayrıca, cari açığa neden olan bu iki aktarım mekanizmasından yalnızca gelirin etkisini ele alan Gelir – Harcama Yaklaşımı ve faiz mekanizmasını ele alan Feldstein Zinciri Yaklaşımı'na kısaca değinilecektir.

2.1.3.1.2. Gelir – Harcama Yaklaşımı

İkiz açıkların ardındaki kuramsal mekanizma Gelir - Harcama Yaklaşımı ile de açıklanabilir. Buna göre, kamu harcamalarının arttırılması ya da vergilerin azaltılmasıyla kamu bütçe açıklarında bir artışın ortaya çıkması sonucu millî gelir uyarılmaktadır. Uyarılan millî gelir sonucu ithalat oranında artış meydana gelmekte ve cari açık ortaya çıkmaktadır (Gök ve Altay, 2007, s. 188). Böylece bütçe açıkları ve cari açıklar aynı yönde hareket ederek ikiz açıklara neden olmaktadır.

Keynesyen Gelir - Harcama modelinde tasarruflar gelire bağlı bir büyüklüktür ve faiz oranına bağlı olarak değişmez. Bu durumda, devlet genişletici maliye politikası uygulayarak harcamalarını arttırır ya da vergileri düşürürse yurt içi toplam tasarrufta, devletin tasarruf ettiği miktar azalmaktadır. Böylece, ulusal tasarruflarda

azalma meydana gelmektedir. Bu durumda ekonominin dengeye ulaşabilmesi için tasarruflardaki azalma kadar cari açık gerçekleşmektedir.

Aynı durum, devletin vergi indirimine giderek genişletici mali politika uygulaması durumunda da geçerlidir. Vergi indirimi durumunda bireylerin harcanabilir gelirlerinde artış olmakta ve tüketim artmakta, tasarruflar azalmaktadır. Tasarrufların yatırımları karşılayamaması durumunda ise yukarıda bahsedildiği gibi, cari açık ortaya çıkmaktadır (Mankiw, 2002, s. 122).

2.1.3.1.3. Feldstein Zinciri Yaklaşımı

Feldstein Zinciri Yaklaşımı[26] esnek döviz kuru sistemi varsayımı altında Mundell-Fleming modelinin sonuçlarını faiz kanalıyla açıklayan bir hipotezdir. Feldstein Zinciri Yaklaşımı'na göre; bütçe açığındaki bir artış, devletin bu açığı finanse etmek için sermaye piyasalarına girmesiyle reel faiz oranlarını arttıracak, artan bu faiz oranları da ülkeye yabancı sermaye çekecektir. Böylece, yerli para değerlenecek ve ithalatı arttırıp ihracatı azaltarak cari açığa sebep olacaktır. Sonuçta, büyüyen bütçe açıkları, cari açıkların artmasına sebep olmaktadır (Feldstein, 1986, s. 2-3).

Feldstein Zinciri Yaklaşımı'na göre, kamunun bütçe açığı vermesi sonucu yerel faiz oranlarında yükselme olmakta, faiz oranlarının yükselmesi ise, ülke içi yatırımı cazip hale getirerek ulusal paraya talebi ve dolayısıyla ulusal paranın değerini arttırmaktadır (Gök ve Altay, 2007, s. 188). Bu durumda, ithal edilen mallar ucuzlarken, ihraç edilen mallar pahalılaşmaktadır. Bu da ithalatın artmasına, ihracatın azalmasına yol açmakta ve cari işlemler bilançosu açık vermektedir.

[26] Bu hipotez ilk kez Martin Feldstein tarafından 1984'te ABD Başkanı'nın Ekonomik Raporu'nda (1984 Economic Report of the President) ifade edilmiş ve bu yüzden literatürde "Feldstein Zinciri" olarak adlandırılmıştır (Niskanen, 1988, s. 514).

Feldstein'a göre; bütçe açıkları, reel faiz oranlarının yükselmesine neden olarak sermaye girişlerini artırmaktadır. Dolayısıyla, Feldstein Zinciri'ne göre işleyen bütçe açığı ile cari açık arasındaki kuramsal ilişki, sermaye hareketlerinin serbesti derecesine de bağlıdır. Sermaye girişlerinin beraberinde getirdiği ulusal paradaki değerlenme süreci ise uluslararası ticaretin ithalat lehine bozulmasına ve dış ticaret açığının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Niskanen, 1988, s. 514).

Feldstein Zinciri Yaklaşımı ikiz açıklar hipotezi için oldukça önemli bir açıklama olmuştur. İkiz açıkların açıklanmasında Feldstein zincirinin ortaya çıkışı, bu konudaki ampirik analizlerin çok değişkenli sistem analizlerine doğru genişletilmesini sağlamıştır.

2.1.3.2. Ricardocu Denklik Hipotezi

Ricardocu Denklik Hipotezi[27] bütçe açıkları ile cari açıklar arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını, bütçe açıklarının cari açıklar üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını, yani ikiz açıklar hipotezinin geçersizliğini savunur. Hipoteze göre; dış ticaret dengesi, faiz oranları ve yatırım miktarı bütçe açığındaki değişmelerden etkilenmemektedir. Ricardocu Denklik Hipotezi'ne göre; devletin bütçe açıklarını nasıl finanse ettiğinin ekonomik sonuçlar açısından önemi yoktur. Buna göre, bütçe açığının vergilendirmeyle ya da borçlanmayla finanse edilmesi arasında makroekonomik değişkenler bazında bir fark bulunmamaktadır, açıkların finansman şekli ne olursa olsun, sonuç aynı olacaktır.[28]

[27] Ricardocu Denklik Hipotezi'nin ismi, ilk kez Buchanan (1976) tarafından ortaya atılmıştır. Hipotezi ilk kez ortaya atan kişi David Ricardo olmasına rağmen, Ricardo hipotezin varsayımlarından şüphe etmiştir. Ancak bunu dile getiren ilk kişi olduğundan hipotezin adının "Ricardocu Denklik Hipotezi" olması uygun görülmüştür (Barro, 1989, s. 39).

[28] Bu yüzden "Denklik" denilmektedir. Kavram Türkçe literatürde bazı yazarlarca Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi olarak da kullanılmaktadır.

Bu yaklaşım, hanehalkının davranışları üzerine yoğunlaşmaktadır. Barro'ya göre; devlet, kamu harcamalarını arttırırken vergileri arttırmazsa bütçe açığı meydana gelecektir. Bütçe açığı, açık borçlanma ile finanse edilirse bu durumda bireyler, borç anapara ve faiz ödemeleri sırasında vergilerin zorunlu olarak arttırılacağını bilirler.

Ricardocu Denklik Hipotezi'nin bazı varsayımları söz konusudur (Bilgili ve Bilgili, 1998, s. 9):

- Sermaye piyasası tam rekabettedir,
- Tüketicilerin likidite kısıtı yoktur,
- Herkesten götürü usulü vergi alınmaktadır; vergilerin bozucu etkisi yoktur,
- Nesiller arası transferler söz konusudur,
- Devletin geleceğe yönelik maliye politikası açık ve şeffaftır,
- Bireyler rasyonel düşünmektedirler.

Hipoteze göre, vergilerde yapılacak bir indirim yoluyla oluşacak bütçe açığı, cari işlemler bilançosunu etkilemeyecektir. Sabit kamu harcamaları ve borçlanmada herhangi bir kısıtlamaya gidilmediği varsayımı altında, uygulanacak vergi indirimi, ileride bir vergi artırımı ile giderileceğinden cari vergilerdeki azalma planlanan tasarruf düzeyinde etkiye sahip olmayacaktır (Utkulu, 2003, s. 47).

Ricardocu Denklik Hipotezi ilk kez Barro (1974) tarafından geliştirilmiştir. Barro (1974), analizinde üst üste binen nesiller modelini (overlapping generations model) kullanmıştır.[29] Buna göre bireyler, tüketimlerini zamanlar arası tüketim optimizasyonu yaparak belirlemektedirler. Dolayısıyla, bugünkü ve yarınki gelirlerinin toplamını, tüm yaşam süreleri boyunca tüketecek şekilde dağıtırlar, bir

[29] Üst üste binen nesiller modeli (Overlapping Generations Model) hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Samuelson (1958) ve Diamond (1965).

başka deyişle tüketim düzleştirmesi yaparlar. Bu sebeple bireylerin tüketimi bugünkü cari gelirlerine değil, ömürleri boyunca kazanmayı planladıkları gelirlerine yani servetlerine bağlıdır. Buna göre bireyler tüketimlerini, sahip oldukları beşeri ve beşeri olmayan servet ile her yıl (sürekli olarak) elde etmeyi umdukları ortalama gelire (normal gelire) eşitlerler. Dolayısıyla, cari gelirlerinde meydana gelecek geçici bir değişim sonucunda tüketimlerini değiştirmeyecektirler. Barro'nun analizi bu yönüyle zımnen Sürekli Gelir Hipotezi'ni[30] içerir. Bu açıdan bakıldığında eğer sürekli gelir hipotezi tüketim davranışını doğru açıklıyorsa, Ricardocu Denklik Hipotezi de tutarlı bir yaklaşımdır, denilebilir (Romer, 2001, s. 539).

Barro'nun analizine göre; devlet, harcamalarını değiştirmeden vergi indirimine giderse bütçe açığı ile karşı karşıya kalacaktır. Bu açığı borçlanma yoluyla kapatırsa ileride bu borcunu geri ödemek için vergileri borcu ve faizi kadar arttıracaktır. Bunun farkında olan bireyler, vergilerin azaltılması sonucu harcanabilir gelirlerindeki artışı tüketime değil, tasarrufa ayırırlar. Bu gelir artışının ileride vergi olarak kendilerinden alınacağını bildiklerinden, bunun gerçekte servetlerini arttırmadığının bilincindedirler. Böylece, Barro'ya göre, devletin genişletici maliye politikası izleyerek bütçe açığı vermesi, Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'dan farklı olarak, bireylerin tüketim davranışlarını değiştirmemektedir (Gök ve Altay, 2007, s. 189).

Barro (1974) analizinde her bireyin kendisinden sonra gelecek olan nesillere, çocuklarına ve torunlarına miras bırakma güdüsünün olduğunu varsaymıştır.[31] Bireylerin kendilerinden sonrakilere miras bırakma isteği ise beraberinde bireylerin

[30] Sürekli Gelir Hipotezi, 1957 yılında Milton Friedman tarafından Irving Fisher'in Zamanlar Arası Tüketim Seçimi Teorisi kullanılarak geliştirilmiştir.
[31] Barro'nun üst üste binen nesiller modelini kendi analizinde nasıl kullandığı ve nasıl geliştirdiği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barro (1974).

kendileri ve kendilerinden sonraki nesil için bir tüketim optimizasyonu yapmalarını gerektirir (Romer, 2001, s. 538). Bunun sonucunda, oldukça rasyonel ve ileri görüşlü oldukları varsayılan bireyler, bütçe açıklarına sebep olacak herhangi bir vergi indiriminin kendilerinde net servet etkisi yaratmayacağını, bir başka ifadeyle bunun sürekli gelirlerini değiştirmeyeceğini bilirler. Bu durumda da tüketim davranışlarını değiştirmeyeceklerdir.

Bireylerin kendilerinden sonrakilere miras bırakma güdüsü, onları gelecekteki nesillere, nesiller arası kaynak transferleri yoluyla bağlar (Barro, 1974, s. 1097). Bu nesiller arası bağlar sınırlı ömrü olan bireylerin tüketim kararı alırken sınırsız ömrü olan bireyler gibi davranmalarına neden olur. Böylece Ricardocu Denklik Hipotezi geçerli hale gelir. İşte bu noktada nesiller arası mirasların ve transferlerin sebepleri, açılımları ve Ricardocu Denklik Hipotezi için sonuçları üzerine genişçe bir literatürü kapsayacak tartışmalar başlar. Her ne kadar bireylerin sınırsız yaşam süresine sahip olması Ricardocu Denklik Hipotezi için ilk bakışta kilit varsayım olarak görünse de yapılan bazı ampirik çalışmalar devletlerin belli bir dönem aldıkları borçlarını, bir bireyin yaşam süresi dahilinde vergi artırımlarıyla kapattıklarını göstermektedir (Romer, 2001, s. 538-539). Poterba ve Summers (1987), ABD'nin II. Dünya Savaşı sırasında aldığı borçları, borçlanma sırasında hayatta olan bireyler hayatta iken, yani bir yaşam süresi içinde, vergilerle kapattığını göstermişlerdir. Bu çalışma bütün devletler için geçerlilik teşkil etmez, ancak Ricardocu Denklik Hipotezi'nin doğru bir yaklaşım olduğunu desteklemektedir.

Ricardocu Denklik Hipotezi'ndeki diğer önemli nokta da sermaye piyasalarının mükemmel çalıştığı varsayımıdır. Sermaye piyasası aksaklıkları bu modelde yer almamaktadır (Barro, 1974, s. 1097). Bu durumda bütün bireyler,

istedikleri miktarda, zorlanmadan fon bulabilmekte (likidite sınırlılığı söz konusu olamamakta), sonuçta piyasada tek faiz haddi geçerli olmaktadır. Piyasada farklı faiz oranlarının olması durumunda (örneğin devletin daha düşük bir faiz oranıyla borçlanabilmesi durumunda) devletin vergileri azaltması sonucunda net servet etkisi oluşacak (devlet borçlanmasının bugünkü değeri, bugünkü vergi indiriminden küçük olacağından) ve Ricardocu Denklik Hipotezi geçersiz hale gelecektir (Seater, 1993, s. 152-153).

Ricardocu Denklik Hipotezi'ne göre; bireyler, vergi indirimi sonucunda tüketimlerini değiştirmeyeceklerinden (geçici bir süre için), artan gelirlerinin tamamını tasarrufa ayıracaklardır (Barro, 1989, s. 38-39). Vergi indirimi sonucu, bireylerin vergi indirimine eşit miktarda tasarruflarını arttırmaları, toplamda devletin finanse ettiği bütçe açığına eşit miktarda tasarrufun artmasına yol açacaktır. Devlet, tasarrufları azaltmış olsa da özel tasarruf artışı bunu telafi edeceğinden, toplam ulusal tasarruf değişmeyecektir. Bu durumda tüketimde bir değişme olmadığı gibi, sermaye piyasalarındaki faizlerde de bir değişme olmayacak ve yatırımlar ile tasarruflar birbirine eşit olacak, kapalı bir ekonomi için denge gerçekleşecektir. Aynı durum, açık ekonomi için de geçerlidir. Özel tasarruflar yurt dışından borçlanmaya gerek kalmayacak şekilde artacağından, cari açık da söz konusu olmayacaktır.

Ricardocu Denklik Hipotezi oldukça tartışmalı bir konudur. Varsayımları nedeniyle oldukça eleştirilen hipoteze yöneltilen başlıca kuramsal itirazlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Barro, 1989, s. 39-40) :

- İnsanlar sonsuza dek yaşayamadıklarından, ölümlerinden sonra konacak vergileri dikkate almamaktadırlar.

- Gelişmiş bir sermaye piyasası mevcut olmadığından, bireylerin karşılaştıkları reel faiz oranları devletlerin karşılaştığı faiz oranından büyük olmaktadır.
- Gelecekteki vergi ve gelirler belirsizdir.
- Günümüzdeki vergiler sabit miktarlı (lump-sum) vergiler değil, çoğunlukla gelir, harcama, servet gibi vergilerdir.
- Ricardocu sonuçlar tam istihdama dayalıdır.

Barro, 1989 yılında yayınladığı çalışmasında, bunlara açıklık getirmeye çalışmıştır. Ricardocu Denklik Hipotezi zımni olarak sürekli gelir hipotezinin geçerli olduğunu varsaydığından sürekli gelir hipotezinin geçerliliğine yönelik eleştiriler Ricardocu Denklik Hipotezi için de geçerlidir. Dolayısıyla bireylerin miyopluğu, likidite sınırlılığı altında oluşu, birçok bireyin az miktarda servete sahip oluşu, vergi sonrası gelirde tahmin edilebilir değişimin tahmin edilen tüketimi değiştirmesi, sürekli gelir hipotezinin geçerliliğini ve Ricardocu Denklik Hipotezi'nin tutarlılığını tehlikeye atmaktadır.

Öncelikle, vergilerdeki cari bir indirimin ya da borçlardaki bir artışın, Ricardocu Denklik Hipotezi'nde, devletin gelecekte toplayacağı vergilerde bir artışa sebep olacağı varsayımından hareket edilmektedir. Ayrıca, gelecekteki vergilerdeki artışların zamanlamasının, miktarının tüketiciler tarafından tam bir belirsizlik yaratacağı varsayılmaktadır. Bu varsayımın oldukça katı bir içeriğe sahip olduğu açıktır. Uygulamada, cari vergi indirimleri ya da borçlanma, gelecek vergilerde bir artışa gidileceği düşüncesini yaratsa bile, vergilerin tam olarak ne zaman konulacağı (vergi zamanlaması), vergi türü (servet, gelir, ücret vb.) ve vergilerin yansıma özelliklerinin nasıl olabileceği tamamen belirsizdir. İşte bu belirsizlik Ricardocu

Denklik Hipotezi'nde birtakım sapmaların oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Özbilen, 2003, s. 14).

Sonuç olarak; Ricardocu Denklik Hipotezi, kısıtlayıcı varsayımları nedeniyle oldukça tartışmalı olmakla birlikte, temelde bütçe açıklarının toplam tüketim üzerinde ve dolayısıyla diğer makroekonomik değişkenler üzerinde etkisinin olmadığını, bu sebeple cari açıklar üzerinde de bir etkisinin olamayacağını savunur (Akbostancı ve Tunç, 2002, s. 5).

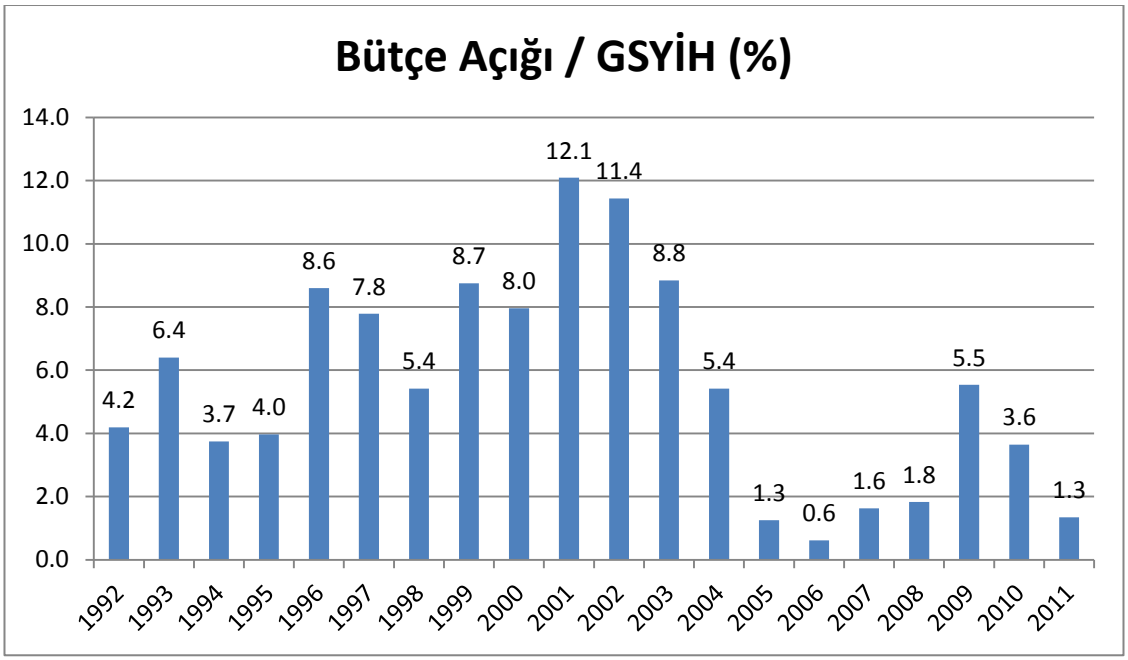
2.2. Türkiye'de İkiz Açıklar

Ampirik çalışmaya geçmeden önce, önceki bölümlerde ele alınan başlıklarla bütünlük sağlaması açısından, Türkiye'de bütçe açığının ve cari açığın son dönem seyrinin ele alınması ve ardından hipoteze ilişkin Türkiye üzerine yapılmış çalışmalara değinilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çerçevede, öncelikle, söz konusu açıklara ilişkin kavramsal çerçevede değinilen nedenler ve finansman yöntemlerine yönelik Türkiye örneğinin ele alınması, ardından kuramsal çerçevede değinilen farklı yaklaşımların test edildiği çalışma sonuçlarına değinilmesi amaçlanmaktadır.

2.2.1. Türkiye'de Bütçe Açığının Seyri

Çalışmanın kapsadığı veri aralığı da dikkate alınarak Türkiye'de son dönem bütçe açıklarına ilişkin görünümü sunan Şekil 3'ten de görüldüğü üzere, 2001 kriz yılı sonrasında bütçe açıklarının GSYİH'ye oranı giderek azalmış, ancak yine bir kriz yılı olan 2009 sonunda GSYİH'nin azalması nedeniyle oran tekrar artmıştır. 1998 yılı, koalisyon hükümetinin üç yıllık dönemi kapsayan IMF destekli bir istikrar paketini uygulamaya koyacağını ilan ettiği tarihe tekabül etmektedir. Bu kapsamda,

hükümet, faiz dışı konsolide bütçe fazlasını arttırmayı hedeflemiştir. Bu amaca yönelik olarak ise toplam 12 vergi kanununda değişiklik yapılmış, gelir vergisi dilim sayıları azaltılmış ve tarifeler genişletilmiş, kurumlar vergisi oranı düşürülmüştür. Ancak söz konusu düzenlemeler vergi gelirlerinin konsolide bütçe içerisindeki payının azalması ile sonuçlanmıştır (Şen vd., 2007, s. 193).

Şekil 3. Bütçe Açığının Gayrisafi Yurt İçi Hasılaya Oranı[32]
Kaynak: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Kontrol Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

1999 yılında yaşanan depremin ardından, 26 Kasım 1999 tarihinde yeni bir vergi düzenlemesi ile ek gelir ve kurumlar vergisi ödemeleri, ek yıllık motorlu taşıtlar ve emlak vergisi ödemeleri, cep telefonu faturalarına yansıtılacak bir vergi ve düzenleyici kurulların (İMKB, SPK gibi) yaratacakları gelir fazlalarından yapılan aktarımların artırılması amaçlanmıştır. Bu önlemler ile 2000 yılında gelirlerin

[32] 2005 yılı öncesi veriler konsolide bütçe açığını, 2006 yılı sonrası veriler ise merkezi yönetim bütçe açığını ifade etmektedir.

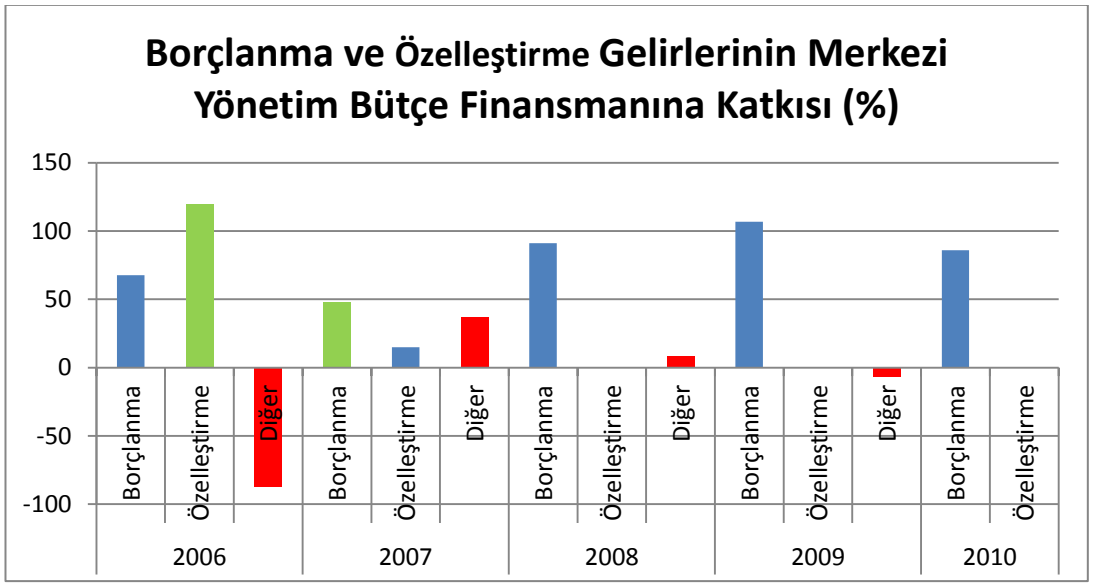
GSYİH'nin % 2'si oranında artması hedeflenmiştir (TCMB, 1999a). Alınan tüm bu tedbirler ile Şekil 3'ten de görüleceği üzere 2000 yılı itibarıyla bütçe açığının GSYİH'ye oranı düşürülmüştür.

2000 yılında "Döviz Kuru Çıpasına Dayalı Enflasyon Düşürme Programı" başlıklı istikrar paketi uygulanmaya başlanmıştır. Programın kamu maliyesi ile ilgili öncelikli hedefi, bütçe açıklarının hızlı ve kalıcı bir şekilde düşürülmesi, bu amaca yönelik birincil fazla oluşturulması idi. Ancak programın yürütülmesine yönelik yapısal reformlardaki gecikmeler, uluslararası piyasalarda programın sürdürülebilirliğine dair kuşkuları arttırmış ve Kasım 2000'den itibaren kendini likidite krizi olarak göstermeye başlamış, nihayet Şubat 2001'de kriz etkisini göstermiştir (Şen vd., 2007, s. 193-194). Program hem enflasyonla mücadeleyi hem de ekonomik büyümeyi hedeflemekteydi. Dolayısıyla, söz konusu program içsel tutarsızlıkları barındıran ve uygulamadan kaynaklı sorunlar nedeni ile başarısız olmuştur (Eğilmez ve Kumcu, 2005, s. 396). 2001 krizinin ardından 14 Nisan 2001 tarihinde "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulanmaya başlanmış ancak yine de 2001 yılında bütçe açığı Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyelerden biri olan % 12 oranına yükselmiştir.

Ardından Ocak 2002'de IMF'ye yeni bir niyet mektubu sunulmuş ancak seçim dönemine giren ekonomide programın uygulanması pek mümkün olmamıştır. 2002 Genel Seçimleri sonrasında iş başına gelen yeni hükümet de önceki hükümetin programlarına sahip çıkmış ve devam etmekte olan ekonomik programın güçlendirilerek uygulanacağına dair taahhüdünü Nisan 2003'te IMF'ye bildirmiştir (Şen vd., 2007, s. 195).

Şekil 3'ten de görüldüğü üzere bu programlar çerçevesinde kamu maliyesinde disiplinin sağlanması sayesinde bütçe açığının GSYİH'ye oranı kriz yılı olan 2009'a kadar azalmış, kriz yılında yaşanan ekonomik daralma nedeniyle oran artmış ve krizin ardından 2010 yılında tekrar düşüşe geçmiştir.

Bütçenin açık vermesinde hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonomi, tasarrufların yüksek büyüme hızının finansmanında yetersiz kalışı, toplumda vergi bilincinin yerleştirilememesi, vergi sisteminin etkin olmaması, kamu kesiminin sürekli büyümesi bütçe açıklarında önemli rol oynamıştır (Saatçi, 2007, s. 98).

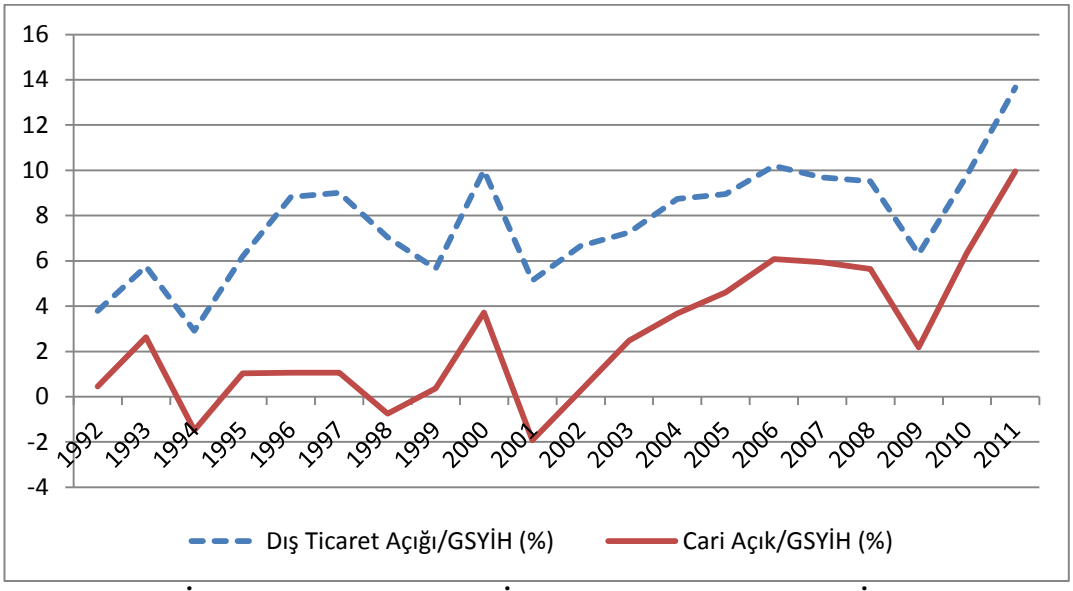

Şekil 4. Merkezi Yönetim Bütçe Finansmanı
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verileri ile yazar tarafından oluşturulmuştur.
Not: Kamu Finansmanı İstatistikleri altında özelleştirme gelirleri verileri, 2006 yılı sonrasında mevcut olduğundan, Şekil 2006-2010 dönemi ile sınırlandırılmıştır. "Diğer" sütunu, 2009 yılı öncesi için net borç verme ile kasa/banka ve diğer işlemlerden oluşmakta olup, 2009 sonrası bu kalemlere Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu gelir fazlaları da eklenmiştir.

Bütçenin finansmanı ele alındığında Şekil 4'ten görülmektedir ki, 2006 ve 2007 yıllarında merkezi yönetim bütçesi açığının finansmanında özelleştirme gelirlerinin de katkısı olmakla birlikte, 2008 sonrasında bu gelirler bütçe

finansmanına katkı sunmamıştır. Diğer bir deyişle, özelleştirme, bütçe açığının finansmanı için sürekli bir kaynak olarak algılanmamalıdır.

2.2.2. Türkiye'de Cari Açığın Seyri

Şekil 5. Yıllar İtibarıyla Cari Açık/GSYİH ve Dış Ticaret Açığı/GSYİH Oranı
Kaynak: TCMB EVDS ve TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5'ten görüldüğü üzere, kriz yıllarındaki düşüş dışında, cari açık söz konusu dönem aralığında artış trendine sahiptir. 1992–2011 döneminde, uluslararası piyasalarda, başta enerji olmak üzere, temel mal fiyatlarındaki yükselme, ekonomideki canlanma, rekabet gücündeki zayıflama ve uluslararası likidite bolluğunun finansman imkânlarını artırması, Türkiye'de cari işlemler dengesi açığının yükselmesine neden olmuştur. 2010 yılı verileriyle, cari açığın GSYİH'ye oranı % 6 ile OECD üye ülke ortalamasının çok üzerindedir.[33] Söz konusu dönemde

[33] 2010 yılı için Türkiye, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'dan sonra en yüksek cari açığa sahip ülke konumundadır. Diğer taraftan sürdürülebilir cari açık/GSYİH'nin tavan değerinin ne olması gerektiği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Dornbusch, % 4 oranı bir eşik-değer olarak hesaplamışken, Freund (2000) sanayileşmiş ülkelerin geçirmiş olduğu cari denge deneyimlerini incelediği çalışmasında aynı oranı % 5 olarak hesaplamıştır. Öte yandan, ABD Merkez Bankası Başkanı Alan Greenspan, ABD'nin yüksek cari açıklarıyla ilgili olarak yaptığı bir konuşmada "cari açıkların veya onun sonucunda artan dış yükümlülüklerin büyüklüklerini değerlendirecek kabul edilmiş bir ölçünün var olmadığı"nı söylemiştir (Babaoğlu, 2005, s. 10-11).

cari işlemler dengesindeki bozulmanın arka planında, büyük ölçüde, tasarruf oranındaki gerilemenin etkili olduğu görülmektedir (Yükseler, 2011, s. 11-12). [34]

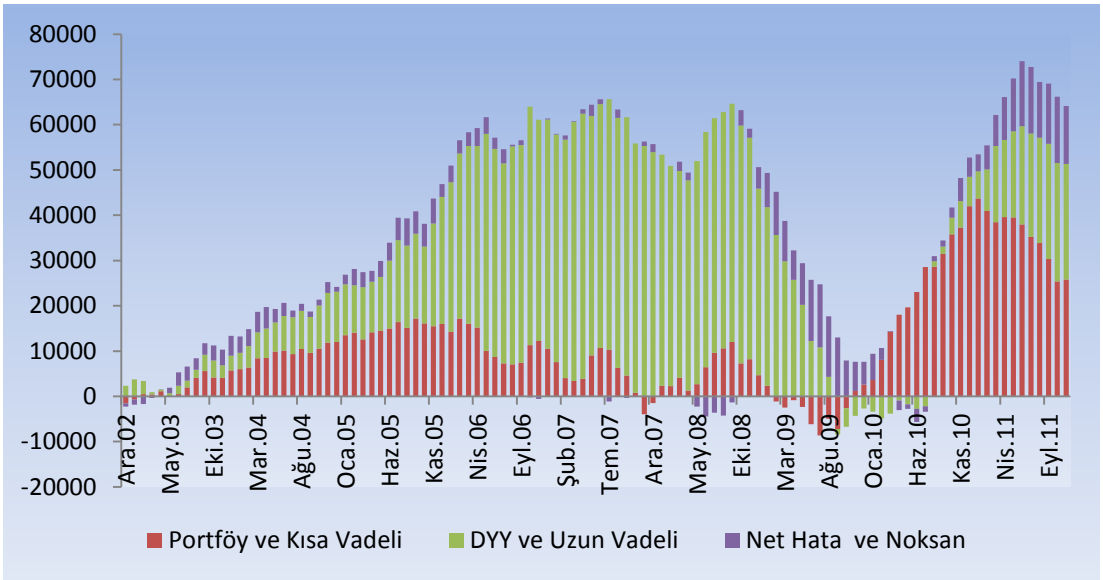
2000'li yıllardaki yüksek cari açıklar incelendiğinde, dış ticaret dengesinin sürekli negatif değer aldığı, hizmetler dengesi ile cari transferlerin pozitif değer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla, Korkut Boratav'ın da vurguladığı gibi, cari açık hemen hemen tümüyle dış ticaret açığından kaynaklanmaktadır (Akt. Özer, 2011, s. 3).

Dış ticaret açığını büyüten ana dinamik ise sanayinin artan dışa bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak ithal girdilere dayalı düşük katma değerli sanayi üretimi ve ihracat artışı nedeniyle, istihdam büyük oranda yurt dışına aktarılmaktadır. Sanayinin artan dışa bağımlılığı, dış ticaret ve cari işlem açıklarının sürekli ve önemli ölçülerde artmasıyla sonuçlanmıştır. Böylece, sanayinin artan ithalat bağımlılığı dış ticaret açığını; dış ticaret açığı da cari açığı çarpıcı boyutlarda yukarı çekmiştir. Bu süreçte iki önemli etkenin altını çizmek gerekmektedir. Birincisi, Avrupa Birliği ile olan Gümrük Birliği Antlaşması, diğeri ise TL'nin aşırı değerlenmesidir (Özer, 2011, s. 3).

Gümrük Birliği'nin cari açığa olumsuz etkisi, AB üyesi ülkelerle olan ticaretin açık vermesi değil; bu antlaşma nedeniyle üçüncü ülkelerin Türkiye'ye uyguladıkları rejimlerdir. Başta Çin olmak üzere bu anlaşmada üçüncü ülke olarak Gümrük Birliği'nin sağladığı avantajları Türkiye'ye karşı ucuz ithalat olarak kullanan devletler cari açığı arttırıcı etki yapmıştır (Boratav, 2009).

[34] Son 10 yıllık performansı değerlendirildiğinde (2000-2010), Türkiye OECD ülkeleri arasında 2010 yılında % 14,62 ile en düşük tasarruf oranına sahiptir. Ayrıca bu tasarruf oranı yükselen ve gelişmekte olan ekonomiler arasında en düşük ikinci orandır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2011, s. 20).

Ekonomik daralmanın yaşandığı 2001 yılında cari işlemler dengesi[35] GSYİH'nin % 2'si kadar fazla vermiş, 2009 yılında ise GSYİH'nin % 2,3'ü kadar açık vermiştir. Bu yıllarda cari dengenin optimalin bir hayli üzerinde gerçekleşerek fazla vermesi, yaşanan krizle birlikte insanların ileride başka bir kriz olacağı beklentisiyle tüketimlerini kısarak daha çok tasarruf etmeye yöneldiklerini de göstermektedir. Dolayısıyla, kriz yılları sonrası cari açıkların artması kriz yıllarında ertelenmiş olan taleplerin tekrar tüketime yönelmesiyle optimal tüketim davranışına yaklaşma davranışı olarak açıklanabilir (Babaoğlu, 2005, s. 77-78). Burada dikkat çeken nokta, 2009 yılında Türkiye ekonomisinde % 4,7'lik bir küçülme yaşanmasına rağmen cari fazla değil, cari açık verilmiş olmasıdır. Hem daralma hem de cari açığın birlikte görülmesi yaygın bir durum değildir. Bu durum, ekonominin ithalata bağımlılığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Şekil 6. Cari Açığın Finansmanı
Kaynak: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü

[35] Burada belirtmek gerekir ki, 2003 yılında, ödemeler dengesi istatistiklerinde sınıflandırma değişikliği yapılmış, cari transfer gelirleri içinde yer alan işçi gelirlerinin bir kısmı, hizmet gelirleri içinde yer alan turizm gelirlerine aktarılmıştır (Yükseler, 2011, s. 6).

Cari açığın finansmanı ele alındığında ise, 2005 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırım ve uzun vadeli finansmanın oranının artması olumlu bir gelişme olmasına karşın, bu yatırımların bir kısmının da özelleştirmelerden kaynaklandığının belirtilmesi gerekmektedir.

Grafiğe bakıldığında, Türkiye'de gerçekleşen cari açığın doğrudan yabancı yatırımlar ile karşılandığı ve bu yüzden de sorun teşkil etmeyeceği savı esasen tam olarak doğrulanamamaktadır (Yeldan, 2005a, s. 52). Zira kriz yılı olan 2009 sonrası tablo tamamen değişmiş, doğrudan yabancı yatırım ve uzun vadeli finansman azalmış, portföy yatırımları ve sıcak para ile finansman oranı ciddi ölçüde artmıştır. Kaldı ki, Yeldan (2005)'ın da belirttiği üzere, net hata ve noksan kalemleri de sıcak para sınıflandırmasında değerlendirilirse bu oran çok daha fazla olmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik gelişmelere duyarlılığı yüksek olan cari açığın finansmanı her zaman sürdürülemeyebileceğinden, cari açık oranlarının makul düzeylere getirilmesi daha uygun bir politika olabilir.

2.2.3. İkiz Açıklar Hipotezi Üzerine Yapılmış Ampirik Çalışmalar

Literatürdeki çalışmaların büyük kısmı Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ı, diğer bir deyişle ikiz açıklar hipotezini doğrular nitelikte olmakla birlikte Ricardocu Denklik Hipotezi'ne destek veren sonuçlar da bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni ise, çalışmalarda farklı dönemlerin ve yöntemlerin ele alınmış olmasıdır.

Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalar; Bilgili ve Bilgili (1998), Zengin (2000), Kuştepeli (2001), Akbostancı ve Tunç (2002), Kutlar ve Şimşek (2001), Ata ve Yücel (2003), Utkulu (2003), Günaydın (2004), Ay, Karaçor, Mucuk, Erdoğan (2004), Aksu ve Başar (2005), Timur (2005), Ünsal (2006), Yanık (2006), Gök ve

Altay (2007), Ümit (2007), Şen (2007), Demir ve Sever (2007), Erdinç (2008), Karatay (2008) şeklindedir.

Faik Bilgili ve Emre Bilgili (1998), Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ı test etmek üzere Türkiye, Singapur ve ABD için 1975–1993 dönemini kapsayan regresyon analizi yapmışlardır. Analiz sonunda her üç ülke için bütçe açıklarının cari işlem açıkları üzerinde bir etkiye sahip olmadığını, yani Ricardocu Denklik Hipotezi'nin geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır.

İkiz Açıklar Hipotezi'nin desteklendiği görüşünü paylaşan Zengin (2000), çalışmasında, 1987–1999 dönemi üzerinde üçer aylık verileri kullanarak makroekonomik vektör otoregresif modeli uygulamıştır. Elde edilen bulgular Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ı destekler nitelikte olmuştur. Bütçe açıklarının doğrudan cari işlem açıklarını etkilediği, aynı zamanda dolaylı olarak da cari işlem açıklarının etkisi altında olduğunu saptamıştır.

Kutlar ve Şimşek (2001), Türkiye'de ikiz açıklar hipotezini Geleneksel Keynesyen Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi çerçevesinde analiz etmeye çalışmışlardır. 1984–2000 dönemine ait üçer aylık verileri kullanarak iki değişkenli modellerle çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. Ampirik uygulamalar sonucunda bütçe açıkları ve cari açıklar arasında nedensellik ilişkisinin varlığı doğrulanmış, eşbütünleşme analizi uzun dönemde ilişki olduğunu göstermiştir.

Kuştepeli (2001), 1975- 1995 dönemi için yıllık verilerle yaptığı çalışmasında Feldstein Zinciri Yaklaşımı'nın Türkiye ekonomisi için geçerliliğini eşbütünleşme testleri ile sınamış, ancak hipotezin doğruluğunu kanıtlar sonuçlara rastlamamıştır.

Akbostancı ve Tunç'un (2002) çalışmasında ise, 1987–2001 dönemine ait veriler kullanılarak eşbütünleşme analizleri ile ikiz açıklar hipotezi Türkiye için test

edilmiştir. Kısa dönem analizinde hata düzeltme modeli kullanılmış ve bütçe açıklarının cari açıkları kötüleştirdiği ortaya çıkmıştır. Eşbütünleşme analizi ise uzun dönem için uygulanmış ve iki açık arasında nedensellik ilişkisi olduğunu doğrular bulgulara rastlanmıştır. Ancak nedenselliğin yönü konusunda bir sonuca ulaşılamamıştır.

Ata ve Yücel (2003), 1975–2002 dönemine ait yıllık verileri kullanarak iki aşamalı Engle-Granger testini uygulamışlardır. Eşbütünleşme analizi göstermiştir ki, bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Ayrıca, nedensellik analizinin sonuçlarına göre, birinci gecikmede bütçe açıklarından cari açıklara doğru, üçüncü ve yedinci gecikmede de cari açıklardan bütçe açıklarına doğru nedensellik saptanmıştır.

Utkulu (2003) da Türkiye'de 1950–2000 yılları arasında bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki uzun dönemli ilişkiyi durağanlık testi, eşbütünleşme testi ve hata düzeltme modelini kullanarak araştırmıştır. Çalışılan veri seti zaman serisi olduğu için, zaman serilerinin gerektirdiği testler yapılarak söz konusu dönemde bütçe açıkları ile dış ticaret açıkları arasındaki kuramsal bağın varlığının deneysel olarak da iki yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Ay, Karaçor, Mucuk ve Erdoğan (2004), yaptıkları çalışmada, 1992–2003 aylık verilerinden hareketle bu hipotezlerden hangisinin geçerli olduğunu Granger nedensellik testi ve regresyon analizi yardımıyla sınamışlardır. Analiz sonuçları, Türkiye'de ele alınan dönem itibarıyla iki açık arasında ilişki bulunduğunu, dolayısıyla Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ın geçerli olduğunu yansıtmaktadır.

Günaydın (2004), ikiz açıklar hipotezini 1987-2003 dönemini esas alarak Türkiye için test etmiştir. Ampirik çalışma sonucunda bütçe açıkları ve cari açıklar

arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığını doğrular sonuçlara ulaşılmakla beraber nedenselliğin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu ortaya konulmuştur.

Aksu ve Başar (2005), 1989–2003 yılları için bütçe gelirlerinin giderlerine oranı, ithalatın ihracata oranı, reel efektif kur endeksi ve ABD Doları'na uygulanan 1 ay vadeli döviz tevdiat hesabı faiz oranı değişkenlerini kullanarak uyguladıkları vektör otoregresif model analizi ve Granger nedensellik testi sonuçlarına göre hipotezin Türkiye için geçerliliğini ortaya koyan sonuçlara rastlamamışlardır.

Timur (2005), bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testi uygulayarak 1985–2003 dönemi için test etmiştir. Sonuçlar Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ı destekler nitelikte ortaya çıkmıştır.

Ünsal (2006), 1980–2004 dönemi verilerini kullanarak Granger nedensellik testi ve eşbütünleşme analizi yapmıştır. Granger nedensellik testine göre, ödemeler bilançosu açıklarından kamu açıklarına doğru bir nedensellik ilişkisi ortaya konulurken, eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre de iki değişken arasında kısa ve uzun dönemde bir denge ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yanık (2006), 1988–2005 dönemi için çeyreklik veriler ile bütçe açıkları, cari açık, ulusal gelir, reel faiz oranları ve reel kur oranını içeren VAR modeli oluşturarak, Granger nedensellik testi ile devam eden hata düzeltme modeli ve etki-tepki analizleri yapmıştır. Bütçe açıkları ve cari açıkların periyodik hareketin tersine hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada yürütülen Engle- Granger ve Johansen eşbütünleşme testlerinin bulguları, ikiz açıkların ters yönlü hareket ettiği varsayımını desteklemektedir. Bu sonuç, ilk kez 2003 yılında Kim ve Roubini tarafından elde edilmiş ve "İkiz Ayrışma" (Twin Divergence) olarak adlandırılmıştır.

Gök ve Altay, (2007), çalışmalarında 1988–2005 dönemi için aylık veriler ile bütçe açıkları ve cari açıklar arasındaki ilişkiyi zaman serisi yaklaşımı kullanarak makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını eşbütünleşme testleri ile sınamışlardır. Değişkenlerin birbirleri üzerine etkilerinin gözlenebilmesi amacıyla vektör otoregresif model yöntemi yardımıyla etki-tepki analizleri yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda, İkiz Açıklar Hipotezi'nin söz konusu dönem için uzun dönemde geçerli olmadığı ancak, kısa dönem için geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ümit (2007), çalışmasında 1987-2005 dönemine ait üçer aylık konsolide bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi verilerini kullanarak vektör otoregresif model yöntemi yardımıyla Granger nedensellik testi, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması analizi yapmış ve Türkiye'de bütçe açıkları ile cari açık arasında doğrudan bir ilişki bulunamamasına rağmen, dolaylı bir nedensellik bulgusuna ulaşmıştır.

Şen (2007), 1983-2005 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak bütçe ile cari açık ilişkisi regresyon analizi ve Granger nedensellik testleri ile ele alınmış ancak bütçe açığı ile cari açık arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Demir ve Sever (2007), 1987- 2006 yılları arasındaki üçer aylık veriler ile çalışmış ve Granger nedensellik testi, etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması sonuçlarına göre Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'a uygun bulgular elde etmiştir. Bütçe açıkları faiz oranlarını artırırken, artan faiz oranları ulusal parayı dış piyasada değerli kılmakta ve bunun doğal sonucu olarak da cari açıklar meydana gelmektedir.

Erdinç (2008), 1950-2005 dönemi yıllık verileri ile Johansen eşbütünleşme analizi ve Granger nedensellik testi kullanılarak bütçe açıkları ile cari açık arasındaki

nedensellik yönünü araştırmıştır. Erdinç, çalışmada, bütçe açığı ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varmış ve bütçe açıkları ile cari açık arasındaki ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğunu savunmuştur.

Karatay (2008)'ın çalışmasında, 1990-2006 dönemine ait üç aylık birinci mertebe farkı alınmış bütçe açıkları ve cari açık değişkenleri ile Granger nedensellik testi yapılmış ve Türkiye ekonomisi için cari açık ve bütçe açığı arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AMPİRİK ÇALIŞMA

3.1.Ekonometrik Yöntem

1992-2011 döneminde Türkiye'de bütçe açıkları ile cari işlem açıkları arasındaki ilişki araştırılırken, ekonometrik yöntem olarak zaman serisi yaklaşımı kullanılmıştır. Zaman serisi, bir dönemden diğer bir döneme değişkenlerin ardışık olarak sıralandığı sayısal ölçümler dizisidir. Zaman serisi modelleri bir değişkenin hareketlerini, geçmişte aldığı değerlerden hareketle açıklamaya çalışır (Harvey, 1993, s. 1).

Ekonomideki belirsizlikler nedeniyle, ekonomik zaman serilerinin gelecekteki hareketlerini tahmin etmek, uygulanacak politikaları belirleme ve karar verme açısından oldukça önem taşımaktadır. Devlet, gelecek dönemle ilgili makroekonomik değişkenleri genellikle önceden tahmin etme yoluna gitmektedir. Hükümetin uygulayacağı kısa ve uzun vadeli ekonomik kararların belirlenmesinde, bu tahmini değerler büyük önem taşımaktadır. Fakat bu veriler zaman serisi verileri olduğu için, tahminin güçlü olması, modelin iyi kurulmuş olmasına bağlıdır (Akdi, 2003, s. 2-3).

Böyle bir durumda, yapılması gereken ilk işlem geleneksel zaman serileri ayrışım yöntemidir. Zaman serisi analizi yapılırken, ilk olarak, serinin zaman yolu grafiği çizilir. Böylece serinin, bir trende sahip olup olmadığı, şokların etkisi ve konjonktürel hareketlerin seriye olan etkisi değerlendirilmeye çalışılır. Eğer seride

mevsim etkisi varsa, seri mevsim etkisinden arındırılır. Seride düzensiz hareketler gözleniyorsa, bunların etkisi de giderilmeye çalışılır.

Öte yandan, zaman serileri; ortalamadan sapmalara göre, durağan ve durağan olmayan seriler olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir. Durağanlık kavramı zaman serileri için oldukça önemlidir, çünkü birçok istatistiki sonucun güvenilirliği, serinin durağan olmasına bağlıdır. Hata terimleriyle ilgili varsayımlara göre, bir serinin ortalaması, varyansı ve kovaryansının zaman içinde değişmediği ya da durağan olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle bu süreç, beyaz gürültü (white-noise) süreci olarak tanımlanabilir. Zaman serileri, bir stokastik süreç olarak kabul edildiğinde, birçok rassal değişkenin, birbirinden bağımsız oluşturacağı süreç, beyaz gürültü sürecini ifade etmektedir (Maddala, 1989, s. 212-213). Durağan seriler ise, belirli aralıklarla ortalama etrafında salınıp, ortalamaya geri dönerler ve ortalamaya geri dönmesi için geçen süre aşağı yukarı sabittir. Eğer seri durağan değilse çeşitli teknikler yardımıyla seriyi durağanlaştırmak gerekir. Durağan olmayan seriler de, durağanlığı bozan trend varlığına göre incelenir.

Dolayısıyla, bu çalışmada ele alınacak verilerin durağanlığı ele alınmalıdır. Zira VAR ile analiz yapabilmek için sistemde yer alan değişkenlerin durağan olmaları şarttır. Bu çalışmada VAR modeli seçimindeki amaç, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri tespit etmektir. Bu nedenle, öncelikle serilerin durağanlığı test edilerek kurulacak VAR modeli yardımıyla Granger nedensellik ve etki-tepki analizleri yapılacaktır. Durağanlık kavramı, Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi yardımıyla ele alınacaktır. İzlenecek ekonometrik yöntemin aşamaları aşağıda sıralanmıştır:

- Modele dahil edilecek değişkenlerin belirlenmesi,
- Değişkenlerin grafiksel analizi,
- Serilerin durağanlıklarının test edilmesi,
- VAR modelinin gecikme seviyesinin belirlenmesi,
- Kısıtsız VAR modelinin kurulması,
- Modelin içsel bağıntı sorununun olup olmadığının tespit edilmesi ve AR köklerinin incelenmesi,
- Değişkenlerin nedensellik ilişkilerinin Granger nedensellik testi ile incelenmesi,
- VAR modelinden elde edilen etki-tepki (impulse-response) fonksiyonları ile değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi,

şeklinde sıralanmaktadır.

3.2.Veri Seti ve Değişkenler

Cari açık ile bütçe açığı ilişkisinin ekonometrik analizi için 1992-2011 yılları arasındaki dönem ele alınacaktır. İkiz açıklar hipotezini Geleneksel Keynesyen Yaklaşım çerçevesinde destekleyen üç ayrı yaklaşım da ayrı ayrı sınanacaktır:

i. *Mundell – Fleming Modeli*; bütçe açığı ve cari açık verilerinin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'ya oranlanması ile elde edilecek yüzdelik veriler, reel büyüme oranı ve faiz oranı[36] değişkenleri kullanılarak test edilecektir.

ii. *Gelir – Harcama Yaklaşımı;* yine bütçe açığı ve cari açık verilerinin GSYİH'ye oranlanması ile elde edilecek yüzdelik veriler ve reel büyüme oranı verileri ile test edilecektir.

iii. *Feldstein Zinciri Yaklaşımı ise,* aynı şekilde hesaplanmış bütçe açığı ve cari açık değişkenleri ve faiz oranı ile test edilecektir.

Cari açık verileri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den aylık veriler olarak ABD Doları cinsinden elde edilmiştir.[37] Bütçe açığı verileri[38] Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğünden aylık olarak Türk Lirası (TL) cinsinden, GSYİH verileri[39] ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'ndan 1998 baz yıllı harcamalar yöntemiyle hesaplanmış üçer aylık TL cinsi serilerden elde edilmiştir. Reel büyüme oranı ise, TÜİK internet sitesinden elde edilen 1998 baz yıllı reel verilerin logaritmik farkı alınarak oluşturulmuştur. Faiz oranı, Hazine Müsteşarlığından elde edilen DİBS

[36] Belirtmek gerekir ki, çalışmalar öncelikle kur değişkenini de kapsayacak şekilde ele alınmış ancak bütçe açığı-faiz ilişkine dair hiçbir modelde nedenselliğe rastlanmamış ve dolayısıyla aktarım mekanizmasının bütçe açığı-faiz ilişkisinden bir sonraki aşaması olan faiz-kur ilişkisine dair kur değişkeninin modele dâhil edilmesi gerekliliği ortadan kalkmıştır. Literatürde de faiz oranının dahil edilip kur değişkeninin dahil edilmediği çalışmalar mevcuttur (bkz.Kaufmann vd. (1999), Haug (1990)). Diğer taraftan faiz ve kur değişkenleri arasındaki yüksek korelasyon (-0,892) nedeniyle analizlerde ortaya çıkan içsel bağıntı sorunu da ortadan kalkmıştır.

[37] Cari açık verileri, Ödemeler Dengesi Analitik Sunumu verilerinden Amerikan Doları cinsinden elde edilmiş ve TCMB EVDS üzerinden elde edilen aylık ortalama Amerikan doları alış kuru üzerinden Türk Lirasına dönüştürülmüştür.

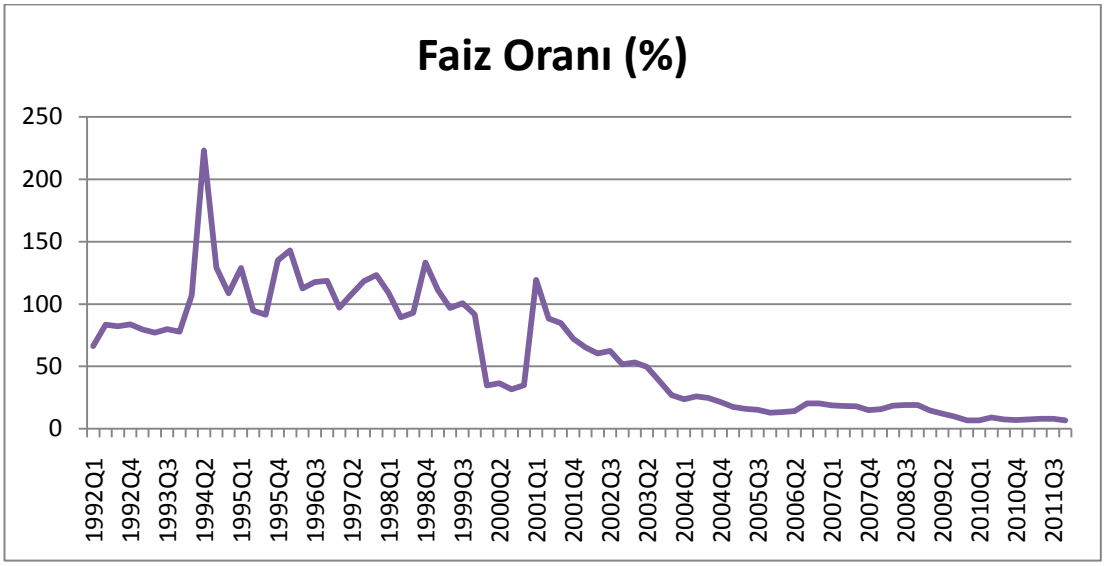
[38] Bütçe açığı verilerinde 2006 yılı sonrası Merkezi Yönetim Bütçe Açığı, 2006 yılı öncesi ise konsolide bütçe dengesi verileri kullanılmıştır.

[39] Baz yılları farklı olan veriler endeks yöntemi ile tek bir baz yılına(1998=100) dönüştürülmüştür.

yıllık bileşik faiz oranlarının Fisher Denklemi ile enflasyondan arındırılarak reele dönüştürülmesi ve 3 aylık ortalamasının hesaplanması yolu ile elde edilmiştir.

Bütçe açığı ve cari açık verilerinin GSYİH'nin oranı olarak ifade edilmesinin nedeni, nominal değerleri kullanmanın ortaya çıkaracağı enflasyonist etkileri ortadan kaldırmak ve değişkenler arasındaki ilişkinin daha belirgin analizini sağlamaktadır. GSYİH verilerinin üçer aylık dönemler itibarıyla yayımlanması nedeniyle de tüm veriler üçer aylık dönemlere çevrilerek GSYİH'ye oranlar elde edilmiştir.[40]

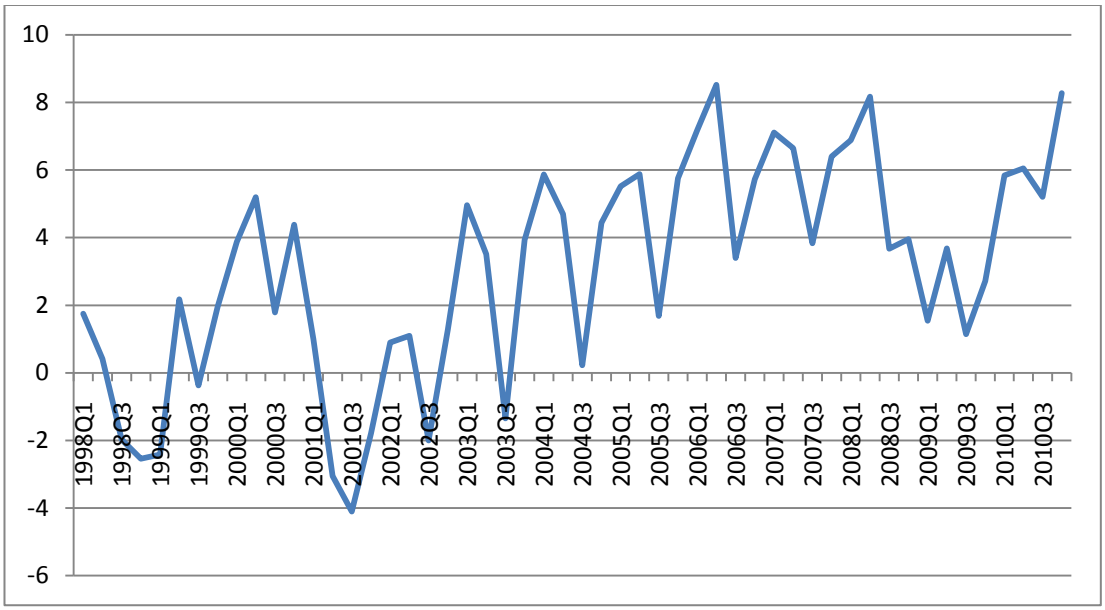
Ekonometrik analizlere geçmeden önce, serilerin grafiklerinin incelenmesi, değişkenlerin trend veya mevsimselliğe sahip olup olmadıklarının tespit edilmesine ve elde edilen bulgular çerçevesinde analizlerin daha doğru bir biçimde oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

Şekil 7. Faiz Oranı Serisi
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı ve TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

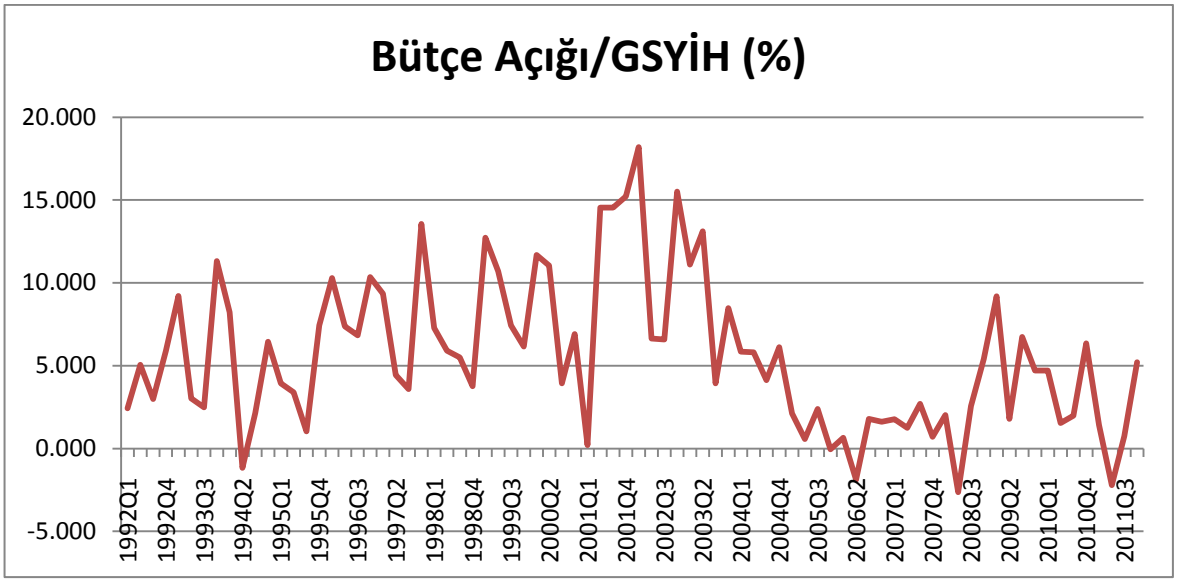
[40] Bkz.Ek 1

Faiz oranı serisi ele alındığında, 1994 ve 2001 krizlerinde reel faiz oranlarında ciddi bir artış görülmesine rağmen, 1992-2011 dönemi içerisinde serinin azalan bir trende sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, seride herhangi bir mevsimsellik etkisinin olmadığı görülmektedir.

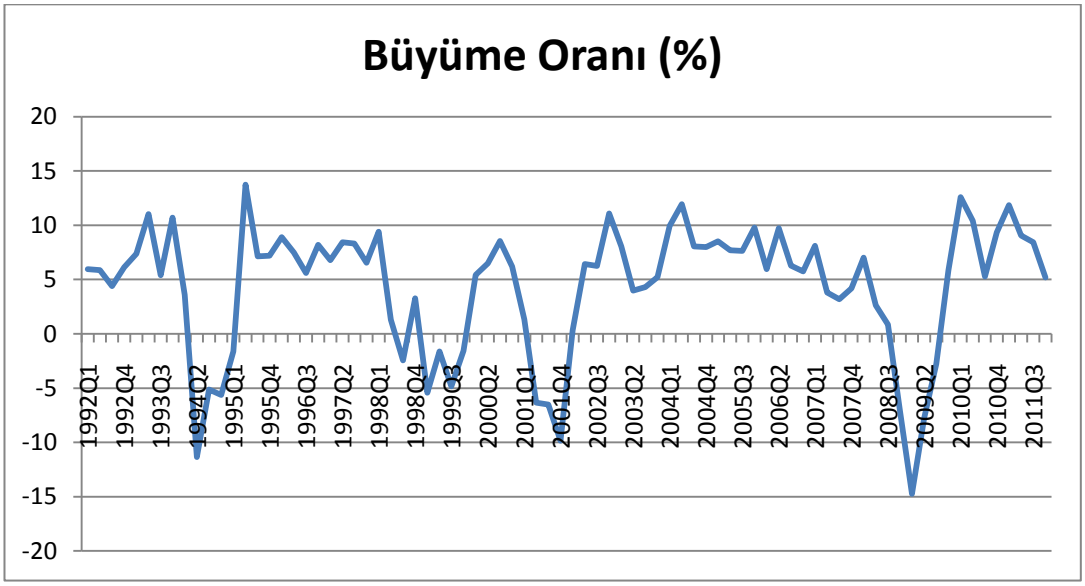
Şekil 8. Cari Açık/GSYİH Serisi
Kaynak: TCMB EVDS ve TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Cari açığın GSYİH'ye oranlarından oluşan seri ele alındığında, 1992–2011 yılları arasında artan bir trende sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle 3. çeyrek verilerinde bir düşüşün ardından artış gözlemlenmektedir. Bunun temel nedeni ise, yaz aylarında artan turizm gelirlerinin cari açığı azaltması ve cari dengeye olumlu katkısı olmasıdır. Dolayısıyla yapılacak analizler trend ve mevsimsellik değişkenleri de içermelidir.

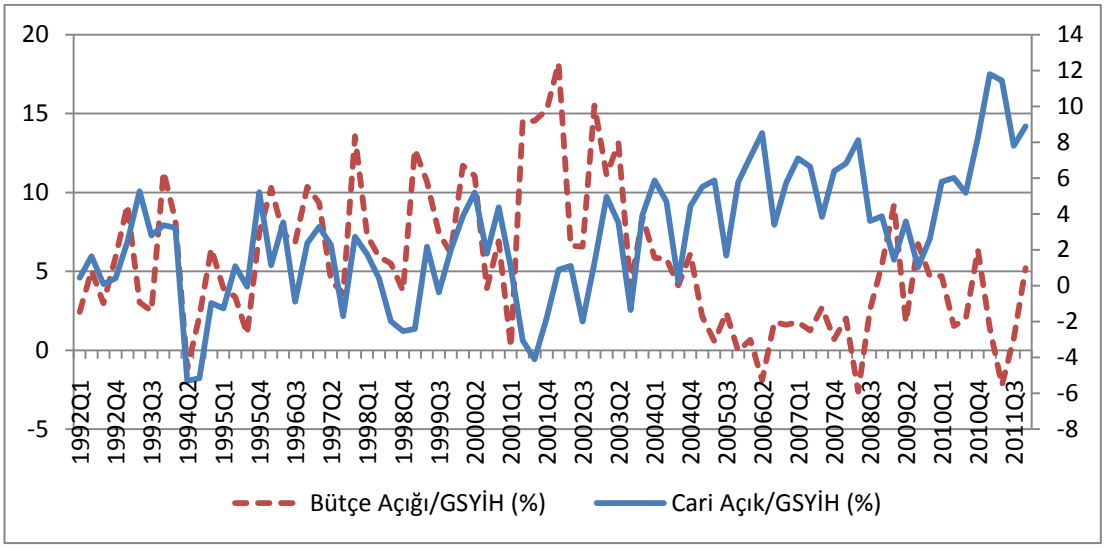

Şekil 9. Bütçe Açığı/GSYİH Serisi
Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bütçe açığının GSYİH'ye oranlarından oluşan seri ele alındığında görülmektedir ki; bütçe açığı serisi, cari açık serisinin aksine 1992-2011 dönemi arasında belirgin (deterministik) bir trende sahip değildir. Benzer şekilde, büyüme oranı serisinin de herhangi bir trende sahip olmadığı görülmektedir.

Şekil 10. Reel GSYİH Serisi
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 11. Bütçe Açığı/GSYİH ve Cari Açık/GSYİH Serilerinin Seyri
Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Verilerin birlikte hareketlerini ele alan Şekil 11'de, özellikle 2003 yılı sonrasında cari açık ile bütçe açığı arasında negatif bir ilişki görülmekle birlikte daha önceki dönemde ise zaman zaman birlikte hareket ettikleri görülmüştür. 1992-2011 dönemine dair belirgin ve tutarlı bir ilişki görülmemektedir. Ne var ki, iki seri arasındaki ilişkiye yönelik daha doğru bilgi ancak bir sonraki aşamada yapılacak kapsamlı analizler sonucunda elde edilecektir.

3.3.Uygulama

Belirtilen veri seti ve E-views 7.1 paket programı kullanılarak; öncelikle durağanlık analizi, ardından VAR modeli kurularak Granger nedensellik testi ve etki-tepki analizi yapılmıştır.

3.3.1. Durağanlık Testi

Durağan olmayan zaman serileriyle yapılan çalışmalarda, Granger ve Newbold (1974)'un ifadesiyle, sahte (spurious) regresyonlar ortaya çıkabilmektedir.

Durağan serilerin zaman içerisinde ortalaması, varyansı ve kovaryansı değişim göstermemektedir. Durağan olmayan değişkenlerde t, Z ve F dağılımları kullanılamaz, dolayısıyla pek çok standart hipotez işlevsiz duruma gelmektedir (Granger ve Newbold, 1974, s. 111). Dolayısıyla, yüksek R^2 ve anlamlı t istatistiği değerinin söz konusu olabilmesine rağmen, parametre tahminleri ekonomik açıdan anlamsız olabilmektedir. Bu nedenle, sahte regresyonlarda parametre tahmin sonuçlarının herhangi bir ekonomik anlamı bulunmamaktadır. Bu durumda zaman serileri analiziyle yapılan çalışmalarda sahte regresyondan kaçınmak için kullanılacak zaman serilerinin durağanlığının sınanması gerekmektedir.

Zaman serilerinin durağanlıkları çeşitli yöntemlerle sınanmaktadır. Son zamanlarda ADF testleri yaygın olarak birim kök sınamasında kullanılmaktadır. Bu çalışmada da değişkenlerin durağanlık araştırması[41] ADF testi ile yapılmış ve sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2. Durağanlık Testi Sonuçları[42]

		Hesaplanan t Değeri	**Tablo Değeri[43]**
bd	Durağan	-5.148554	-2.898623
cad	Trend Durağan	-4.333986	-3.470851
i	Trend Durağan	-4.827984	-3.467703
buyume	Durağan	-3.740406	-2.900137

Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile E-views 7.1 programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

[41] Enders (2004)'ın çalışmasında öngörülen şekilde, sabit ve trend içeren en geniş modelden başlanarak durağanlık testleri yapılmış ve durağanlığın tespit edildiği aşamada modeldeki dışsal değişkenlerin anlamlılıkları test edilmiştir.
[42] Detaylı sonuçlar için bkz. Ek 2-5.
[43] Tablo değerlerinde % 5 anlamlılık düzeyi dikkate alınmıştır.

Değişkenler, E-views 7.1 programına ve programdan elde edilmek suretiyle eklerde gösterilen sonuçlara uyum sağlaması amacıyla aşağıdaki kısaltmalarla gösterilmiştir;

bd	:	bütçe açığı/GSYİH serisi
cad	:	cari açık/GSYİH serisi
i	:	reel faiz oranı
buyume	:	reel büyüme oranı

ADF testinin boş hipotezi, "Birim kök vardır ve seri durağan değildir." önermesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, boş hipotezin reddedilmesi durumunda serinin durağan olduğu sonucuna varılabilir. Hesaplanan değerler, tablo değerleri ile karşılaştırıldığında, hesaplanan değerlerin tablo değerlerinden küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla boş hipotezler reddedilir; bd ve buyume serisi durağan; cad ve i değişkenleri ise trend durağandır.

3.3.2. Vektör Otoregresif (VAR) Modeli

Vektör otoregresif model, Sims'in (1980) çalışmasıyla önem kazanan ekonometrik tahmin yöntemidir. Sims, yaptığı çalışmada, değişkenler arasında içsel - dışsal ayırımına gitmeyerek bir ekonometrik modelde seçilen bütün değişkenleri sistem bütünlüğü içinde ele almış ve her bir değişkenin hem kendisinin hem de sistemde yer alan diğer değişkenlerin gecikmeli değerlerinden etkilendiğini ileri sürerek VAR modelini geliştirmiştir. Böylece VAR modeli sayesinde, gerek değişkenler arasında içsel - dışsal ayırımının yapılmasındaki güçlük, gerekse ileriye

dönük tahminlerde başarının düşük olmasından kaynaklanan sorunların giderilmesi söz konusu olmaktadır.

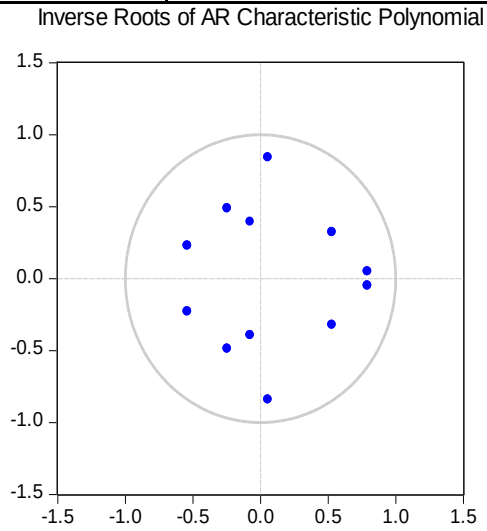
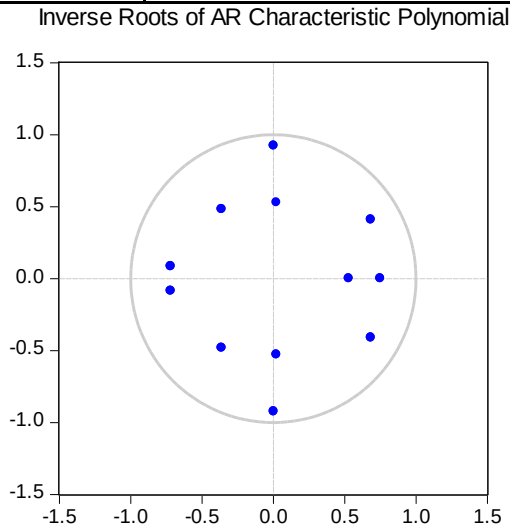
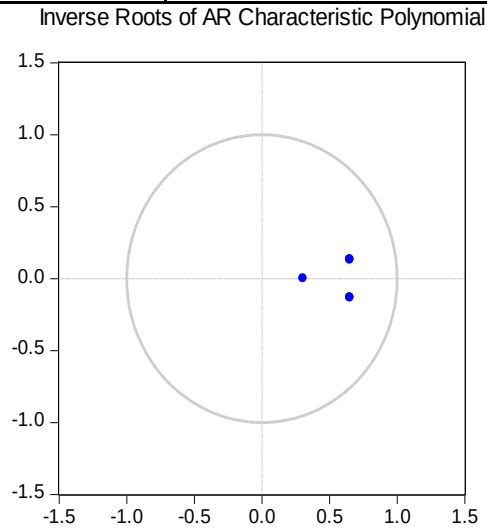
Seçilen değişkenlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin analiz edilebilmesini sağlayan ve Granger nedensellik testini esas alan VAR modeli, belirlenen tüm değişkenleri birlikte ele alarak bir sistem bütünlüğü içerisinde değerlendirme yapılmasına imkân sunmaktadır (Kibritçioğlu ve Kibritçioğlu, 1999, s. 23).

VAR modelleri, yapısal model üzerinde herhangi bir kısıtlama getirmeksizin dinamik ilişkileri vermektedir. Bu nedenle, zaman serileri analizlerinde tercih edilen bir yöntem haline gelen VAR tekniği, herhangi bir iktisat teorisinden yola çıkarak değişkenlerin içsel – dışsal ayrımını gerektirmediği için, bu yönüyle eşanlı denklem sistemlerinden ayrılmaktadır. Ayrıca VAR modellerinde bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin yer alması, geleceğe yönelik güçlü tahminlerin yapılmasını da mümkün kılmaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006, s. 4-5).

VAR modeli oluşturulurken verilerin grafikleri doğrultusunda cari açık verilerinde tespit edilen trend değişkeni ve mevsimsellik kuklalarının de sisteme dışsal olarak eklenmesi gerekmektedir.

VAR modeli analizleri Geleneksel Keynesyen Yaklaşım çerçevesinde ikiz açıklar hipotezini destekleyen üç ayrı yaklaşım için ayrı ayrı ele alınmıştır:

Tablo 3. VAR Modellerinin Gecikme Uzunluğu, İçsel Bağıntı Sorunu ve Durağanlıklarına Dair Sonuçlar[44]

	Mundell - Fleming Modeli		**Gelir – Harcama Yaklaşımı**		**Feldstein Zinciri Yaklaşımı**	
Gecikme Uzunluğu	3		4		1	
İçsel Bağıntı Sorunu	***Gecikme***	***Olasılık***	***Gecikme***	***Olasılık***	***Gecikme***	***Olasılık***
	1	0.2005	**1**	0.8942	**1**	0.5138
	2	0.1361	**2**	0.7267	**2**	0.2855
	3	0.8526	**3**	0.9113	**3**	0.9880
	4	0.7909	**4**	0.5862	**4**	0.5245
AR Kökleri						

Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile E-views 7.1 programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

[44] Detaylı sonuçlar için bkz. Ek 6-8, Ek 11-13, Ek 16-18.

Öncelikle kısıtsız VAR modelinde uygun gecikme sayısının belirlenmesi gerekmektedir. Kısıtsız VAR modelleri, bir önceki bölümlerde belirlenen trend ve mevsimsel kukla değişkenler de eklenerek oluşturulmuş ve gecikme değerleri tespit edilmiştir. Bu gecikme uzunlukları ile yapılan kısıtsız VAR modellerinin içsel bağıntı sorunu olup olmadığı Lagrange Çarpanı (LM) testi ile sınanmış ve Tablo 3'ten de görüldüğü üzere, % 5 anlamlılık derecesinde dördüncü dereceye kadar içsel bağıntı sorunu tespit edilmemiştir. Ayrıca VAR modellerinin bir bütün olarak durağanlığını incelemek için, modelin ters AR kökleri incelenmiş ve şekillerden de görüldüğü üzere ters AR kökleri birim çemberin içerisindedir ve modeller durağan çıkmıştır.

Bir sonraki aşamada; oluşturulan kısıtsız VAR modeli kullanılarak Granger nedensellik testi ve etki-tepki fonksiyonları sonuçları incelenecektir.

3.3.2.1. Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi, serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini ve nedenselliğin önceki veriden sonrakine doğru aktığını varsaymaktadır. Çalışmada inceleme döneminde modelde yer alan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin yönünü belirlemek amacıyla bir önceki bölümde tespit edilen gecikme değerleri kullanılarak Granger nedensellik testi yapılmış ve ulaşılan sonuçlar her model için şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları[45]

Mundell – Fleming Modeli (Gecikme Sayısı:3; Gözlem Sayısı:77)	**Gelir – Harcama Yaklaşımı** (Gecikme Sayısı:4; Gözlem Sayısı:76)	**Feldstein Zinciri Yaklaşımı** (Gecikme Sayısı:1; Gözlem Sayısı:79)
***Faiz kanalıyla etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.** (Bütçe açıklarından faiz oranına doğru bir nedensellik mevcut değildir.)	***Gelir kanalıyla etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.** (Bütçe açıklarından büyüme oranına doğru bir nedensellik mevcut değildir.)	***Faiz kanalıyla etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.** (Bütçe açıklarından faiz oranına doğru bir nedensellik mevcut değildir.)
***Gelir kanalıyla etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.** (Bütçe açıklarından büyüme oranında doğru bir nedensellik mevcuttur ancak büyüme oranından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.)		
***Karşılıklı etkileşim:* Cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik mevcut değildir.**	***Karşılıklı etkileşim:* Cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik mevcut değildir.**	***Karşılıklı etkileşim:* Cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik mevcut değildir.**
***Karşılıklı etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.**	***Karşılıklı etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.**	***Karşılıklı etkileşim:* Bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik mevcut değildir.**

Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile E-views 7.1 programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

[45] Detaylı E-views sonuçları için bkz. Ek 9, Ek 14, Ek 19.

Nedensellik testi sonuçlarına göre; her üç yaklaşımda da bütçe açığı/GSYİH serisinden cari açık/GSYİH serisine doğru bir nedensellik olmadığı, aynı zamanda cari açık/GSYİH serisinden bütçe açığı/GSYİH serisine doğru da bir nedensellik olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Granger nedensellik testi ile dönemsel etkilerin sonuçlarını ayrıntılı bir şekilde ele almak mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, bir sonraki aşamada etki-tepki analizi yapılması gerekmektedir.

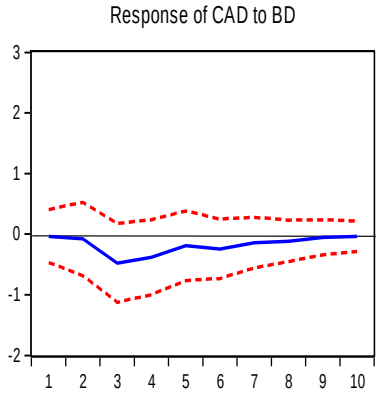
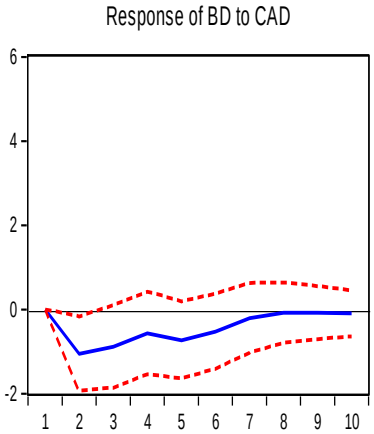
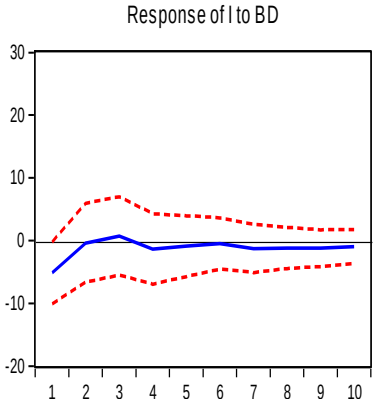
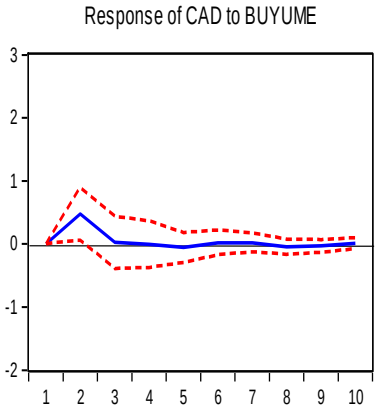
3.3.2.2. Etki – Tepki Analizi

Bu bölümde, öncelikle, modellerdeki serilere bir birim standart hatalık şok uygulandığında değişkenlerin tepkileri yaklaşımlar çerçevesinde incelenmiştir. Modellerde yer alan değişkenlere ilişkin etki-tepki fonksiyonları hesaplanırken, bu fonksiyon için gerekli olan güven aralıkları ± 2 standart hata için Cholesky ayrışma seçeneği ile türetilmiştir. Grafiklerdeki[46] kesikli çizgiler ± 2 standart hata için güven aralıklarını, düz çizgiler ise modelin hata terimlerinde meydana gelen bir standart hatalık şoka karşı bağımlı değişkenin zaman içerisinde gösterdiği tepkiyi göstermektedir. Diğer bir deyişle, etki-tepki analizi, hata terimindeki şoklara bağımlı değişkenlerin cari ve gelecek dönemdeki tepkilerinin nasıl olacağını göstermektedir.

Bu aşamada, Mundell – Fleming Modeli, Gelir – Harcama Yaklaşımı ve Feldstein Zinciri Yaklaşımı diğer bölümlere benzer şekilde ayrı ayrı ele alınacaktır:

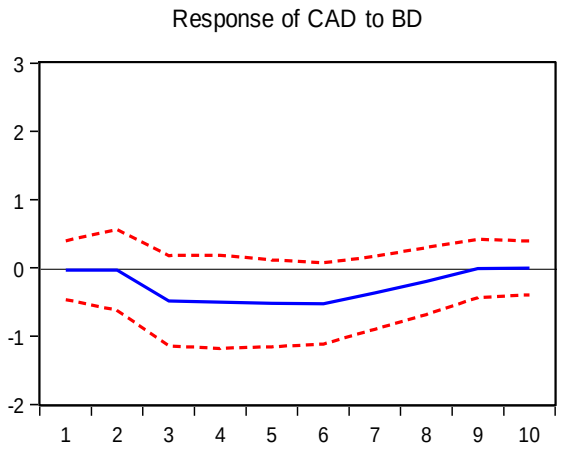
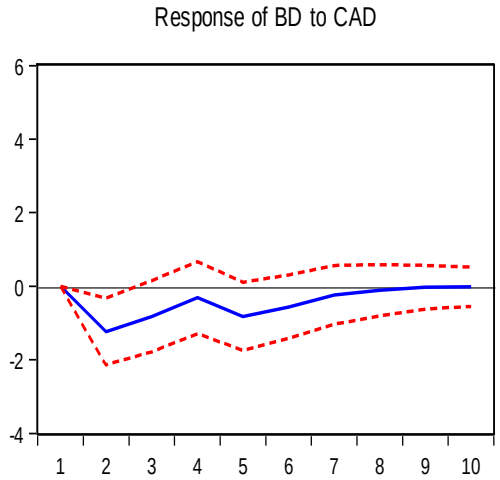
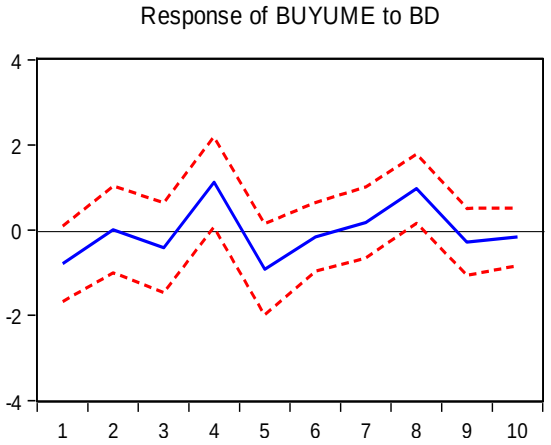
[46] Elde edilen etki-tepki fonksiyonlarının tamamı için bkz. Ek 10, Ek 15, Ek 20.

Tablo 5. Mundell – Fleming Modeli Etki – Tepki Sonuçları

			
Görüldüğü üzere, cari açık serisi, bütçe açığı serisindeki bir birimlik pozitif şoka 10 dönem içerisinde herhangi bir tepki vermemektedir. Dolayısıyla, Ricardocu Denklik Hipotezi'nin 1992-2011 dönemi için geçerli olduğu ve bütçe açıklarının cari açıkları etkilemediği sonucuna ulaşılabilir.	Diğer taraftan, bütçe açığı serisi, cari açık serisinden kaynaklanan bir birimlik pozitif şok karşısında yalnızca bir ve ikinci dönemler (3.-6. aylar) arasında azalma eğilimi göstermekte, ancak uzun döneme bakıldığında cari açık serisinden etkilenmemektedir.	Faiz kanalı ele alındığında da, faiz oranının, bütçe açığından kaynaklanan şoklara karşı duyarsız olduğu görülmektedir. Bu durumda aktarım mekanizmasının faiz kanalının çalışmadığı da görülmektedir.	Gelir kanalı ele alındığında ise, cari açığın, büyümeden kaynaklanan şoklara tepki vermediği görülmektedir. Dolayısıyla gelir mekanizması yolu ile de bütçe açıklarının, cari açıklara neden olduğu sonucuna ulaşılamamaktadır.

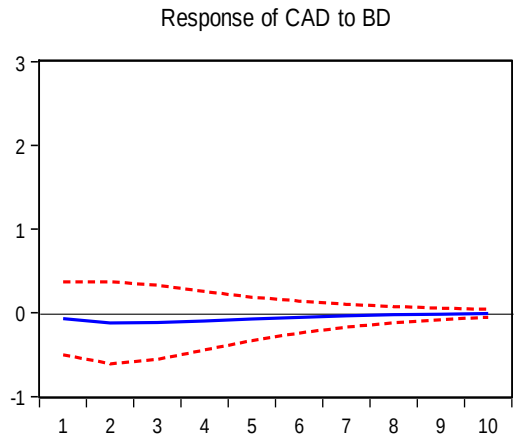
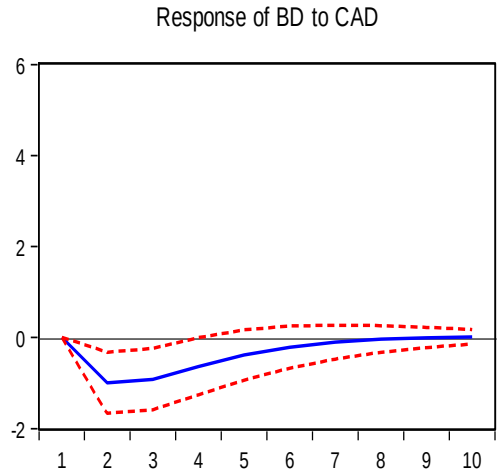
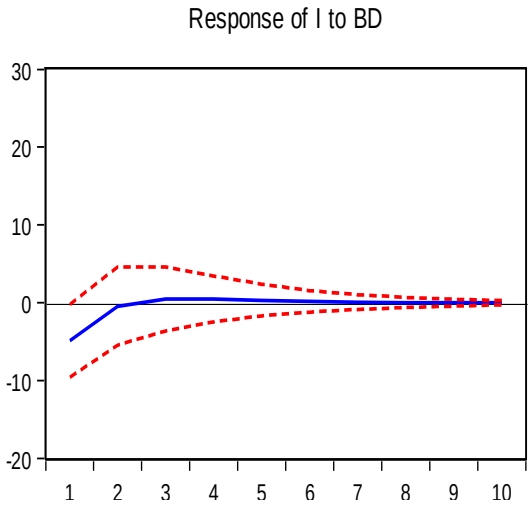
Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile E-views 7.1 programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 6. Gelir – Harcama Yaklaşımı Etki – Tepki Sonuçları

		
Gelir – Harcama Yaklaşımı'nda da Mundell – Fleming Modeline benzer şekilde, cari açık serisi, bütçe açığı serisindeki bir birimlik pozitif şoka 10 dönem içerisinde tepki vermemektedir.	Diğer taraftan, bütçe açığı serisi, cari açık serisinden kaynaklanan bir birimlik pozitif şok karşısında yalnızca bir ve ikinci dönemler (3.-6. aylar) arasında azalma eğilimi göstermekte, ancak uzun döneme bakıldığında cari açık serisinden etkilenmemektedir.	Gelir kanalı ele alındığında ise, bütçe açıklarından kaynaklanan bir birimlik şoka karşın büyüme oranında bir tepki gözlemlenmemektedir. Dolayısıyla bütçe açığı-cari açık ilişkisine dair gelir kanalı ile açıklanan mekanizma da çalışmamaktadır.

Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile E-views 7.1 programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7. Feldstein Zinciri Yaklaşımı Etki – Tepki Sonuçları

		
Feldstein Zinciri Yaklaşımı'nda da diğer iki durumda olduğu gibi, cari açık serisi, bütçe açığı serisindeki bir birimlik pozitif şoka 10 dönem içerisinde tepki vermemektedir.	Diğer taraftan, bütçe açığı serisi, cari açık serisinden kaynaklanan bir birimlik pozitif şok karşısında yalnızca bir ve üçüncü dönemler (3.-9. aylar) arasında azalma eğilimi göstermekte, ancak uzun döneme bakıldığında cari açık serisinden etkilenmemektedir.	Faiz kanalı ele alındığında ise, bütçe açıklarından kaynaklanan bir birimlik şoka karşın faiz oranında bir tepki gözlemlenmemektedir. Dolayısıyla bütçe açığı-cari açık ilişkisine dair faiz kanalı ile açıklanan mekanizma da çalışmamaktadır.

Kaynak: TCMB EVDS, Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ve TÜİK verileri ile E-views 7.1 programı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.4.Bulgular

İkiz Açıklar Hipotezi'ni açıklayan Mundell – Fleming Modeli, Gelir – Harcama Yaklaşımı ve Feldstein Zinciri Yaklaşımlarının ayrı ayrı ele alındığı ampirik çalışmalarda, öncelikle söz konusu yaklaşımların analizleri sırasında modellere dahil edilmesi gereken tüm veriler 1992-2011 dönemi için üçer aylık veriler haline dönüştürülmüştür. Bütçe açığı/GSYİH, cari açık/GSYİH, reel GSYİH'nin logaritmik farkı alınarak oluşturulan büyüme oranı ve reel faiz oranı serilerinin grafikleri ele alınarak bir trende ya da mevsimselliğe sahip olup olmadıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Faiz oranında azalan bir trend, cari açıkta artan bir trend ve yaz aylarında artan turizm gelirlerine bağlı mevsimsellik tespit edilirken, büyüme oranı ve bütçe açığında herhangi bir deterministik trend tespit edilmemiştir. Bu aşamadan sonra yapılan analizler için E-views 7.1 paket programı kullanılmıştır.

Değişkenlerin durağanlıkları ADF testleri ile incelenmiş ve test sonuçları grafikler üzerinde yapılan çıkarımlar ile paralellik göstermiştir. Durağanlık testleri ile, faiz oranı ve cari açığın trend durağan; bütçe açığı ve büyüme oranının ise durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

Ardından oluşturulacak kısıtsız VAR modellerinin gecikme seviyesi her üç yaklaşım için de ayrı ayrı belirlenmiştir. Mundell – Fleming Modeli için gecikme sayısı 3, Gelir – Harcama Yaklaşımı için 4 ve Feldstein Zinciri Yaklaşımı için ise gecikme sayısı 1 olarak belirlenmiştir. Mevsimsel kukla değişkenlerin ve trendin de dışsal değişken olarak eklendiği kısıtsız VAR modellerinde içsel bağıntı sorunu olup olmadığı LM testi vasıtasıyla dördüncü dereceye kadar incelenmiş, üç modelde de içsel bağıntı sorunu olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Kısıtsız VAR modelinin bir bütün olarak durağanlığını ele alan AR kökleri incelendiğinde her üç model için de köklerin birim çember içerisinde yer aldığı ve sistemlerin bütün olarak durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Söz konusu yaklaşımlar çerçevesinde ele alınan Granger nedensellik testi sonuçlarında ise, bütçe açıklarından cari açıklara veya cari açıklardan bütçe açıklarına doğru da bir nedensellik tespit edilememiştir. Ayrıca bütçe açıklarından cari açığa doğru bir nedensellik olduğunu öne süren söz konusu yaklaşımların aktarım mekanizmalarının nedensellikleri de ayrı ayrı ele alınmış ve sonuçlar Ricardocu Denklik Hipotezi'ni destekler yönde olmuştur. Feldstein Zinciri Yaklaşımı, aktarım mekanizmasında bütçe açıklarının faiz oranını arttırdığını varsaymakta iken Granger nedensellik testinde bütçe açıklarından faiz oranına doğru bir nedensellik tespit edilememiştir. Dolayısıyla ikiz açıklar hipotezini açıklayan faiz kanalının çalışmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelir – Harcama Yaklaşımı ise, bütçe açıklarının geliri arttırdığı ve artan ithalat talebi nedeniyle cari açıkların kötüleştiğini varsaymakta iken, analiz sonuçlarına göre bütçe açıklarından büyüme oranına doğru bir nedensellik tespit edilmemiştir. Dolayısıyla gelir kanalının da çalışmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Her iki yaklaşımın bileşimi olarak ifade edilebilecek olan Mundell – Fleming Modeli ise faiz ve gelir kanalının eşanlı olarak çalıştığını varsayarak bütçe açığı-cari açık ilişkisini daha geniş bir perspektiften analiz etmekte iken, Granger nedensellik testi sonuçlarına göre faiz ve gelir kanalı bu modelde de işler bulunmamıştır.

Nedensellik testlerinin ardından değişkenler arasındaki ilişkilerin dönemsel bazda ele alınması için etki-tepki analizleri kullanılmıştır. Bu analizler sonucunda her üç yaklaşımda da cari açıkların bütçe açıklarından gelen bir şoka karşı 10 çeyreklik

dönem içerisinde herhangi bir tepki vermediği gözlemlenmiştir. Cari açıklardan gelen bir şoka karşı Mundell – Fleming Modeli ve Gelir – Harcama Yaklaşımı'nda 2. ve 3. dönemler arası, Feldstein Zinciri Yaklaşımı'nda ise 2. ve 4. dönemler arasında bütçe açıklarının azaldığı ancak uzun dönem içerisinde bu tepkinin sıfırlandığı görülmektedir. Nedensellik testi sonuçlarına benzer şekilde, bütçe açıklarından gelen bir şoka karşı faiz oranı herhangi bir tepki oluşturmamakta ve dolayısıyla faiz mekanizması çalışmamaktadır. Gelir mekanizması ele alındığında, büyüme oranının bütçe açığı şoklarına karşı tepki vermediği ve söz konusu aktarım mekanizmasının da çalışmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu sonuçlardan hareketle, ampirik çalışma sonuçlarına göre, 1992-2011 yılları arasında bütçe açığından cari açığa ve cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik tespit edilememiş ve bulgular Geleneksel Keynesyen Yaklaşım'ın tersi bir durum ortaya koyarken, Ricardocu Denklik Hipotezi'ni destekler yönde olmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Makroekonomik denge için iç ve dış dengelerin birlikte sağlanması gerektiği dikkate alındığında maliye politikası yürütülürken sadece iç ekonomik dengenin değil dış ekonomik dengenin de hesaba katılması gerekmektedir. Dolayısıyla iç dengenin bir parçası olan bütçe açıkları ile dış dengenin bir parçası olan cari açıkların ve bu iki açık arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ekonomi politikalarının belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle 1980'ler sonrası gündeme gelen ikiz açıklar olgusunun son zamanlarda tekrar gündeme taşınması ile bu konuda yapılan çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Fakat ikiz açıklar ile ilgili değerlendirmelerde bulunulurken ekonomilerin kendilerine özel yapılarının ve içinden geçtikleri özel dönemlerin mutlaka hesaba katılması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak hazırlanan çalışmada, 1992-2011 dönemi ele alınarak Türkiye için ikiz açıklar hipotezinin geçerliliği sınanırken, hipoteze ilişkin kuramsal ve ampirik literatürün taranması ve elde edilen bilgilerin belirli bir sistematik içerisinde derlenip aktarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, ilk olarak bütçe açıkları ve cari açıkların kavramsal çerçevesi çizilerek Türkiye'de son dönemde bu açıklara ilişkin görünüm ele alınmıştır.

Türkiye'deki bütçe açıkları ele alındığında, özellikle 2001 yılının ardından uygulanan istikrar programları ile kamu maliyesinde disiplinin sağlanması ve faiz dışı bütçe fazlası uygulamasının da katkısı ile bütçe açıklarının GSYİH'ye oranının azaltılması yönünde başarılı bir performans gösterilmiştir. Bunun yanı sıra, 1999 yılında yaşanan depremin ardından getirilen ek vergi düzenlemelerinin kalıcılaşması da bütçenin gelir kalemlerinde artış sağlamıştır. Uzun dönemde artan millî gelir oranı

ele alındığında vergi miktarındaki artışın yanı sıra sürekli bir gelir kaynağı olmayan özelleştirme gelirlerinin de bazı yıllarda bütçe açığının finansmanına katkısı olmuştur. Bu süreçte artan cari açık olgusu dikkate alındığında ithalden alınan vergi miktarlarındaki artış da bütçe açığının azaltılması yönünde etkili olmuştur. Tüm bu gelişmelere rağmen ortaya çıkan bütçe açıklarının nedenleri ise, hızlı nüfus artışı, kayıt dışı ekonomi, tasarrufların yüksek büyüme hızının finansmanında yetersiz kalışı, toplumda vergi bilincinin yerleştirilememesi, vergi sisteminin etkin olmaması, kamu kesiminin sürekli büyümesi şeklinde sıralanmaktadır.

Türkiye'de cari açık verileri incelendiğinde, başta enerji olmak üzere, temel mal fiyatlarındaki yükselme, ekonomideki canlanma, değerlenen Türk Lirası nedeniyle rekabet gücündeki zayıflama ve düşük ulusal tasarruf oranı Türkiye'de cari açığın yükselmesine neden olmuştur. Ancak 2011 yılında % 10 düzeyindeki cari açık/GSYİH oranı ile Türkiye, OECD üyesi ülkelerin ortalamasının oldukça üzerindedir. Cari işlemler dengesindeki bozulmanın arka planında, büyük ölçüde tasarruf oranındaki gerilemenin etkili olduğu görülmektedir. Cari açığın hemen hemen tümüyle dış ticaret açığından kaynaklandığı dikkate alındığında ise cari açığı dolaylı olarak etkileyen nedenleri analiz edebilmek için dış ticaret açığının nedenlerinin ele alınması da zaruridir. Dış ticaret açığını büyüten yapısal sorun, sanayinin artan dışa bağımlılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak ithal girdilere dayalı düşük katma değerli sanayi üretimi ve ihracatı artışı nedeniyle, istihdam büyük oranda yurt dışına aktarılmaktadır. Sanayinin bu etkenlerle artan dış bağımlılığı dış ticaret açığını; dış ticaret açığı da cari açığı çarpıcı boyutlarda yukarı çekmiştir. 2009 yılına bakıldığında, ekonomik daralma yaşanmasına rağmen Türkiye cari açık vermiştir. Hem daralma hem de cari açığın birlikte görülmesi genellikle

yaygın bir durum değildir. Bu durum da yine az önce belirtilen ekonominin ithalata bağımlılığının yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu süreçte bir başka önemli etkenin de altını çizmek gerekmektedir. Boratav (2009)'ın da belirttiği üzere, Avrupa Birliği ile olan Gümrük Birliği anlaşmasının da cari açığı olumsuz etkilediği de aşikârdır.

Cari açığın finansmanı ele alındığında ise, 2005 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırım ve uzun vadeli finansmanın oranının artmış olması olumlu bir gelişme olmasına karşın, bu yatırımların bir kısmının da özelleştirmelerden kaynaklandığının belirtilmesi gerekmektedir. Ayrıca kriz yılı olan 2009 sonrası bu durum tamamen değişmiş, doğrudan yabancı yatırım ve uzun vadeli finansman azalmış, portföy yatırımları ve sıcak para ile finansman oranı ciddi ölçüde artmıştır. Yeldan (2005)'ın da belirttiği üzere net hata ve noksan kalemleri de sıcak para sınıflandırmasında değerlendirilirse bu oran çok daha fazla olmaktadır. Finansman türünün ekonomik gelişmeler karşısında esnekliğinin çok yüksek olduğu böyle bir durumda, cari açığın finansmanı her daim sürdürülemeyeceğinden, cari açığın finansmanına yönelik politikalardan ziyade cari açık oranlarının makul düzeylere getirilmesi daha uygun bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır.

İkiz açıklar hipotezinin kuramsal çerçevesi ele alındığında hipoteze dair Geleneksel Keynesyen Yaklaşım ve Ricardocu Denklik Hipotezi olmak üzere iki farklı temel yaklaşımın mevcut olduğu görülmektedir. Geleneksel Keynesyen Yaklaşım hem gelir hem de faiz kanalı ile artan bütçe açıklarının cari açıkları arttırdığını iddia etmektedir. Bu görüş ise üç alt başlık altında değerlendirilmiştir. Yalnızca gelir mekanizmasını ele alan Gelir - Harcama Yaklaşımı'na göre kamu

harcamalarının arttırılması ya da vergilerin azaltılmasıyla kamu bütçe açıklarında bir artışın ortaya çıkması sonucu millî gelir düzeyi artmaktadır. Artan millî gelir sonucu ithalat oranında artış meydana gelmekte ve cari açık ortaya çıkmaktadır. Feldstein Zinciri Yaklaşımı'na göre ise bütçe açığındaki bir artış, devletin bu açığı finanse etmek için sermaye piyasalarına girmesiyle reel faiz oranlarını arttırmakta ve artan faiz oranları da ülkeye yabancı sermaye çekmektedir. Böylece yerli para değer kazanmakta ve ithalatı arttırıp ihracatı azaltarak cari açığa sebep olmaktadır. Mundell – Fleming Modeli ise hem faiz hem de gelir kanalını karma olarak dikkate alarak bütçe açıklarından cari açıklara pozitif bir nedensellik olduğunu ileri sürmektedir. İkinci temel görüş ise bütçe açıkları ile cari açık arasında bir ilişki olmadığını iddia eden Ricardocu Denklik Hipotezi'dir. Hanehalkının davranışları üzerine yoğunlaşan bu görüşe göre, uygulanacak bir vergi indirimi, ileride bir vergi artırımı ile giderileceğinden cari vergilerdeki azalma ulusal tasarruf düzeyinde bir etkiye sahip olmayacaktır. Devlet tasarrufları azaltmış olsa da özel tasarruf artışı bunu telafi edeceğinden toplam ulusal tasarruf değişmeyecektir. Dolayısıyla bütçe açıklarındaki değişiklikler cari açıklara yansımayacaktır.

Türkiye üzerine yapılan çalışmaların sonuçları değerlendirildiğinde ikiz açıkların Türkiye için geçerliliğine dair bir görüş birliği olmadığı görülmüştür. Geleneksel Keynesyen Yaklaşım çerçevesinde ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğuna dair sonuçların yanı sıra, bu iki açık arasında bir nedensellik bulunmadığını ileri süren Ricardocu Denklik Hipotezi'ne yönelik sonuçlar ve iki açığın arasındaki ilişkinin zıt yönlü de olabileceğini iddia eden Kim ve Roubini (2003) tarafından ileri sürülen "ikiz ayrışma" görüşünü destekleyen çalışmalar mevcuttur.

Çalışmada yapılan ekonometrik analizlerde de Ricardocu Denklik Hipotezi'ni destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Durağan bütçe açığı/GSYİH, büyüme oranı ve trend durağan cari açık/GSYİH ve reel faiz oranı serileri ile cari açığın yaz aylarındaki turizm gelirlerinden kaynaklı mevsimselliği de dikkate alınarak oluşturulan, içsel bağıntı sorunu olmayan VAR modelleri çerçevesinde yapılan Granger nedensellik ve etki – tepki analizleri sonucunda bütçe açıklarından cari açıklara cari açıklardan bütçe açıklarına doğru bir nedensellik bulunamamıştır.

Türkiye için Ricardocu Denklik Hipotezi'ni destekleyen bu sonuçların arkasında söz konusu dönem için bütçe açığı ile cari açığın birlikte hareket ettiği dönemlerin yanı sıra özellikle 2002 yılı sonrasında iki açığın zıt yönlü hareket etmesi söz konusu döneme dair belirgin bir ilişkinin bulunamaması sonucunu doğurmuştur. 2002 yılı sonrası ilişki ele alındığında, bütçe açığının azaldığı buna karşın cari açığın artış gösterdiği bir durumla karşı karşıya kalınmaktadır. 2001 mali krizinden sonraki dönemde uygulanan istikrar programlarının ardından kamu harcamalarının kısıtlanması ile bütçe açıkları azalmıştır. Ancak, özellikle 2002 yılı sonrasında değerlenen yerli para nedeniyle net ihracat olumsuz etkilenirken döviz kompozisyonuna sahip kamu borç stoku ise azalmıştır. Ayrıca, Merkez Bankasının uyguladığı politikalar sonucu azalan faiz oranları da kredi genişlemesine neden olarak artan iç talep sonucu net ihracatın azalmasına neden olmuştur. Diğer taraftan enflasyon hedeflemesi politikası çerçevesinde yerli paranın değer kaybetmesine izin verilmemiştir. Özellikle 2001 krizi sonrasında TL'nin değerlenmesi net ihracatı olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla para politikasının artan cari açık sorununda katkısının olduğu söylenebilir. 2001 sonrası dönemde faiz oranları düşerken, beklenenin aksine yerli para değer kazanmıştır. Oysa ikiz açıklar hipotezini faiz

kanalı ile açıklayan mekanizmalarda faiz oranı ile yerli paranın değerindeki değişikliklerin aynı yönlü olması, faizlerdeki bir düşüş ile yerli paranın değer kaybetmesi beklenmektedir. Ersel ve Özatay (2007)'ın da belirttiği gibi buradaki farklılık temel olarak, kur düzeyinin faiz oranının yanı sıra bütçe açıklarının ödenebilirliğinin de bir fonksiyonu olmasından kaynaklanmaktadır. Bütçe açıkları arttığında faiz oranını arttırmakta ancak bununla birlikte borçla finanse edilen bu açık nedeniyle borcun ödenebilirliğine dair kaygılar artmakta, sermaye girişi yerine sermaye çıkışı gerçekleşebilmekte ve yatırımcılar döviz bazlı varlıklara yönelmekte ve bu durum yerli paranın değer kaybetmesine yol açmaktadır. Aktaş, Kaya, ve Özlale (2005)'nin çalışmasında da, Eylül 2003'te yapılan yüzde 1 oranındaki bir faiz artışı ilk anda kurda değerlenmeye neden olsa da risk priminin artmasına paralel olarak üç ay sonra kurda bir değer kaybına yol açtığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, kur düzeyi ve faiz oranı arasında tahmin edilenin aksine pozitif bir ilişki ortaya çıkmaktadır ve faiz kanalı çalışmamaktadır. Diğer taraftan ikiz açıklar hipotezini gelir kanalı ile açıklayan mekanizmalar ele alındığında ise, her ne kadar gelirdeki bir artış cari açığı olumsuz etkilese de, bütçe açığı kalemini olumlu yönde etkilemektedir. Kim ve Roubini (2007) ile Bussiere, Fratzscher ve Müller (2005), bu durumun bütçe açıklarının, özellikle de bütçenin gelir kalemlerinin konjonktürel dalgalanma yönünde (pro-cyclical); cari açıkların ise konjonktürel dalgalanmaların tersine (counter-cyclical) hareket etmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Söz konusu çalışmalarda, ekonomik büyüme sonrasında yatırımların artmasının cari açığı olumsuz etkilediği, buna karşın artan gelir oranına bağlı olarak toplanan vergi miktarında görülen artışın ise bütçe açığını azaltıcı etki yaptığı belirtilmiştir. Çalışmanın kapsadığı 1992-2011 dönemi itibarıyla Türkiye örneği ele alındığında

ise, ithalatın artması ile ithalden alınan vergi miktarının toplam vergi gelirleri içerisindeki payının ciddi şekilde yükseldiği görülmektedir. Yani, bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ilişki incelenirken ayrı bir mekanizma olan vergi gelirleri kısmı da ele alınmalıdır. Bu kanal ise, artan cari açıklara rağmen bütçe açıklarını azaltıcı yönde bir etki yaratmakta ve ikiz açıklar hipotezine yönelik yaklaşımlarda belirtilen mekanizmaları dengeleyici bir unsur olabilmektedir. İthalat miktarının artması ile ithalden alınan vergi miktarındaki artışlar bütçe için ciddi bir gelir kaynağı olarak bütçe açığına olumlu etki yapmıştır. Örneğin; Maliye Bakanlığı Bütçe ve Kontrol Genel Müdürlüğü verilerine göre, 2010 yılı bütçe açığı 40 milyar TL iken, ithalden alınan vergi oranı 36,2 milyar TL'dir. Böyle bir durumda bütçe açığının cari açığın içerisine gizlenmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm bu sebeplerle bu iki denge zaman zaman aynı yönlü, zaman zaman ise ayrı ayrı hareket etmiş ve belirtilen dönem içerisinde anlamlı bir ilişkiye neden olacak herhangi bir trend izlememiştir.

Çalışmanın sonuçları ekonomi politikası seçimlerinde önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Zira doğru politikaların uygulanabilmesi için öncelikle ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkinin de doğru tespit edilmesi gerekmektedir. İkiz açıklar olgusunun mevcut olduğu durumlarda cari açığın azaltılması için bütçe açığının azaltılmasına yönelik politikalar da etkili olabilmektedir. Ancak Türkiye için bütçe açıklarından cari açıklara doğru bir nedensellik tespit edilmediğinden bütçe açıkları için kullanılacak maliye politikası, cari açıklarda da iyileşme sağlamayacaktır. Dolayısıyla, ülke ekonomisinin en büyük sorunlarından biri olan cari açığın azaltılmasına yönelik daha yapısal düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Ara malı ithalatına yüksek oranda bağımlı cari açığın finansmanı da ekonomik konjonktüre

oldukça duyarlı olduğundan, herhangi bir risk algısı sonucunda ani sermaye çıkışları oluşabilecektir. 2009 yılında yaşanan kriz sonrası finansman kaynaklarının doğrudan yatırımlardan kısa vadeli sermaye girişlerine kaydığı görülmektedir. Ayrıca cari açığın finansmanında doğrudan yabancı yatırım ve uzun vadeli finansman kaleminde yer alan yatırımların bir kısmının da özelleştirmelerden kaynaklandığının belirtilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, cari açık oranındaki sürekli artış da sürdürülebilirliğe dair risk algısını arttırmaktadır. Diğer taraftan, kamu maliyesinin dengede olduğu ve cari açığın finanse edildiği savı çerçevesinde yüksek cari açık/GSYİH oranlarının sorun teşkil etmeyeceği görüşü tam olarak doğru değildir. Zira Edwards (2001)'ın çalışmasında belirttiği üzere, 1994 krizi öncesi cari açığın GSYİH'ye oranının 1992-1994 yılları arasında ortalama % 7'ye yükseldiği Meksika'da da kamu maliyesinin dengede olduğu gerekçesiyle cari açığa önlem almayan Meksikalı otoriteler krize davetiye çıkarmışlardır. Aynı şekilde Doğu Asya ülkeleri de kriz öncesi dönemde bütçe fazlası vermelerine rağmen özel sektör tasarruf açıklarından kaynaklanan cari açıklar sonucu kriz doğmuştur. Zira Edwards (2001)'ın belirttiği gibi, yüksek cari açıklar sebepleri ne olursa olsun sürdürülemezdir. Benzer şekilde, Akçağlayan (2006)'nın Türkiye üzerine yaptığı çalışmasında da yüksek oranlı cari açıkların makroekonomik dengesizliklerin en önemli işaretlerinden biri olduğu ve uzun süreli cari açıkların kriz göstergesi olarak kabul edilebileceği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, mali dengedeki iyileşme ve cari açığın finansmanı tartışmalarından ziyade cari açığın makul düzeylere düşürülmesi politikası tercih edilmelidir.

Cari açığın hemen hemen tümüyle dış ticaret açığından kaynaklandığı dikkate alındığında, cari açığın azaltılmasına yönelik olarak dış ticaret politikalarında ihracatı

teşvik edici, ithalatı ise kısıtlayıcı önlemler alınması gerekmektedir. Özellikle ithal ikameci politikalar uygulanarak yerli üretim teşvik edilmelidir, ancak bu politikaların başarılı olabilmesi için üretim aşamasındaki ithal ara mala bağımlılığın da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Babaoğlu (2005)'nun belirttiği gibi, yapılacak yatırımların da ihracata dayalı sektörlere yönlendirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de 1992-2011 yılları arasında bütçe açıkları ile cari açıklar arasında herhangi bir nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılan bu çalışma, Ricardocu Denklik Hipotezi'ni desteklemektedir. Bütçe açıkları ile cari açıklar arasındaki ilişkiyi ele alan geniş bir literatür mevcut olmasına rağmen, çalışmalar sonuçlar itibarıyla farklılık göstermektedir. Bu durum ise, çalışmanın yaklaşım biçiminin sonuçları da farklılaştırabileceğinin en büyük kanıtıdır. Bu durum konuya ilişkin daha çok, çeşitli ve güncel çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla, literatür zengin olmasına rağmen, çalışmanın güncel veriler üzerinden yapılması ve bulunan sonuçların belirlenen döneme özgü olması nedeniyle, Türkiye'de ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini sınayan çalışmanın bu anlamda literatüre mütevazı bir katkı sunduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akbostancı, E., & Tunç, G. (2002). Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model of Trade Balance. *METU Economic Research Center Working Papers in Economics*, 01/06.

Akçağlayan, A. (2006). Tüketim Dalgalanmaları ve Cari İşlemler Dengesi: Türkiye Deneyimi, 1987-2003. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 21(242), 34-45.

Akdi, Y. (2003). *Zaman Serileri Analizi (Birim Kökler ve Koentegrasyon).* Ankara: Bıçaklar Kitabevi.

Akdoğan, A. (2002). *Kamu Maliyesi* (8. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Aksu, H., & Başar, S. (2005). İkiz Açıklar Hipotezi'nin Türkiye Açısından Araştırılması. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 20*(234), 109–114.

Aktan, C. C. (1997). *Anayasal İktisat ve Ekonomik Anayasa.* İstanbul: İz Yayıncılık.

Aktan, C. C. (2000). *Arz Yönlü İktisat*. The Virtual Library on Social Sciences: http://www.canaktan.org/ekonomi/iktisat-okullari/okullar/arz-iktisat.htm (erişim tarihi: 12/01/2012)

Aktan, C. C. (1999). *Globalleşmenin Boyutları*. The Virtual Library on Social Sciences : http://www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/boyutlar.htm (erişim tarihi: 07/01/2012)

Aktaş, Z., Kaya, N., & Özlale, Ü. (2005, Ocak). *The Price Puzzle in Emerging Markets: Evidence From Turkish Economy Using Model Based Risk Premium Derived From Domestic Products.* TCMB: http://www.tcmb.gov.tr/ (erişim tarihi:20/04/2012)

Altuğ, O. (1999). *Kayıtdışı Ekonomi* (2. baskı). İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Ardıç, K. (2001). Liberal Ekol: Klasik İktisat . *İktisat'ın Dama Taşları Ekoller - Kavramlar - İz Bırakanlar I* içinde (s. 40-65). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Eğitim Serisi:1.

Ata, A., & Yücel, F. (2003). Eş-Bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çukurova Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12).

Ataç, B. (2006). *Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları* (7. baskı). Eskişehir: Etam A.Ş. Matbaa.

Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M., & Erdoğan, S. (2004). Bütçe Açığı - Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75-82.

Ayoğmuş, İ., & Öztürkler, H. (2006). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığı Sorununun Analizi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Tezi.

Barışık, S., & Açıkgöz, E. (2007). Türkiye'de Uluslararası Sermaye Hareketleri Faiz İlişkisi: (1992-2005 Dönemi Var Analizi). *Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu Akademi Dergisi, 2*(3), 199-218.

Barro, R. (1974). Are Government Bonds Net Wealth? *Journal of Political Economy, 82*(6), 1095-1117.

Barro, R. (1989). The Ricardian Approach to Budget Deficits. *Journal of Economic Perspectives, 3*(2), 37-54.

Başbolat, E. (2010). *Cari İşlemler Açıkları ve Makro Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Bernheim , B. (1989). A Neoclassical Perspective on Budget Deficits. *Journal of Economic Perspectives, 3*(2), 55-72.

Bilgili, E., & Bilgili, F. (1998). Bütçe Açıklarının Cari İşlem Dengesi Üzerindeki Etkileri: Teori ve Uygulama. *İşletme-Finans Dergisi*, 4-16.

Blanchard, O., & Ferreti, G.-F. (2011, Mart). (Why) Should Current Account Balances Be Reduced? *IMF Staff Discussion Note*.

Blejer, M., & Cheasty, A. (1991). The Measurement of Fiscal Deficits:Analitical and Methodological Issues. *Journal of Economic Literature*, 1644-1678.

Blejer, M., & Cheasty, A. (1999, Ağustos). Mali Açık Nasıl Ölçülür? *Maliye Dergisi(131)*, 141-147. (H. Şen, Çev.)

Boratav, K. (2009, Mart). *Sol Portal*. http://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/temel-bir-sorun-sanayinin-dis-bagimliligi-1728 (erişim tarihi: 06/01/2012)

Boratav, K., & Yeldan, E. (2001, Aralık). *Turkey, 1980- 2000: Financial Liberalization,Macroeconomic (In)-Stability and Patterns of Distribution.* http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/B&YCEPA2002.PDF (erişim tarihi: 08/01/2012)

Buchanan, J. (1976). Barro on the Ricardian Equivalence Theorem. *The Journal of Political Economy, 84*(2), 337-342.

Bussiere, M., Fratzscher, M., & Müller, G. (2005). Productivity Shocks, Budget Deficits and Current Account. *European Central Bank Working Paper Series No:509*.

Campbell, J. Y. (1987). Does Saving Anticipate Declining Labor Income? An Alternative Test of the Permanent Income Hypothesis. *Econometrica, 55*(6), 1249-1273.

Çalışkan Çavdar, Ş. (2010). *Türkiye' de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin VAR Modelleri ile İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Çetin, A. (2005). Kamu Borçlarının Makroekonomik Etkileri: Ampirik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 19*, 67-69.

Darrat, D. (1988). Have Large Budget Deficits Caused Rising Trade Deficits? *Southern Economic Journal, 54*, 879-887.

Demir, M., & Sever, E. (2007). Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2*(1), 47-63.

Demir, O. (2001). Türkiye'de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16*(2), 11-30.

Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). *Makroekonomi.* (S. Ak, M. Fisünoğlu, & R. Yıldırım , Çev.) Ankara: McGraw-Hill ve Akademi Yayınları.

Edwards, S. (2001). Does the Current Account Matter? *NBER Working Paper No:8275*.

Egeli, H. (2002). Mali Açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29-40.

Egeli, H. (2007). *Bütçe Politikası (Ders Notları).* İzmir: İlkem Ofset.

Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2005). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eker, A., & Meriç, M. (1999). *Devlet Borçları (Kamu Kredisi).* İzmir: Anadolu Matbaası.

Ekrem, E., & Siverekli, E. (2001). Türkiye'de Kamu Açıklarının Yapısı ve Dağılımı. *Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Dergisi*, 67-92.

Enders, W. (2004). *Applied Econometric Time Series* (2. Baskı). New Jersey: Wiley Yayınevi.

Erdinç, Z. (2008). İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye'de 1950-2005 Yılları Arasında Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Testi ile İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8*, 209-222.

Erginay, A. (1992). *Kamu Maliyesi* (14. baskı). Ankara: Savaş Yayınları.

Ersel, H., & Özatay, F. (2007, Mayıs 1). *Fiscal Dominance and Inflation Targeting: Lessons From Turkey.* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi: http://fatih.ozatay.etu.edu.tr/ersel_ozatay.pdf (erişim tarihi: 20/04/2012)

Feldstein, M. (1986). The Budget Deficit and The Dollar. *NBER Working Paper No: 1898.*

Feyzioğlu, B. N. (1984). *Nazari, Tatbiki, Mukayeseli Bütçe.* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Frankel, J. (2006). Could Twin Deficits Jeopardize US Hegemony? *Journal Policy Modeling*(28), 653-663.

Gök, B., & Altay, O. (2007). Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezi 1989–2005. *TİSK Akademi Dergisi, 1*(2), 186–196.

Granger, C., & Newbold, P. (1974). Spurious Regression in Econometrics. *Journal of Econometrics,* 111-120.

Güloğlu, S. (2007). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Gümüş, S. (2008). *Türkiye`de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemlerinin Makro Ekonomik Etkileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Günaydın, İ. (2004). Bütçe ve Ticaret Açıkları Arasındaki İlişki: Türkiye Uygulaması. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi,* 143–159.

Harvey, A. (1993). *Time Series Models.* New York: Harvester Wheatsheaf.

Haug, A. (1990). Ricardian Equivalence, Rational Expectations and the Permanent Income Hypothesis. *Journal of Money, Credit and Banking,* 22(3), 305-326.

Herbertsson, T. T., & Zoega, G. (1999). Trade Surpluses and Life-Cycle Saving Behaviour. *Economics Letters, 65,* 227-237.

İşeri, M., & Aktaş, Z. (2005). İMKB'de Yabancı Portföy Yatırımlarındaki Hareketler. *Yaklaşım Dergisi*(151), 371-385.

Kalkınma Bakanlığı. (2011). *Uluslararası Ekonomik Göstergeler Raporu.* Ankara: Kalkınma Bakanlığı.

Karatay, P. (2008). *İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması*. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Kaufmann, S., Scharler, J. & Winckler, G. (1999). The Austrian Currenct Account Deficit: Driven by Twin Deficits or by Intertemporal Expenditure Allocation? *Empirical Economics,* 27(3), 529-542.

Kesbiç, C., Baldemir , E., & Bakımlı, E. (2004). Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon arasındaki İlişki: Türkiye İçin bir Model Denemesi. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 11*(2), 28-39.

Kibritçioğlu, A., & Kibritçioğlu, B. (1999). *Ham Petrol ve Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışlarının Türkiye'deki Enflasyonist Etkileri.* http://129.3.20.41/eps/mac/papers/0306/0306003.pdf (erişim tarihi:18/01/2012)

Kim, S., & Roubini, N. (2007, Şubat). *Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in the US.* http://www.hkimr.org/cms/upload/seminar_app/sem_paper_0_218_Kim-paper070301.pdf (erişim tarihi:15/01/2012)

Knight, M., & Scacciavillani, F. (1998). Current Accounts: What is Their Relevance for Economic Policy Making. *IMF Working Paper No:71*.

Krugman, P., & Obstfeld, M. (2006). *International Economics Theory and Policy* (7. baskı). Amerika Birleşik Devletleri: Pearson Addison Wesley.

Kuruç, B. (2003). Ücretler ve Kârlar Üzerine. A. Köse, F. Şenses, & E. Yeldan (Ed.), *İktisat Üzerine Yazılar II İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar Oktar Türel'e Armağan* içinde (s. 31-69). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Kuştepeli, Y. (2001). An Emprical Investigation of the Feldstein Chain for Turkey. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 2*(1), 99-108.

Kutlar, A., & Şimşek, M. (2001). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Dış Ticaret Açıklarına Etkileri, Ekonometrik Bir Yaklaşım: 1984–2000. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 16*(1), 1-13.

Luca, P. (2008). Can We Declare Military Keynesianism Dead? *Journal of Policy Modelling, 30*(5), 675-691.

Machlup, F. (1955). Relative Prices and Aggregate Spending in the Analysis of Devaluation. *The American Review, 45*(3).255-278.

Maddala, G. (1989). *Introduction to Econometrics.* New York: Maxwell Macmillan International Editions.

Mankiw, N. (2002). *Macroeconomics.* New York: Worth Yayınları.

Mintz, A., & Hicks, A. (1984). Military Keynesianism in The United States: 1949 – 1976: Disaggregating Military Expenditures and Their Determination. *The American Journal Of Sociology, 90*(2).

Nadaroğlu, H. (1992). *Kamu Maliyesi Teorisi.* İstanbul: Beta Yayınları.

Niskanen, W. (1988). The Uneasy Relation Between The Budget and Trade Deficits. *Cato Journal, 8*(2), 507-519.

Obstfeld, M. (1981). Aggregate Spending and The Terms of Trade: Is There a Laursen-Metzler Effect? *NBER Working Paper No:686*.

Obstfeld, M. (2001, Temmuz). International Macroeconomics: Beyond the Mundell-Fleming Model. *NBER Working Paper No.8369*, 1-54.

Obstfeld, M., & Rogoff, K. (1996). The Intertemporal Approach to The Current Account. *NBER Working Paper Series Working Paper No: 4893*, 1-89.

Önder , İ., & Kirmanoğlu, H. (1996). Kamu Açıklarının Tanımlanması, Ölçülmesi ve Etkileri. *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Yayınları*, 33-59.

Özbilen, Ş. (2003). *Kamu İç Borçlanmasının Denklik Teorisi Açısından Analizi.* http://www.econturk.org/Turkiye2003.html (erişim tarihi: 08/01/2012)

Özen, A. (2002). *Türkiye'de Transfer Harcamalarının Bütçe Açıkları Üzerindeki Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Özer, M. (2011). *Cari Açık Kıskacında Türkiye Ekonomisi* . İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Konuları İzleme Grubu (Rapor No:10).

Özgüven, A. (1997). *İktisat Bilimine Giriş* (7. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özsoylu, A. (1996). *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Papadogonas, T., & Stournaras, Y. (2006). Twin Deficit and Financial Integration in EU Member-States. *Journal of Policy Modelling*, 595-602.

Parasız, İ. (1993). *Makro Ekonomi: Teori ve Politika.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Peeters, M. (1999). The Public-Private Saving Mirror and Causality Relations Among Private Saving, Invesment, and (twin) Deficit: A Full Modeling Approach. *Journal of Policy Modeling*, *21*(5), 579-605.

Pınar, A. (2006). *Maliye Politikası Teori ve Uygulama.* Ankara: Naturel Yayıncılık.

Poterba, J., & Summer, L. (1987). Finite Lifetimes and the Effects of Budget Deficits on National Saving. *Journal of Monetary Economics, 20*(2), 369-391.

Redžepagić, S., & Llorca, M. (2007). Does Politics Matter in the Conduct of Fiscal Policy? Political Determinants of the Fiscal Sustainability:Evidence from Seven Individual Central and Eastern Europan Countries (CEEC). *Panaeconomicus*(4), 489-500.

Rincon, H. (1999, Nisan). Testing The Short and Long Run Exhange Rate Effects on Trade Balance: The Case of Colombia. *Banco de la Republica Borradores de Economia.*

Romer, D. (2001). *Advanced Macroeconomics.* New York: McGraw-Hill.

Roubini, N., & Backus, D. (1998). *Chapter 1: Monitoring Macroeconomic Performance.* http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/NOTES/CHAP1.HTM (erişim tarihi: 11/12/2011)

Saatçi, M. (2007). Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri. *Bütçe Dünyası, 2*(26), 91-101.

Saksonovs, S. (2006). *The Intertemporal Approach to the Current Account and Currency Crises.* Darwin College Research Report.

Saleh , A. (2003). The Budget Deficit and Economic Performance: A Survey. *The University of Wollongog Economics Working Paper Series WP 03-12*, 1-54.

Sarı, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir ile İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*.

Seater, J. (1993). Ricardian Equivalence. *Journal of Economic Literature, 31*(1), 142-190.

Selimata, S. (2003). Türkiye'de Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*(32), 1-16.

Seyidoğlu, H. (1998). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama.* İstanbul: Güzem Yayınları.

Sims, C. A. (1980, Ocak). Macroeconomics and Reality. *Econometrica, 48*(1), 1-48.

Sönmez, S. (1998). Türkiye'de Kamu (Açığının) Finansmanı ve Enflasyon Vergisi. *ODTÜ Gelişme Dergisi, 25*(2), 361-377.

Stewart, M. (1980). *Keynes Devrimi* . (A. Baltacıgil, Çev.) İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Stiglitz, J. (1996). *Principles Of Macroeconomics* (2. baskı). New York: W. W. Norton & Company Yayınları.

Şen, E. (2007). *İkiz Açıklar İlişkisi (Türkiye Analizi : 1983-2005 Dönemi)*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Şen, H. (2003). Olivera-Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Maliye Dergisi*(143), 30-57.

Şen, H., Sağbaş, İ., & Keskin, A. (2007). *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması.* Ankara: Orion Kitabevi.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı. *Kamu Finansmanı İstatistikler.* http://www.hazine.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://ca8a5b252efea63752b1cb4e1cc81997&InitialNodeFirstLevel=true (erişim tarihi: 10/12/2011)

T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. *Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri İstatistikleri*. http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4210F2141CE3DF0E (erişim tarihi: 10/12/2011)

T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. *Merkezi Yönetim Bütçesi İstatistikleri*. https://portal.muhasebat.gov.tr/mgmportal/faces/khbDetay_yeni?birimDizini=Merkezi+Y%C3%B6netim+B%C3%BCt%C3%A7esi&_afrLoop=7363546769219635&tur=B%C3%BCt%C3%A7e+%C4%B0statistikleri&_afrWindowMode=0&_adf.ctrl-state=10qayvf185_65 (erişim tarihi: 10/12/2011)

Tanzi, V. (1993). Fiscal Deficit Measurement. *How to Measure the Fiscal Deficit.* içinde Washington D.C.: IMF Staff Papers.

Tarı, R., & Bozkurt, H. (2006). Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*(4), 12-28.

Taylor, A. (2002). A Century of Current Account Dynamics. *NBER Working Papers No: 8927*.

TCMB. (1999a, Aralık 9). *Niyet Mektubu.* http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/imf/mektup.html (erişim tarihi: 03/01/2012)

TCMB. (1999b). *Yıllık Ekonomik Rapor.* Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.

TCMB. (2011). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri ve Türkiye Uygulaması.* http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odemet.pdf (Erişim Tarihi: 15/01/2011)

TCMB. *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi*. http://www.tcmb.gov.tr/ (erişim tarihi: 10/12/2011)

Timur, Y. (2005). *Cari İşlemler ve Bütçe Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Teori ve Uygulama.* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Tiryaki, S. (2002, Temmuz). *Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar, Sürdürülebilirlik ve Türkiye Örneği*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü.

Tüğen, K. (1999). *Devlet Bütçesi.* İzmir: Anadolu Matbaacılık.

TÜİK. *Ulusal Hesaplar*. http://www.tuik.gov.tr/ (erişim tarihi: 10/12/2011)

Us, V. (2004). *Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği.* http://kayitdisiekonomi.com/files/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf (erişim tarihi: 21/12/2011)

Utkulu, U. (2003). Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? Koentegrasyon ve Nedensellik Bulguları. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, 18*(1), 45–61.

Ümit, A. (2007). *Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari İşlemler Arasındaki İlişkilerin Zaman Serisi Analizi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Ünsal, E. (2003). *Makro İktisat* (5. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

Ünsal, H. (2006). *Kamu Açıkları ile Ödemeler Bilançosu Açıkları Arasındaki Etkileşim: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.

Ventura, J., & Kraay, A. (2002, Temmuz). Current Accounts in the Long and Short Run. *NBER Working Papers No: 9030*.

Vyshnyak, O. (2000). *Twin Deficit Hypothesis: The Case of Ukraine.* http://kse.org.ua/uploads/file/library/2000/Vyshnyak.pdf (erişim tarihi: 21/12/2011)

Yanık, Y. (2006, Aralık). *The Twin Deficit Hypothesis: An Empirical Investigation.* Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Yay, T. (1996). *İşletme ve Finans Ansiklopedisi: Ricardocu Denklik Teoremi.* İktisadi Bakış: http://turanyay.org/files/other/ricardo.pdf (erişim tarihi: 15/01/2012)

Yeldan, E. (2005a). Türkiye Ekonomisinde Dış Açık Sorunu ve Yapısal Nedenleri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*(4), 47-60.

Yeldan, E. (2005b). *Ulusal Tasarruf Kavramına Ne Oldu?* Bilkent Üniversitesi: http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan44_26Ekm05 (erişim tarihi: 11/11/2011)

Yükseler, Z. (1998, Haziran). *Makroekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi.* www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3221/odemeler.pdf (erişim tarihi: 19/01/2012)

Yükseler, Z. (2011, Haziran). *Türkiye'nin Karşılaştırmalı Cari İşlemler Dengesi ve Rekabet Gücü Performansı (1997-2010 Dönemi) TCMB Yayınları (Çalışmalar / Kitaplar).* http://www.tcmb.gov.tr/ (erişim tarihi: 09/01/2012)

Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması). *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 11*(39), 37-67.

Kurumsal İnternet Kaynakları

http://www.bumko.gov.tr

htpp://www.hazine.gov.tr

http://www.kalkinma.gov.tr

http://www.muhasebat.gov.tr

http://www.tcmb.gov.tr

http://www.tuik.gov.tr

EKLER

Ek 1. Ampirik Çalışmada Kullanılan Veri Seti

	Cari Açık/GSYİH (%)	Bütçe Açığı/GSYİH (%)	Büyüme Oranı (Reel GSYİH Logaritmik Farkı) (%)	DİBS Reel Faiz Oranı (%)
1992 Çeyrek1	0.452	2.418	-15.400	66.164
1992 Çeyrek2	1.642	5.063	12.840	83.368
1992 Çeyrek3	0.095	2.982	31.098	82.160
1992 Çeyrek4	0.418	5.899	-22.587	83.830
1993 Çeyrek1	2.441	9.208	-14.233	79.592
1993 Çeyrek2	5.268	3.030	16.196	77.174
1993 Çeyrek3	2.810	2.495	25.890	79.880
1993 Çeyrek4	3.371	11.307	-17.698	77.724
1994 Çeyrek1	3.238	8.224	-20.864	107.152
1994 Çeyrek2	-5.307	-1.169	0.623	223.082
1994 Çeyrek3	-5.159	2.142	32.685	129.137
1994 Çeyrek4	-0.965	6.448	-18.227	108.471
1995 Çeyrek1	-1.276	3.929	-16.721	128.960
1995 Çeyrek2	1.085	3.387	15.148	94.838
1995 Çeyrek3	-0.048	1.028	26.691	91.290
1995 Çeyrek4	5.210	7.427	-18.164	135.035
1996 Çeyrek1	1.138	10.292	-15.150	142.936
1996 Çeyrek2	3.540	7.376	13.854	112.568
1996 Çeyrek3	-0.891	6.826	24.908	117.457

1996 Çeyrek4	2.373	10.347	-15.731	118.616
1997 Çeyrek1	3.284	9.339	-16.471	97.063
1997 Çeyrek2	2.270	4.428	15.390	108.156
1997 Çeyrek3	-1.700	3.581	24.814	118.466
1997 Çeyrek4	2.736	13.559	-17.386	123.283
1998 Çeyrek1	1.748	7.274	-13.833	108.973
1998 Çeyrek2	0.419	5.914	7.683	89.236
1998 Çeyrek3	-1.973	5.501	21.047	92.908
1998 Çeyrek4	-2.542	3.758	-11.667	133.303
1999 Çeyrek1	-2.415	12.723	-22.651	111.097
1999 Çeyrek2	2.177	10.689	11.638	96.918
1999 Çeyrek3	-0.368	7.433	17.718	100.680
1999 Çeyrek4	1.961	6.158	-8.271	91.797
2000 Çeyrek1	3.877	11.693	-15.812	34.684
2000 Çeyrek2	5.195	11.044	12.645	36.540
2000 Çeyrek3	1.783	3.935	19.653	31.730
2000 Çeyrek4	4.380	6.917	-10.471	34.910
2001 Çeyrek1	1.005	0.203	-20.508	119.326
2001 Çeyrek2	-3.047	14.538	4.769	88.322
2001 Çeyrek3	-4.097	14.541	19.476	84.867
2001 Çeyrek4	-1.788	15.224	-14.105	72.146
2002 Çeyrek1	0.900	18.191	-9.816	65.361
2002 Çeyrek2	1.099	6.633	10.685	60.344
2002 Çeyrek3	-2.004	6.574	19.288	62.523
2002 Çeyrek4	1.275	15.503	-9.637	51.727

2003 Çeyrek1	4.960	11.106	-12.585	53.236
2003 Çeyrek2	3.513	13.121	6.831	49.739
2003 Çeyrek3	-1.349	3.942	19.603	38.272
2003 Çeyrek4	3.937	8.472	-8.761	26.933
2004 Çeyrek1	5.870	5.845	-8.186	23.730
2004 Çeyrek2	4.695	5.802	8.622	26.093
2004 Çeyrek3	0.227	4.119	16.070	24.813
2004 Çeyrek4	4.439	6.112	-8.820	21.283
2005 Çeyrek1	5.513	2.124	-7.691	17.669
2005 Çeyrek2	5.878	0.567	7.856	16.032
2005 Çeyrek3	1.685	2.382	16.008	15.150
2005 Çeyrek4	5.758	-0.044	-6.832	12.928
2006 Çeyrek1	7.179	0.656	-11.257	13.490
2006 Çeyrek2	8.518	-1.891	11.370	14.319
2006 Çeyrek3	3.395	1.785	12.818	20.355
2006 Çeyrek4	5.722	1.618	-7.344	20.312
2007 Çeyrek1	7.105	1.773	-9.060	18.744
2007 Çeyrek2	6.644	1.256	7.328	18.235
2007 Çeyrek3	3.836	2.707	12.206	18.007
2007 Çeyrek4	6.394	0.699	-6.374	14.861
2008 Çeyrek1	6.825	2.029	-6.385	15.636
2008 Çeyrek2	8.120	-2.628	3.144	18.707
2008 Çeyrek3	3.609	2.566	10.466	19.097
2008 Çeyrek4	3.880	5.411	-14.454	19.027
2009 Çeyrek1	1.441	9.199	-15.100	14.758

2009 Çeyrek2	3.581	1.784	11.004	12.058
2009 Çeyrek3	1.041	6.727	15.739	9.761
2009 Çeyrek4	2.621	4.698	-5.950	6.859
2010 Çeyrek1	5.803	4.705	-8.933	6.709
2010 Çeyrek2	6.007	1.537	9.058	9.088
2010 Çeyrek3	5.167	1.980	10.965	7.599
2010 Çeyrek4	8.260	6.353	-2.162	7.052
2011 Çeyrek1	11.790	1.432	-6.652	7.459
2011 Çeyrek2	11.432	-2.213	6.525	8.072
2011 Çeyrek3	7.800	0.746	10.383	8.033
2011 Çeyrek4	8.894	5.202	-5.187	6.800

Ek 2. Bütçe Açığı/GSYİH Serisi ADF Test Sonuçları

Null Hypothesis: BD has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.492817	0.0001
Test critical values:	1% level	-4.078420	
	5% level	-3.467703	
	10% level	-3.160627	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(BD)
Method: Least Squares
Date: 05/13/12 Time: 20:25
Sample (adjusted): 1992Q2 2011Q4
Included observations: 79 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BD(-1)	-0.559342	0.101831	-5.492817	0.0000
C	4.554274	1.196226	3.807202	0.0003
@TREND(1992Q1)	-0.035006	0.020195	**-1.733403**	0.0871

R-squared	0.284385	Mean dependent var	0.035241
Adjusted R-squared	0.265553	S.D. dependent var	4.578594
S.E. of regression	3.923848	Akaike info criterion	5.609258
Sum squared resid	1170.140	Schwarz criterion	5.699237
Log likelihood	-218.5657	Hannan-Quinn criter.	5.645306
F-statistic	15.10121	Durbin-Watson stat	2.065910
Prob(F-statistic)	0.000003		

Null Hypothesis: BD has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-5.148554	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.515536	
	5% level	-2.898623	
	10% level	-2.586605	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(BD)
Method: Least Squares
Date: 04/04/12 Time: 17:04

Sample (adjusted): 1992Q2 2011Q4
Included observations: 79 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BD(-1)	-0.509095	0.098881	-5.148554	0.0000
C	2.873858	0.709892	4.048305	0.0001

R-squared	0.256093	Mean dependent var	0.035241
Adjusted R-squared	0.246432	S.D. dependent var	4.578594
S.E. of regression	3.974598	Akaike info criterion	5.622715
Sum squared resid	1216.402	Schwarz criterion	5.682701
Log likelihood	-220.0972	Hannan-Quinn criter.	5.646747
F-statistic	26.50761	Durbin-Watson stat	2.093928
Prob(F-statistic)	0.000002		

Ek 3. Cari Açık/GSYİH Serisi ADF Test Sonuçları

Null Hypothesis: CAD has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 4 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.333986	0.0048
Test critical values:	1% level	-4.085092	
	5% level	-3.470851	
	10% level	-3.162458	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(CAD)
Method: Least Squares
Date: 04/04/12 Time: 17:06
Sample (adjusted): 1993Q2 2011Q4
Included observations: 75 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CAD(-1)	-0.626968	0.144663	-4.333986	0.0000
D(CAD(-1))	0.212912	0.151782	1.402749	0.1652
D(CAD(-2))	0.148141	0.137642	1.076279	0.2856
D(CAD(-3))	0.059811	0.123906	0.482711	0.6309
D(CAD(-4))	0.493583	0.110007	4.486816	0.0000
C	-0.793578	0.587066	-1.351771	0.1809
@TREND(1992Q1)	0.060751	0.017070	**3.558860**	0.0007

R-squared	0.456446	Mean dependent var	0.086040
Adjusted R-squared	0.408485	S.D. dependent var	2.948171
S.E. of regression	2.267439	Akaike info criterion	4.563865
Sum squared resid	349.6070	Schwarz criterion	4.780164
Log likelihood	-164.1449	Hannan-Quinn criter.	4.650231
F-statistic	9.517079	Durbin-Watson stat	2.033507
Prob(F-statistic)	0.000000		

Ek 4. Faiz Oranı Serisi ADF Test Sonuçları

Null Hypothesis: I has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.827984	0.0010
Test critical values:	1% level	-4.078420	
	5% level	-3.467703	
	10% level	-3.160627	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(I)
Method: Least Squares
Date: 04/04/12 Time: 17:07
Sample (adjusted): 1992Q2 2011Q4
Included observations: 79 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
I(-1)	-0.434921	0.090083	-4.827984	0.0000
C	56.37575	12.41669	4.540319	0.0000
@TREND(1992Q1)	-0.769204	0.182475	**-4.215400**	0.0001

R-squared	0.236195	Mean dependent var	-0.751443
Adjusted R-squared	0.216095	S.D. dependent var	23.83218
S.E. of regression	21.10063	Akaike info criterion	8.973718
Sum squared resid	33837.99	Schwarz criterion	9.063697
Log likelihood	-351.4619	Hannan-Quinn criter.	9.009766
F-statistic	11.75094	Durbin-Watson stat	2.013952
Prob(F-statistic)	0.000036		

Ek 5. Reel Büyüme Serisi ADF Test Sonuçları

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-3.726571	0.0264
Test critical values:	1% level	-4.083355	
	5% level	-3.470032	
	10% level	-3.161982	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(BUYUME)
Method: Least Squares
Date: 05/15/12 Time: 17:05
Sample (adjusted): 1993Q1 2011Q4
Included observations: 76 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.224645	0.328625	-3.726571	0.0004
D(BUYUME(-1))	0.021080	0.247795	0.085070	0.9324
D(BUYUME(-2))	-0.354209	0.164042	-2.159259	0.0343
D(BUYUME(-3))	-0.557946	0.091200	-6.117824	0.0000
C	0.972308	1.096953	0.886372	0.3785
@TREND(1992Q1)	0.006459	0.022666	**0.284955**	0.7765

R-squared	0.959623	Mean dependent var	0.228946
Adjusted R-squared	0.956739	S.D. dependent var	20.77237
S.E. of regression	4.320481	Akaike info criterion	5.840267
Sum squared resid	1306.659	Schwarz criterion	6.024272
Log likelihood	-215.9301	Hannan-Quinn criter.	5.913804
F-statistic	332.7363	Durbin-Watson stat	1.832376
Prob(F-statistic)	0.000000		

Null Hypothesis: BUYUME has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 3 (Automatic - based on SIC, maxlag=4)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-3.740406	0.0053
Test critical values:	1% level	-3.519050	
	5% level	-2.900137	
	10% level	-2.587409	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(BUYUME)

Method: Least Squares
Date: 05/15/12 Time: 17:07
Sample (adjusted): 1993Q1 2011Q4
Included observations: 76 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BUYUME(-1)	-1.218958	0.325889	-3.740406	0.0004
D(BUYUME(-1))	0.017438	0.245859	0.070929	0.9437
D(BUYUME(-2))	-0.356818	0.162723	-2.192796	0.0316
D(BUYUME(-3))	-0.558998	0.090534	-6.174469	0.0000
C	1.234756	0.591980	2.085807	0.0406

R-squared	0.959577	Mean dependent var	0.228946
Adjusted R-squared	0.957299	S.D. dependent var	20.77237
S.E. of regression	4.292434	Akaike info criterion	5.815111
Sum squared resid	1308.174	Schwarz criterion	5.968448
Log likelihood	-215.9742	Hannan-Quinn criter.	5.876392
F-statistic	421.3528	Durbin-Watson stat	1.833806
Prob(F-statistic)	0.000000		

Ek 6. Mundell - Fleming Modeli İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: BD CAD BUYUME I
Exogenous variables: C @SEAS(2) @SEAS(3) @SEAS(4) @TREND
Date: 05/13/12 Time: 21:49
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 76

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-953.3290	NA	1564654.	25.61392	26.22727	25.85905
1	-883.4145	123.2704	380056.7	24.19512	25.29915*	24.63634*
2	-862.6759	34.38236	338573.4	24.07042	25.66513	24.70774
3	-843.0158	30.52486*	312815.0*	23.97410*	26.05949	24.80752
4	-829.7771	19.16135	346016.6	24.04677	26.62284	25.07629

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Ek 7. Mundell – Fleming Modeli VAR Modeli

Vector Autoregression Estimates
Date: 05/13/12 Time: 21:49
Sample (adjusted): 1992Q4 2011Q4
Included observations: 77 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	BD	CAD	BUYUME	I
BD(-1)	0.302046	-0.033301	-0.055095	0.935528
	(0.13958)	(0.07732)	(0.17555)	(0.88821)
	[2.16389]	[-0.43067]	[-0.31384]	[1.05327]
BD(-2)	0.293574	-0.085547	-0.240969	-0.295182
	(0.14537)	(0.08053)	(0.18283)	(0.92504)
	[2.01946]	[-1.06230]	[-1.31798]	[-0.31910]
BD(-3)	-0.048818	0.012472	0.439119	-0.086440
	(0.12426)	(0.06883)	(0.15627)	(0.79067)
	[-0.39289]	[0.18120]	[2.80994]	[-0.10933]
CAD(-1)	-0.375778	0.467125	0.524978	2.311182
	(0.29520)	(0.16352)	(0.37126)	(1.87840)
	[-1.27298]	[2.85660]	[1.41404]	[1.23040]
CAD(-2)	-0.087356	0.264232	0.212827	-2.725184
	(0.33011)	(0.18286)	(0.41517)	(2.10054)
	[-0.26463]	[1.44497]	[0.51263]	[-1.29737]
CAD(-3)	0.026548	-0.202162	-0.556469	3.042568
	(0.28255)	(0.15652)	(0.35536)	(1.79795)
	[0.09396]	[-1.29160]	[-1.56593]	[1.69224]
BUYUME(-1)	-0.009137	0.107620	-0.433825	-0.130886
	(0.11063)	(0.06128)	(0.13913)	(0.70396)
	[-0.08259]	[1.75611]	[-3.11802]	[-0.18593]
BUYUME(-2)	0.268499	-0.005841	-0.809777	0.169948
	(0.10308)	(0.05710)	(0.12964)	(0.65593)
	[2.60474]	[-0.10229]	[-6.24624]	[0.25910]
BUYUME(-3)	0.096689	0.039411	-0.369373	0.021551
	(0.10059)	(0.05572)	(0.12651)	(0.64007)
	[0.96123]	[0.70728]	[-2.91975]	[0.03367]
I(-1)	0.027321	-0.025142	-0.009833	0.700427
	(0.02515)	(0.01393)	(0.03163)	(0.16002)
	[1.08642]	[-1.80480]	[-0.31089]	[4.37712]
I(-2)	0.039330	0.027097	-0.020822	-0.269495
	(0.03036)	(0.01682)	(0.03818)	(0.19319)
	[1.29544]	[1.61117]	[-0.54531]	[-1.39498]
I(-3)	-0.036908	-0.002384	0.020020	0.252386
	(0.02515)	(0.01393)	(0.03163)	(0.16006)
	[-1.46731]	[-0.17112]	[0.63283]	[1.57685]

C	-5.768322	2.875676	2.261724	23.98352
	(4.31472)	(2.39016)	(5.42652)	(27.4556)
	[-1.33689]	[1.20313]	[0.41679]	[0.87354]
@SEAS(2)	4.614928	-1.846627	-1.412486	22.30036
	(3.82919)	(2.12119)	(4.81588)	(24.3660)
	[1.20520]	[-0.87056]	[-0.29330]	[0.91522]
@SEAS(3)	9.092269	-5.922106	4.786055	18.42702
	(4.53762)	(2.51363)	(5.70685)	(28.8740)
	[2.00375]	[-2.35599]	[0.83865]	[0.63819]
@SEAS(4)	5.689222	-2.922604	-1.695137	24.22198
	(3.86153)	(2.13911)	(4.85655)	(24.5718)
	[1.47331]	[-1.36627]	[-0.34904]	[0.98576]
@TREND	0.061164	0.039993	-0.022352	-0.789418
	(0.03968)	(0.02198)	(0.04991)	(0.25251)
	[1.54135]	[1.81933]	[-0.44787]	[-3.12631]
R-squared	0.555369	0.776617	0.931294	0.831019
Adj. R-squared	0.436801	0.717048	0.912973	0.785958
Sum sq. resids	710.7079	218.0917	1124.162	28777.16
S.E. equation	3.441676	1.906531	4.328514	21.90021
F-statistic	4.683959	13.03731	50.83058	18.44190
Log likelihood	-194.8228	-149.3410	-212.4763	-337.3142
Akaike AIC	5.501892	4.320546	5.960423	9.202967
Schwarz SC	6.019355	4.838009	6.477887	9.720431
Mean dependent	5.652312	2.878065	0.715114	59.25997
S.D. dependent	4.586051	3.584163	14.67274	47.33679

Determinant resid covariance (dof adj.)	143449.2
Determinant resid covariance	52885.93
Log likelihood	-855.7549
Akaike information criterion	23.99363
Schwarz criterion	26.06349

Ek 8. Mundell – Fleming Modeli VAR Modeli İçsel Bağıntı Testi

VAR Residual Serial Correlation LM Tests
Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h
Date: 05/13/12 Time: 21:51
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 77

Lags	LM-Stat	Prob
1	20.45361	0.2005
2	22.22401	0.1361
3	10.26135	0.8526
4	11.29604	0.7909

Probs from chi-square with 16 df.

Ek 9. Mundell – Fleming Modeli Granger Nedensellik Testi Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 05/13/12 Time: 21:52
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 77

Dependent variable: BD

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
CAD	3.620988	3	0.3054
BUYUME	8.021757	3	0.0456
I	5.915034	3	0.1158
All	19.88529	9	0.0186

Dependent variable: CAD

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	2.260189	3	0.5202
BUYUME	3.539216	3	0.3157
I	4.020467	3	0.2593
All	14.40770	9	0.1085

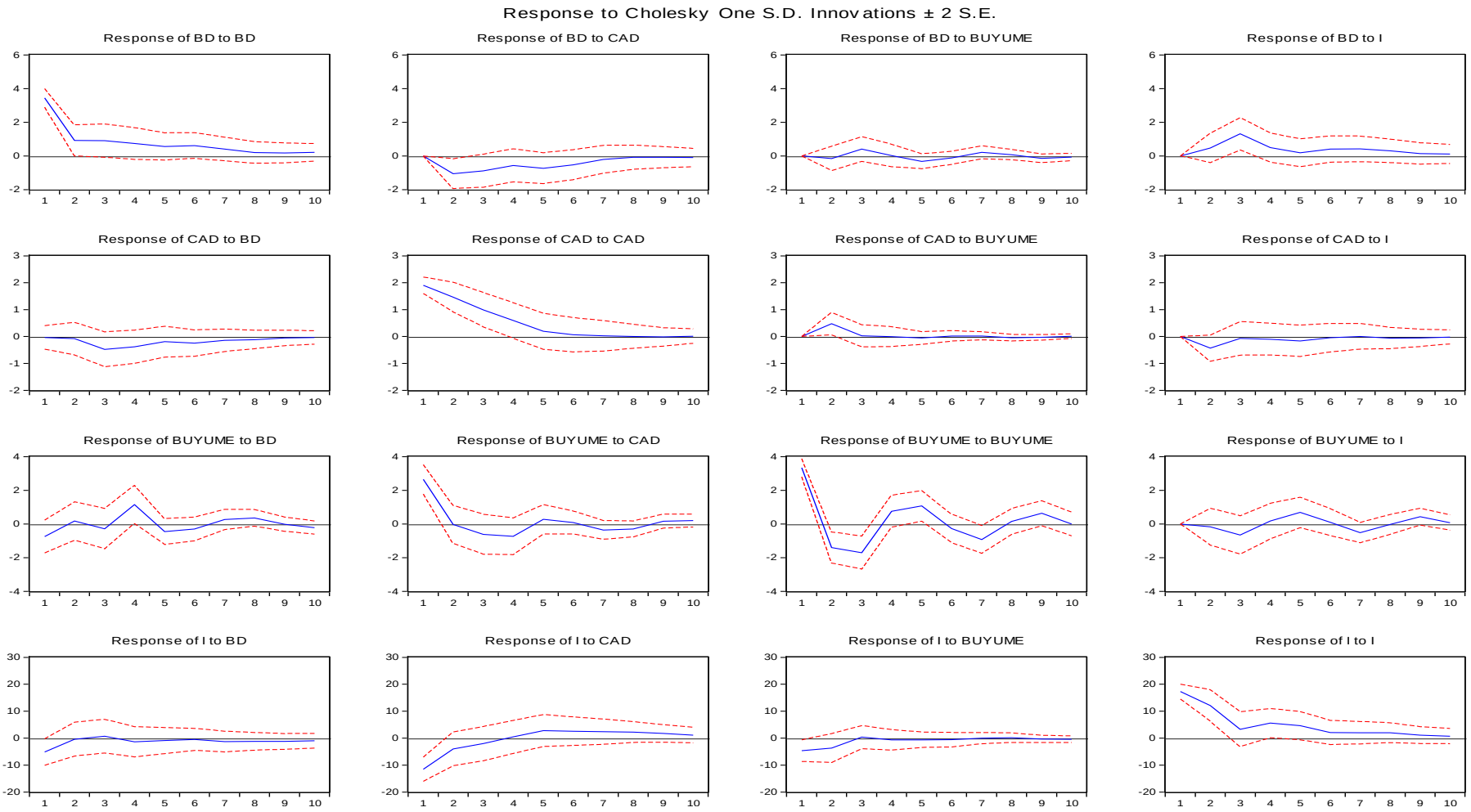
Dependent variable: BUYUME

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	7.968442	3	0.0467
CAD	4.438169	3	0.2179
I	0.792730	3	0.8512
All	14.35178	9	0.1104

Dependent variable: I

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	1.130780	3	0.7696
CAD	5.260647	3	0.1537
BUYUME	0.150960	3	0.9851
All	6.872331	9	0.6504

Ek 10. Mundell – Fleming Modeli Etki – Tepki Analizi Sonuçları

Ek 11. Gelir – Harcama Yaklaşımı İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: BD CAD BUYUME
Exogenous variables: C @SEAS(2) @SEAS(3) @SEAS(4) @TREND
Date: 05/15/12 Time: 17:34
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 76

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-618.0579	NA	3450.790	16.65942	17.11943	16.84326
1	-571.4735	83.36163	1285.717	15.67035	16.40638*	15.96450
2	-553.6257	30.52905	1022.524	15.43752	16.44955	15.84197
3	-537.6636	26.04344*	856.9991	15.25431	16.54234	15.76907*
4	-527.1270	16.35939	**831.5732***	**15.21387***	16.77791	15.83894

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Ek 12. Gelir – Harcama Yaklaşımı VAR Modeli

Vector Autoregression Estimates
Date: 05/15/12 Time: 17:36
Sample (adjusted): 1993Q1 2011Q4
Included observations: 76 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	BD	CAD	BUYUME
BD(-1)	0.286952	0.044301	-0.034296
	(0.13355)	(0.07003)	(0.14565)
	[2.14864]	[0.63262]	[-0.23547]
BD(-2)	0.191753	-0.127297	-0.199775
	(0.13788)	(0.07230)	(0.15037)
	[1.39072]	[-1.76071]	[-1.32856]
BD(-3)	-0.073881	-0.004834	0.356707
	(0.14096)	(0.07392)	(0.15373)
	[-0.52411]	[-0.06540]	[2.32030]
BD(-4)	0.105176	-0.091312	-0.178970
	(0.13445)	(0.07050)	(0.14663)
	[0.78228]	[-1.29522]	[-1.22058]
CAD(-1)	-0.562764	0.434601	0.189756
	(0.29280)	(0.15353)	(0.31933)
	[-1.92200]	[2.83067]	[0.59424]
CAD(-2)	-0.017945	0.077838	0.096857
	(0.31788)	(0.16668)	(0.34667)
	[-0.05645]	[0.46699]	[0.27939]
CAD(-3)	0.364427	-0.048999	-0.514233
	(0.30872)	(0.16188)	(0.33669)
	[1.18044]	[-0.30269]	[-1.52734]
CAD(-4)	-0.298478	-0.149829	-0.291494
	(0.27275)	(0.14302)	(0.29746)
	[-1.09432]	[-1.04762]	[-0.97995]
BUYUME(-1)	-0.084748	0.222469	-0.179979
	(0.13564)	(0.07113)	(0.14793)
	[-0.62479]	[3.12785]	[-1.21666]
BUYUME(-2)	0.136113	0.083341	-0.439492
	(0.14170)	(0.07430)	(0.15453)
	[0.96059]	[1.12168]	[-2.84402]
BUYUME(-3)	-0.035027	0.097824	-0.140326
	(0.14799)	(0.07760)	(0.16140)
	[-0.23668]	[1.26060]	[-0.86944]
BUYUME(-4)	-0.105499	0.082441	0.428007
	(0.11743)	(0.06158)	(0.12807)
	[-0.89839]	[1.33885]	[3.34201]
C	-0.143729	2.902298	1.557909

	(3.29282)	(1.72662)	(3.59110)
	[-0.04365]	[1.68092]	[0.43383]
@SEAS(2)	5.836682	-0.443583	-1.693781
	(4.13922)	(2.17044)	(4.51418)
	[1.41009]	[-0.20438]	[-0.37521]
@SEAS(3)	6.972404	-6.507192	1.528161
	(5.05692)	(2.65164)	(5.51500)
	[1.37879]	[-2.45403]	[0.27709]
@SEAS(4)	3.161852	-3.331119	-1.337874
	(4.13003)	(2.16561)	(4.50415)
	[0.76558]	[-1.53819]	[-0.29703]
@TREND	0.009264	0.053217	0.041156
	(0.02920)	(0.01531)	(0.03184)
	[0.31730]	[3.47619]	[1.29258]
R-squared	0.527630	0.786026	0.943207
Adj. R-squared	0.399530	0.728000	0.927806
Sum sq. resids	755.0172	207.5932	897.9991
S.E. equation	3.577276	1.875774	3.901323
F-statistic	4.118881	13.54594	61.24144
Log likelihood	-195.0876	-146.0235	-201.6779
Akaike AIC	5.581253	4.290092	5.754681
Schwarz SC	6.102601	4.811441	6.276029
Mean dependent	5.649066	2.910434	1.021724
S.D. dependent	4.616434	3.596630	14.51979

Determinant resid covariance (dof adj.)	453.8292
Determinant resid covariance	212.3282
Log likelihood	-527.1270
Akaike information criterion	15.21387
Schwarz criterion	16.77791

Ek 13. Gelir – Harcama Yaklaşımı VAR Modeli İçsel Bağıntı Testi

VAR Residual Serial Correlation LM Tests
Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h
Date: 05/15/12 Time: 17:36
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 76

Lags	LM-Stat	Prob
1	4.250000	0.8942
2	6.131368	0.7267
3	4.001627	0.9113
4	7.490094	0.5862

Probs from chi-square with 9 df.

Ek 14. Gelir – Harcama Yaklaşımı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 05/15/12 Time: 17:37
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 76

Dependent variable: BD

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
CAD	6.036716	4	0.1964
BUYUME	5.806942	4	0.2140
All	13.62371	8	0.0921

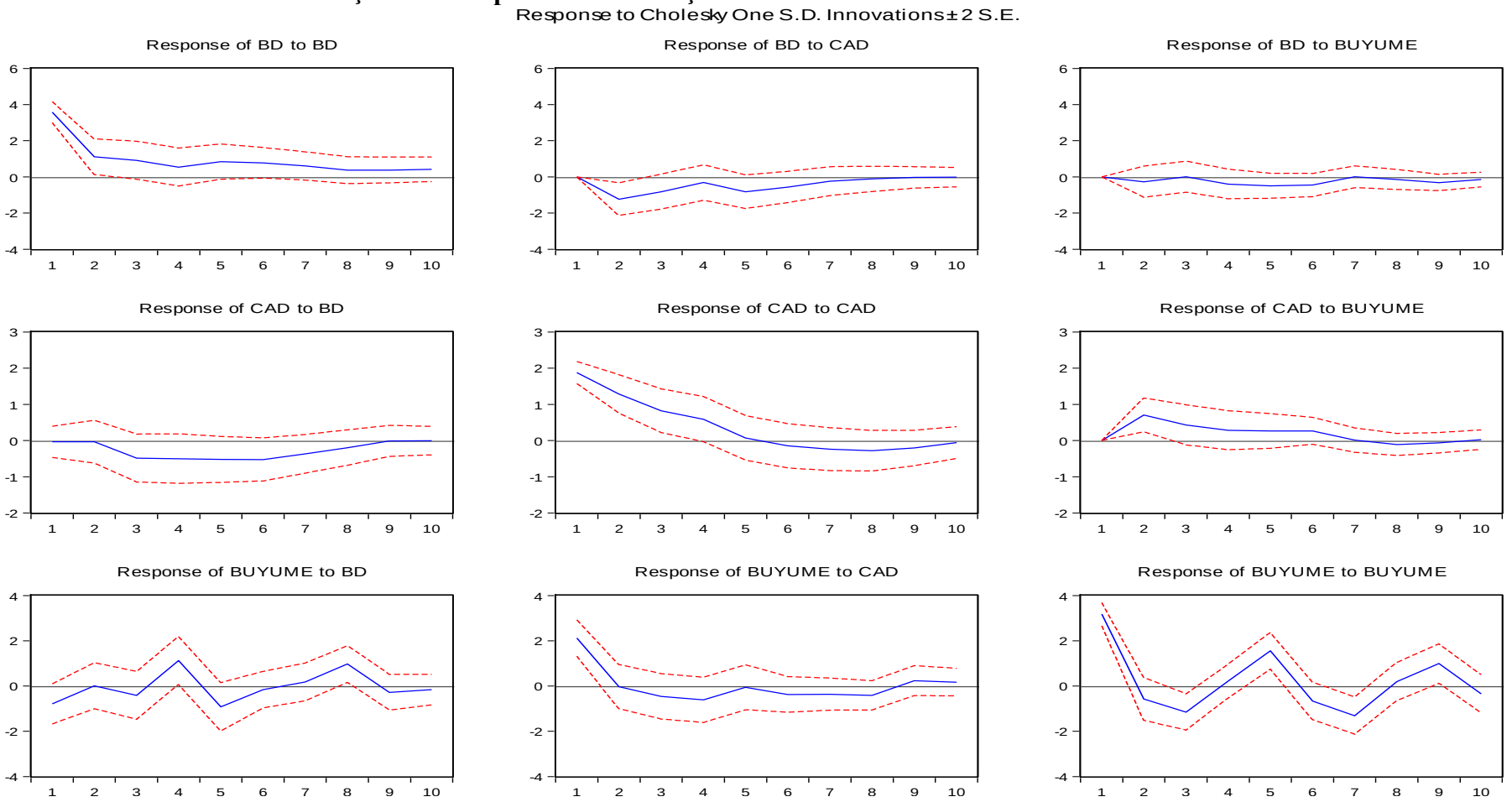
Dependent variable: CAD

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	7.509155	4	0.1113
BUYUME	11.44686	4	0.0220
All	15.63417	8	0.0479

Dependent variable: BUYUME

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	6.890903	4	0.1418
CAD	7.886868	4	0.0958
All	17.03538	8	0.0297

Ek 15. Gelir – Harcama Yaklaşımı Etki Tepki Analizi Sonuçları

Ek 16. Feldstein Zinciri Yaklaşımı İçin VAR Modeli Gecikme Uzunluğu Seçimi

VAR Lag Order Selection Criteria
Endogenous variables: BD CAD I
Exogenous variables: C @SEAS(2) @SEAS(3) @SEAS(4) @TREND
Date: 05/15/12 Time: 17:46
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 76

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-727.3826	NA	61287.05	19.53638	19.99640	19.72023
1	-673.4781	**96.46062***	**18833.73***	**18.35469***	**19.09071***	**18.64884***
2	-668.3612	8.752614	20939.33	18.45687	19.46890	18.86133
3	-664.7013	5.971482	24258.77	18.59740	19.88544	19.11216
4	-661.9965	4.199518	28926.56	18.76307	20.32711	19.38813

* indicates lag order selected by the criterion
LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)
FPE: Final prediction error
AIC: Akaike information criterion
SC: Schwarz information criterion
HQ: Hannan-Quinn information criterion

Ek 17. Feldstein Zinciri Yaklaşımı VAR Modeli

Vector Autoregression Estimates
Date: 05/15/12 Time: 17:46
Sample (adjusted): 1992Q2 2011Q4
Included observations: 79 after adjustments
Standard errors in ( ) & t-statistics in [ ]

	BD	CAD	I
BD(-1)	0.383878	-0.048293	0.856108
	(0.10215)	(0.05689)	(0.62177)
	[3.75812]	[-0.84882]	[1.37688]
CAD(-1)	-0.349810	0.558876	2.275263
	(0.19200)	(0.10694)	(1.16873)
	[-1.82191]	[5.22595]	[1.94678]
I(-1)	0.028650	-0.017308	0.664924
	(0.01724)	(0.00960)	(0.10492)
	[1.66223]	[-1.80293]	[6.33763]
C	1.837898	2.994451	38.21234
	(2.65588)	(1.47929)	(16.1666)
	[0.69201]	[2.02425]	[2.36366]
@SEAS(2)	-2.016643	-0.366293	-1.128471
	(1.11639)	(0.62182)	(6.79558)
	[-1.80640]	[-0.58907]	[-0.16606]
@SEAS(3)	-1.405366	-3.469826	-3.563871
	(1.14195)	(0.63605)	(6.95119)
	[-1.23067]	[-5.45524]	[-0.51270]
@SEAS(4)	0.591663	0.699535	7.827888
	(1.28871)	(0.71780)	(7.84454)
	[0.45911]	[0.97456]	[0.99788]
@TREND	0.039112	0.010619	-0.760320
	(0.03019)	(0.01682)	(0.18377)
	[1.29554]	[0.63151]	[-4.13738]
R-squared	0.467683	0.730885	0.815191
Adj. R-squared	0.415201	0.704352	0.796971
Sum sq. resids	854.7755	265.1815	31671.86
S.E. equation	3.469739	1.932602	21.12066
F-statistic	8.911320	27.54675	44.74009
Log likelihood	-206.1611	-159.9293	-348.8487
Akaike AIC	5.421800	4.251375	9.034145
Schwarz SC	5.661744	4.491319	9.274089
Mean dependent	5.611051	2.827190	59.85501
S.D. dependent	4.537260	3.554307	46.87357

Determinant resid covariance (dof adj.)	13287.26
Determinant resid covariance	9645.596
Log likelihood	-698.6716
Akaike information criterion	18.29548
Schwarz criterion	19.01532

Ek 18. Feldstein Zinciri Yaklaşımı VAR Modeli İçsel Bağıntı Testi

VAR Residual Serial Correlation LM Tests
Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h
Date: 05/15/12 Time: 17:47
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 79

Lags	LM-Stat	Prob
1	8.203547	0.5138
2	10.85955	0.2855
3	2.194690	0.9880
4	8.095975	0.5245

Probs from chi-square with 9 df.

Ek 19. Feldstein Zinciri Yaklaşımı Granger Nedensellik Testi Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests
Date: 05/15/12 Time: 17:47
Sample: 1992Q1 2011Q4
Included observations: 79

Dependent variable: BD

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
CAD	3.319356	1	0.0685
I	2.762997	1	0.0965
All	12.25791	2	0.0022

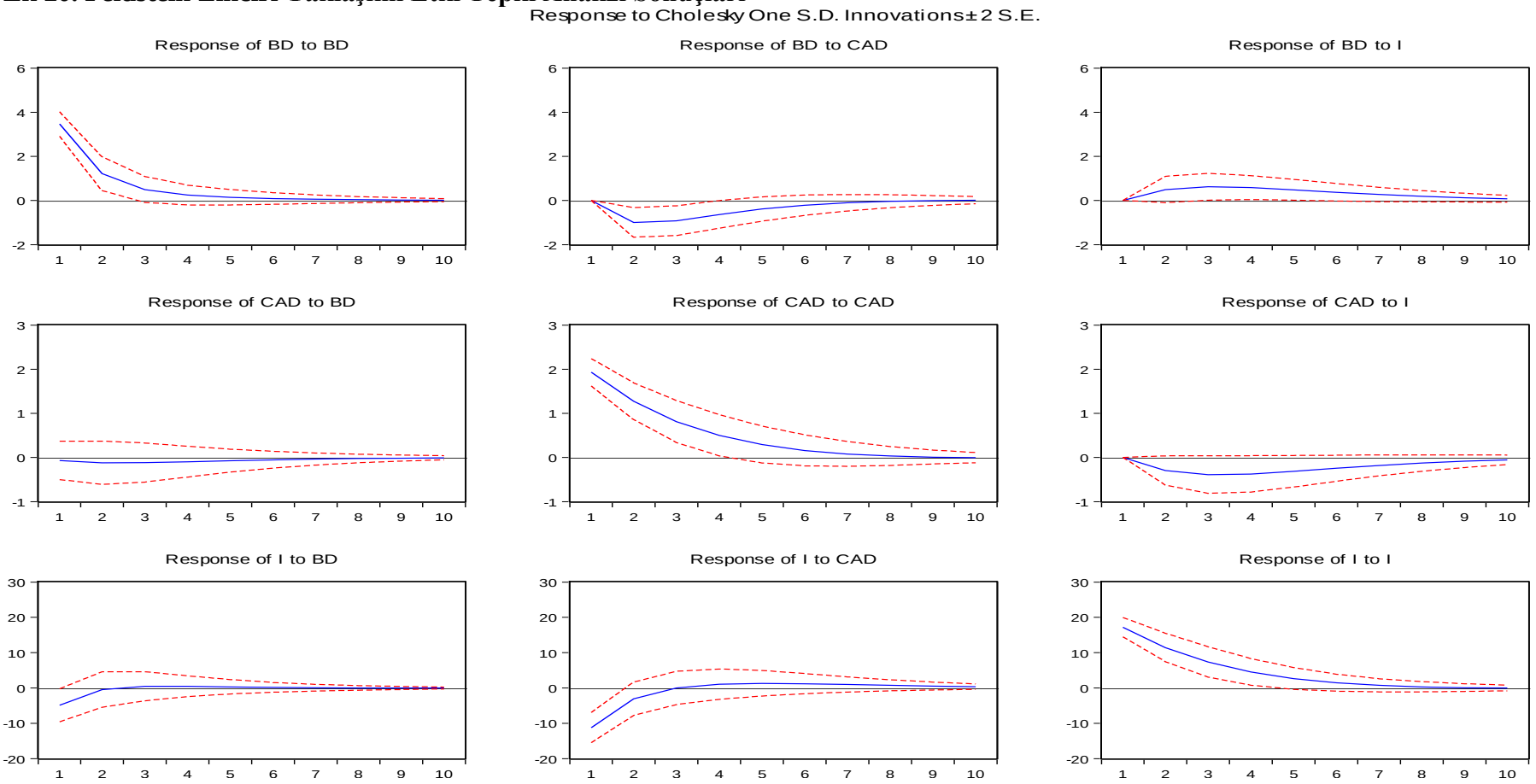
Dependent variable: CAD

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	0.720499	1	0.3960
I	3.250560	1	0.0714
All	3.653053	2	0.1610

Dependent variable: I

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
BD	1.895793	1	0.1686
CAD	3.789935	1	0.0516
All	4.269428	2	0.1183

Ek 20. Feldstein Zinciri Yaklaşımı Etki Tepki Analizi Sonuçları

ÖZET

İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Kör, Esma

Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hasan Şahin

Nisan 2012, 116 sayfa

Çalışma, 1992 - 2011 dönemi Türkiye verileriyle ikiz açıklar hipotezinin geçerliliğini araştırmaktadır. Bu çerçevede; bütçe açığı/GSYİH ve cari açık/GSYİH serilerini içeren Vektör Otoregresif Modeli (VAR) oluşturularak, Granger nedensellik testi ile etki-tepki analizleri yürütülmüştür. İkiz açıklar hipotezi, geleneksel Mundell-Fleming görüşleri ile paralel olarak cari açıklar ile bütçe açıklarının birlikte hareket ettiklerini ve nedenselliğin önceki veriden sonrakine doğru aktığını varsaymaktadır. Ricardocu Denklik Hipotezi ise, bu iki açık arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını ileri sürmektedir. Çalışmada yürütülen analizler ikiz açıklar hipotezini desteklememiş, Ricardocu Denklik Hipotezini, yani açıklar arasında bir ilişki olmadığı varsayımını desteklemiştir.

Anahtar kelimeler: Türkiye, cari açık, bütçe açığı, ikiz açıklar, VAR analizi.

ABSTRACT

TWIN DEFICIT HYPOTHESIS:

THE CASE OF TURKEY

Kör, Esma

Master Thesis, Ankara University

Supervisor: Prof. Dr. Hasan Şahin

April 2012, 116 pages

This study investigates the validity of the twin deficits hypothesis for the Turkish quarterly data over the 1992:1-2011:4 periods. To this end, I consider a VAR model containing budget deficits and current account deficits along with Granger-causality test and impulse response analyses.

The twin deficit hypothesis, consistent with the conventional Mundell-Fleming framework, postulates that current account and budget deficits move together and the causality runs from the former to the latter. On the other side, Ricardian Equivalence Hypothesis postulates that there is no correlation between these two deficits. The results from VAR analysis support the Ricardian Equivalence Hypothesis but not the twin deficits hypothesis.

Keywords: Turkey, budget deficits, current account deficits, twin deficits, VAR analysis.